

Latvijas lauku telpas attīstība un tās iespējamie nākotnes scenāriji

Informatīvs materiāls diskusijām
Kādiem būt Latvijas laukiem

PROJEKTU LĪDZFINANŠĒ
EIROPAS SAVIENĪBA

EIROPAS LAUKSAIMNIECĪBAS FONDS LAUKU ATTĪSTĪBAI:
EIROPA INVESTĒ LAUKU APVIDOS

Lauku tīkls

SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs"

2012. gads

Latvijas lauku telpas attīstība un tās iespējamie nākotnes scenāriji

Saturs

Kopsavilkums.....	4
Ievads.....	8
1. Ieskats metodoloģijā	12
2. Kas ir lauki? Kā tos definē, un kas raksturo Latvijā?.....	14
2.1. Lauku filozofiskā un sociālekonomiskā izpratne	14
2.2. Kas ir lauku teritorija? Kāda ir lauku definīcija.....	15
2.2.1. Demogrāfiskie indikatori	16
2.2.2. Ekonomiskā pieeja.....	18
2.2.3. Sociālie aspekti	20
2.3. Kā vēl definē laukus? Citas pieejas	22
2.4. Kā laukus pašlaik praktiski definē Latvijā?	24
2.4.1. Apdzīvoto vietu klasifikators	24
2.4.2. Administratīvās pārvaldības pieeja.....	25
3. Kā ir apdzīvoti Latvijas lauki, un kur strādā to iedzīvotāji	28
3.1. Teritorijas un iedzīvotāji	28
3.2. Ekonomiskās aktivitātes un bezdarba raksturojums	37
3.3. Nodarbinātības raksturojums	40
3.3.1. Nodarbinātības struktūra pa nozarēm.....	41
3.3.2. Nodarbināto skaits un ienākumi.....	44
3.3.3. Dažas nozīmīgākās lauku nodarbinātības iezīmes	53
4. Situācija Latvijas lauku ekonomikas pamatnozarēs	54
4.1. Agrobiznesa perspektīva.....	55
4.1.1. Nozares raksturojums.....	55
4.1.2. Lauksaimniecības zemes, izmantojamo zemes resursu ierobežojumi	60
4.1.3. Ko ražo Latvijas lauksaimniecība un vai esam starptautiski konkurētspējīgi	61
4.2. Meža nozares perspektīva	63
4.2.1. Meža nozares līdzšinējās situācijas un tendenču analīze	63
4.3. Zivsaimniecības nozare	74
4.3.1. Līdzšinējās situācijas un tendenču apskats	74
4.3.2. Zivsaimniecības nozares attīstības izaicinājumi	76
5. Kā turpmāk mainīsies lauku apdzīvotība?	81
5.1. Lauku turpmākās attīstības iespējamie pamatscenāriji.....	81
5.1.1. Bāzes scenārijs.....	81
5.1.2. Turpmākās rīcības citi iespējamie scenāriji ar politikas pārmaiņu komponenti.....	81
5.2. Lauksaimniecības un pārtikas rūpniecības scenāriji	82
5.2.1. Scenārijs SC_0 jeb bāzes scenārijs – turpinās līdzšinējie attīstības procesi.....	82

5.2.2. Apakšscenārijs SC_0E bāzes scenārijs – turpinās līdzšinējie attīstības procesi, sasniedzot ES valstu vidējo līmeni	83
5.2.3. Scenārijs SC_1 scenārijs – agrobiznesa dabas resursu maksimāla izmantošana	83
5.2.4. Politiskās izšķiršanās jautājumi.....	84
5.3. Meža nozares perspektīva - attīstības prognozes.....	85
5.3.1. Bāzes scenārijs.....	85
5.3.2. SC_1 – alternatīvais scenārijs	90
5.3.2. Politiskās izšķiršanās jautājumi meža nozarē	92
5.4. Zivsaimniecības nozares perspektīva	93
5.4.1. Bāzes scenārijs.....	93
5.4.2. Nozares attīstības alternatīvais scenārijs.....	98
5.4.3. Politiskās izšķiršanās jautājumi zivsaimniecības nozarē	100
5.5. Lauku telpas nodarbinātības perspektīva saistībā ar agrobiznesa nozares iespējamiem attīstības scenārijiem.....	101
5.5.1. Pieņēmumi	103
5.5.2. Priekšlikumi uzņēmējdarbības attīstībai	106
6. Par ko jāizšķiras sabiedrībai un politiķiem	110
6.1. Lauku sociālekonomisko attīstību veicinošie politiskie lēmumi.....	110
6.1.1. Agroresursu pilnīgāka izmantošana	110
6.1.2. Produktīvas darba vietas ārpus agrobiznesa nozarēm	111
6.1.3. Pakalpojumu pieejamība lauku iedzīvotājiem un biznesam	111
6.2. Jautājumi sabiedrībai	112

Kopsavilkums

Pēc administratīvās reformas Latvijas lauku telpa aizņem 99% valsts teritorijas.

Latvijas lauku telpu pašlaik faktiski veido 110 novadi, kas aizņem 99 % valsts teritorijas, un tajos dzīvo 49 % mūsu valsts iedzīvotāju.

Lauku telpā izteikti un pastāvīgi vērojama depopulācija. Tikai Pierīgas tuvumā izvietotajos 20 novados laika posmā no 2006. līdz 2010. gadam bijis iedzīvotāju skaita palielinājums, dažos novados tam pat pārsniedzot 25 %. Visos pārējos Latvijas novados ir izteikta iedzīvotāju skaita samazināšanās tendence – līdz pat par 15 % piecu gadu laikā.

Apstākļos, kad jau tagad daudzu Latvijas novadu apdzīvotības blīvums ir mazāks par 10 cilvēkiem uz 1 km², šo procesu attīstība līdz ar darba vietu skaita samazinājumu (2007.–2009. gadā 80 000) skaidri parāda izteiktas lauku teritoriju sociālekonomiskās depopulācijas tendences.

Depopulācijas dēļ lauku telpā samazinās pakalpojumu pieejamība tajā palikušajiem iedzīvotājiem – pakalpojumu sniegšanas vietas attālinās, un tie kļūst dārgāki.

Samazinoties lauku iedzīvotāju skaitam un līdz ar to arī valsts budžeta resursiem teritorijas infrastruktūras (veselības aprūpes, transporta un izglītības) atbalstīšanai, būtiski samazinās lauku iedzīvotāju iespējas pārvietoties ar sabiedrisko transportu, bet nodokļu pieaugums papildus sadārdzina mobilitāti ar individuālajiem transporta resursiem.

Latvijas lauku telpā nodarbinātības jomā joprojām dominē zemkopības nozares.

Latvijas novados bez pilsētām, kas ir reģionālie attīstības centri, lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība rada 35% no visām darba vietām; ievērojamu daļu arī no 14 % apstrādes rūpniecībā strādājošajiem nodrošina šo nozaru produktu pārstrāde.

Zemkopības un tās produktu pārstrādes nozarēs vēl ir zema darba produktivitāte, tomēr tā pakāpeniski palielinās, vienlaikus samazinoties nozarēs strādājošo skaitam.

Lauksaimniecībā strādājošo radītā pievienotā vērtība ir mazāka par 40 % no Eiropas Savienības (ES) vidējā rādītāja. Ja šodien Latvijas lauksaimnieki gribētu pelnīt kā ES vidēji, atalgojuma fonds 1,3 reizes pārsniegtu produkcijas kopvērtību. Arī pārtikas rūpniecībā darbinieku atalgojums ir gandrīz četras reizes zemāks nekā ES vidēji. Visās

šajās nozarēs kopā desmitgades laikā strādājošo skaits, sagalbājoties līdzšinējām tendencēm, var sarukt trīs reizes.

Lauksaimniecības zemes, zivju un meža resursi ir ierobežoti, tomēr vismaz katrs ceturtais lauksaimniecības zemes hektārs netiek produktīvi izmantots.

Kaut gan Latvijā esošie lauksaimniecības zemes, mežu un arī zivju resursi dabā vēl var sniegt papildu izejvielu saimnieciskās darbības attīstībai, to pieauguma iespējas būtiski ierobežo dabas faktori. Tomēr no 2,3 milj. reģistrētiem lauksaimniecībā izmantojamās zemes (LIZ) hektāriem produktīvā ražošanā pēc CSP datiem pašlaik izmanto vien 1,4 milj. ha – mazāk nekā 2/3.

Latvijā tomēr var būtiski palielināt lauksaimniecības un ar to saistīta nozaru (turpmāk – agronozaru) produkcijas apjomus un pievienoto vērtību, iesaistot produktīvā apritē pašlaik neizmantotos resursus un pagarinot vērtības pievienošanas ķēdi.

Papildu produkciju (pievienoto vērtību) var gūt, vienīgi pagarinot vērtības pievienošanas ķēdi Latvijas tautsaimniecības ietvaros, mazinot neapstrādātas vai mazapstrādātas izejvielas eksportu. Privātuzņēmējiem un valstij kopīgiem spēkiem mērķtiecīgi ietekmējot attīstības procesus un iesaistot produktīvā apritē vairumu pieejamo dabas resursu, var panākt produkcijas apjomu vairāk nekā divkārtēju paplielināšanos meža nozarē, pusotrkārtīgu – zivsaimniecības nozarē un gandrīz tikpat – arī lauksaimniecības un pārtikas ražošanā.

Tradicionālās agronozares – lauksaimniecība, zivsaimniecība, pārtikas ražošana un meža nozare – ir liels slēptā bezdarba avots.

Pat veicot vairumu šo nozaru izaugsmes un efektivitātes paaugstināšanas pasākumu, var vērtēt, ka desmitgades laikā no agronozaru primārās sfēras aizies 45 tūks. jeb 60% tajā pašlaik strādājošo. Bet bez mērķtiecīgas rīcības šis skaits var pārsniegt 55 tūks. jeb 70 % strādājošo.

Nodarbinātības samazināšanās agronozarēs ir arī pārējās nodarbinātības samazināšanās riska avots.

Var uzskatīt, ka pašlaik katrs reālajā preču un pakalpojumu ražošanā strādājošais laukos rada pamatu vēl vienam strādājošajam pakalpojumam, valsts pārvaldes vai tirdzniecības jomā. Līdz ar to kopējais tālākās lauku telpas depopulācijas risks ir līdz pat 40 %, ja lauku telpā nerodas jaunas darba vietas preču un pakalpojumu ražošanas nozarēs, kas varētu uzņemt no agronozarēm aizgājušos.

Nodarbinātības samazināšanās Latvijas lauku telpā ietekme var būt katastrofāla.

Šāda strādājošo skaita samazināšanās ietekmi uz Latvijas kopējo un, īpaši – lauku, apdzīvotības struktūru šodien pat nav iespējams novērtēt, bet tā izpausmes formas ir vairākas:

- darba vietu skaits mazinās un pieejamība tām attālinās;
- pakalpojumu sniegšanas un socializēšanās centri attālinās;
- lauku telpas apdzīvotības vietas vairs nespēj pildīt pat divas no trijām pilnvērtīgas apdzīvotās vietas pamatfunkcijām – dzīvotne, darba vieta, socializēšanās. Paliek vien dzīvotne, kas samazinātas un sadārdzinātas mobilitātes apstākļos arī var būt izzūdoša.

Lauku telpas apdzīvotības nākotnei svarīgie politiskie lēmumi:

- Vai tiks veiktas mērķtiecīgas valsts un privātā biznesa rīcības agroresursu pilnvērtīgākai izmantošanai – izejvielas masas ieguves palielināšanai un vērtības pievienošanas ķēdes pagarināšanai Latvijas ekonomikā, kas var sniegt būtisku ieguldījumu lauku nodarbinātības saglabāšanā? Risinājumi var būt šādi:
 - produktīvās zemes resursu, atbilstoši tās lietošanas mērķim – mežsaimniecība vai lauksaimniecība – produktivitātes mērķtiecīga kāpināšana;
 - neizmantotās lauksaimniecības zemes pārvērtēšana pēc tās perspektīvās atbilstības zemes lietošanas veidam un, iespējams, papildu platību iekļaušana mežsaimnieciskajā aprītē:
 - zālēdāju dzīvnieku lopkopības nozaru klastera attīstības veicināšana,
 - ciešāka uzraudzība pār zemes izmantošanu atbilstīgi definētajam zemes lietošanas veidam ar tiesiskām un ekonomiskām sekām neizmantošanas vai neatbilstīgas izmantošanas gadījumā;
 - dziļākas vertikālās integrācijas veicināšana.
- Vai tiks veicināta produktīvu darba vietu rašanās preču un pakalpojumu ražošanas jomā lauku telpā dzīvojošo cilvēku normālas ikdienas sniedzamības rādīsā? To varētu nodrošināt:
 - investīciju piesaiste preču un pakalpojumu ražošanas sfērās;
 - laukos dzīvojošo darbaspējīgo cilvēku pārkvalificēšana;
 - atbalsts mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) tirgus spēkam.

- Vai tiks veidots valsts un citu publisko pakalpojumu pieejamības saglabāšanas un uzlabošanas pasākumu komplekss lauku telpas apdzīvotības pamatstruktūras saglabāšanai? Pasākumu komplekss būtu attiecināms uz šādām jomām:
 - veselības aprūpe un izglītība,
 - publiskā pārvalde,
 - transporta komunikācijas.

Jautājumi sabiedrībai:

- Vai lauku sociālekonomiskā apdzīvotība ir Latvijas sabiedrības vērtība?
- Vai sabiedrība piekrīt novirzīt papildu resursus, lai varētu nodrošināt infrastruktūras un pakalpojumu pieejamību lauku apvidos?

No sabiedrības izvēles un politiķu lēmumiem būs atkarīga Latvijas lauku nākotne.

Ievads

Sabiedrībā privāti personīgās un publiskās, kā arī politiskās diskusijās bieži izskan:

- apgalvojumi:
 - a) Latvijā lauku attīstības politikas nav;
 - b) tā ir laukus iznīcinoša, jo sniedz atbalstu tikai lielajiem zemniekiem, bet mazajiem ir jāizput;
 - c) tā ir naudu izšķērdējoša, jo atbalsta lauku dzīvesveidu tā vietā, lai atbalstītu konkurētspējīgas ražošanas attīstību;
 - d) Latvijas lauki izmirst neveiksmīgas (citā interpretācijā – mērķtiecīgas) lauksaimniecības un lauku politikas īstenošanas dēļ;

pretnostatījumi

- a) mazie un lielie zemnieki;
- b) lauksaimniecības attīstība un lauku attīstība;
- c) vides saglabāšana un ražošana;
- d) mazais ražotājs un intensīvā ražošana.

Šie apgalvojumi un pretnostatījumi bieži ir nekorekti pēc būtības, kā arī pēc izmantotās argumentācijas. Tomēr tos vieno:

- rūpes par sociālekonomiskās attīstības procesiem lauku teritorijās,
- neizpratne un neapmierinātība ar šo procesu attīstību.

Varbūt ir nepieciešama sabiedrības diskusija par

- tālākajiem lauku attīstības politikas uzstādījumiem;
- uzstādījumiem ne tikai un pat ne tik daudz lauksaimniecības, bet – lauku teritoriju ilgtspējīgas attīstības politikas veidošanā.

Šādas diskusijas rīkošanai ir vēlams kāds **faktus saturošs informatīvais dokuments**.

Piemēram, pat uz vienkāršo uz jautājumu: *Vai lauki iztukšojas?* atbildes ir atšķirīgas (1. attēls):

- jā, jo iedzīvotāju skaits sarūk – 10 gados par 13%;
- nē, jo daļa iedzīvotāju praktiski nemainās.

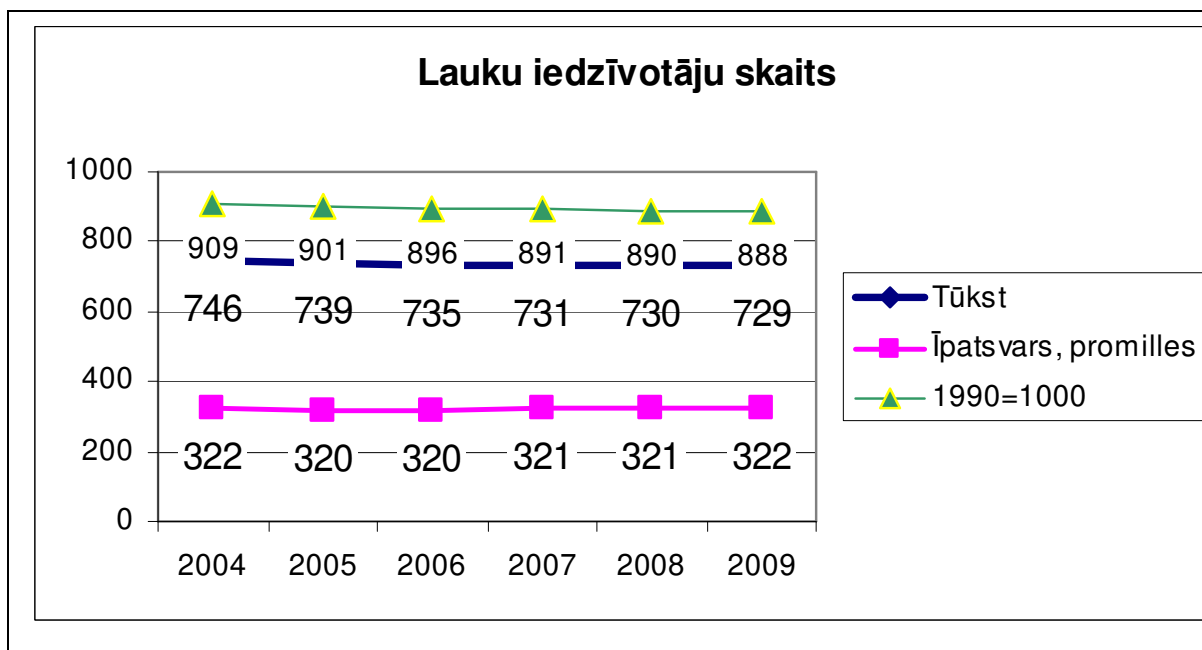
Arī uz jautājumu: *Vai laukos ir lielāka un pieaugoša nabadzība?* atbildes ir atšķirīgas (2. attēls):

- jā, ienākumi ir mazāki;
- nē, ienākumu starpība mazinās.

Un kā vērtēt Pierīgas novadu ietekmi, piemēram, attiecībā uz iedzīvotāju skaita pārmaiņām?

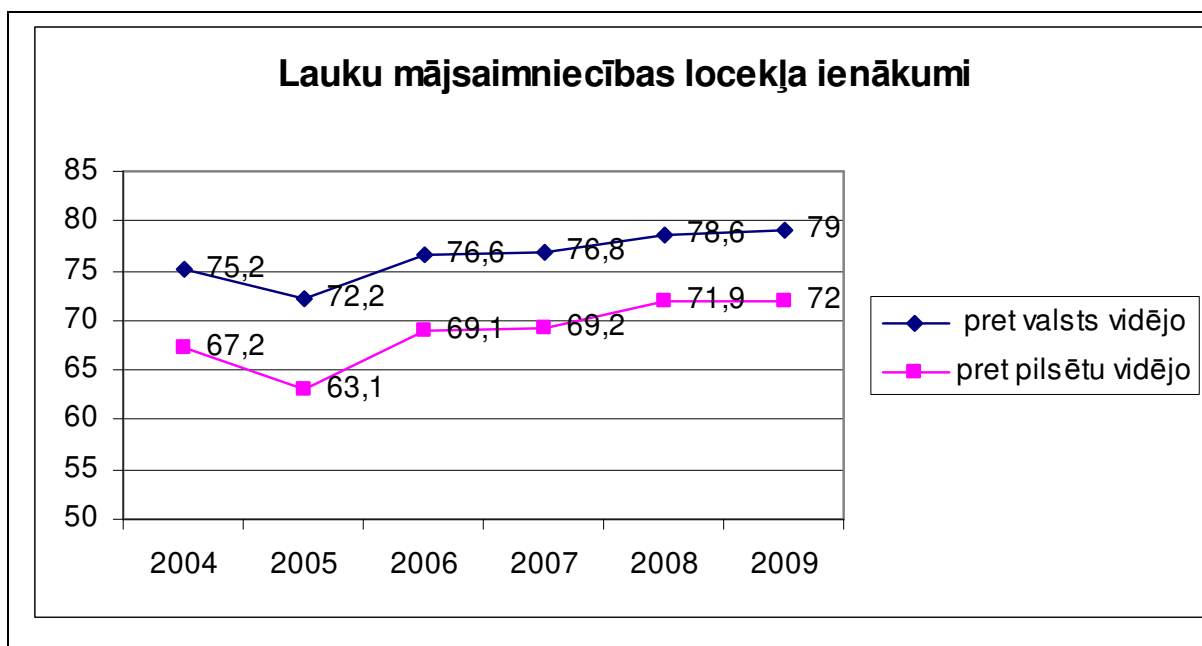
Piecu gadu laikā kopējais lauku iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 20,1 tūkst. cilvēkiem, bet

- 20 Pierīgas novados tas ir pat palielinājies – par 25,6 tūkst. cilvēkiem jeb 2,75%;
- pārējos lauku novados samazinājums ir 45,7 tūkst. cilvēku jeb 5,1%.

Avots: A. Miglavs, pēc CSP datiem

1. att. Latvijas lauku iedzīvotāju skaits

Avots: A. Miglavs, pēc CSP datiem

2. att. Latvijas lauku iedzīvotāju skaits

Lai pievērstu sabiedrības uzmanību mūsu lauku telpas attīstībai, Valsts Lauku tīkla Rīcības plāna 2011. gadam aktivitāšu ietvaros pēc SIA „Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs” pasūtījuma ir sagatavots šis diskusiju materiāls. Tas ir faktoloģisks analītisks materiāls par Latvijas lauku telpas attīstības procesiem pēdējās desmitgades laikā un iespējamiem principiālajiem lauku attīstības scenārijiem, kas izmantojams argumentētai diskusijai.

Materiāla sagatavošanā piedalījās Zane Bulderberga (LLU), Agnese Krieviņa (LVAEI), Ieva Leimane (EDO Consult, LVAEI), Andris Lismanis (EDO Consult), Andris Miglavs (LVAEI), Pēteris Šķiņķis (LU), Ilze Vilka (LU).

Šajā diskusiju materiālā ir ietverta informācija par dažiem nozīmīgiem Latvijas lauku telpas un to līdzveidojošā agrobiznesa attīstības procesiem pēdējās desmitgades laikā. Autori ir arī mēģinājuši izveidot dažus iespējamus radikālākos lauku sociālekonomiskās attīstības scenārijus, daļēji iezīmējot to sasaisti ar politikas pasākumiem.

Šis ir prezentācijas materiāls, kas izmantojams diskusijās dažādās mērķauditorijās, kuru dalībnieku specializācija ir saistīta ar agrobiznesu un tā dažādām apakšnozarēm, kā arī vispārējo lauku apdzīvotību.

Materiālā ir ietverta informācija sabiedrības diskusijai par:

- dažiem atslēgas procesiem agrobiznesā un citā lauku ekonomikā;
- lauku resursu (zemes, mežu un ūdeņu) izmantošanu šodien un iespējamā nākotnē;
- nodarbinātību un tās perspektīvu lauku telpā šodien un vidēji tuvā nākotnē, īstenojoties dažādiem varbūtējiem attīstības scenārijiem;
- lauku apdzīvotību šodien un nākotnē;
- lauku cilvēku ienākumiem šodien un nākotnē.

Tas ir skats lauku apdzīvotības perspektīvā un tās saiknē ar sabiedrības izvēlēm.

Kā sabiedrības diskusiju faktoloģiskais materiāls šis analītiskais dokuments nav:

- lauku attīstības politikas stratēģija – tā ir tikai veidojama sabiedrības un politiķu diskusijā;
- tiešas lauku sociālekonomiskās attīstības konkrēto rādītāju prognozes, tomēr tas iezīmē skaidru procesu attīstības virzienu un orientējošu tempu;
- pilnvērtīgs lauku sociālekonomisko procesu ekonomiski matemātisks modelis, kur viena parametra pārmaiņa maina kopējo sistēmas resursu stāvokli un apjomu, tomēr tas parāda nozīmīgas dažādu parādību kopsakarības;

- rādītājs tam, kāda būs lauku apdzīvotības struktūra tā vai cita ekonomiskās attīstības scenārija īstenošanas gadījumā, atstājot diskusijas dalībnieku iztēlei un izpratnei redzējumu par lauku apdzīvotības struktūras pārmaiņām būtiskas lauku iedzīvotāju nodarbinātības turpmākas samazināšanās ietekmē;
- pakalpojumu pieejamību lauku iedzīvotājiem, kas ir atsevišķa pētījuma vērts jautājums.

Dokumenta sagatavošanā apkopoti datu analīzes, kā arī radošo diskusiju un interviju rezultāti, sagatavojot vairākus alternatīvos un papildinošos nozares ražošanas attīstības iespējamus scenārijus.

Dokumenta sagatavošanas laikā tika formulētas vairākas **pamathipotēzes**:

- Latvijā ir vērojamas lauku sociālekonomiskās telpas degradācijas pazīmes.
- Procesu virzību var mainīt, pārskatot valsts teritorijas attīstības politikas uzstādījumus un līdztekus citām tās [politikas] īstenošanas darbībām pārdalot arī sabiedrības rīcībā esošo finanšu resursu plūsmas.
- Nodarbinātība tradicionālajās agrobiznesa nozarēs nespēj saglabāt līdzšinējo lauku sociālekonomisko apdzīvotību.
- Pārmaiņas lauku sociālekonomiskās attīstības procesos var panākt, mainot publisko finanšu resursu plūsmu struktūras un apjomus.

Darba metodoloģiskajā pamatā ir **pieņēmums**:

ilgtspējīgas apdzīvotības pamatā ir (produktīvu) darba vietu pieejamība, jo

pieci svarīgākie faktori, kas iespaido dzīvesvietas izvēli, ir:

- iespējas atrast darbu,
- iespējas saņemt medicīnas pakalpojumus,
- veikalu pieejamība,
- sabiedriskā transporta pieejamība,
- apkārtnē un dabas ainava.

1. Ieskats metodoloģijā

Lauku sociālekonomiskās attīstības procesu raksturošanai galvenokārt izmantoti statistiskie rādītāji – dinamiskās rindas un struktūras rādītāji. Šo rādītāju atlases kritēriji:

- piederība sociālekonomiskās attīstības procesu raksturojumam;
- iespējami tuvāka attiecināmība lauku teritorijām – pretstatā iespējami tuvāk pilsētām attiecināmiem rādītājiem;
- piederība agrobiznesu (lauksaimniecību, mežsaimniecību, zivsaimniecību, šo nozaru radīto resursu ieguvu un pārstrādi) raksturojošajiem rādītājiem – pieejamie zemes un ūdeņu resursi, ražotā (vai iegūtā) produkcija, strādājošie un viņu atlīdzības fonds, ja iespējams – arī pievienotā vērtība.

Salīdzinoši grūtāk bija iegūt lauku teritorijas atšķirībā no pilsētām attīstību raksturojošo informāciju – saistībā ar atšķirīgajiem teritoriju dalījumiem dažādu parādību novērtējumā: pilsētnieki pret lauku iedzīvotājiem (pēc piederības apdzīvotās vietas tipam); republikas pilsētas pret novadiem (pēc administratīvās struktūras); teritorijas ar pilsētām (un ar kurām?) pret teritorijām bez tādām (novadu savstarpējās atšķirības).

Lai nošķirtu ar valsts galvaspilsētas un tās aglomerācijas veidojumā ietilpstošo teritoriju ietvaros notiekošos procesu no pārējā Latvijas teritorijā notiekošajiem, autori izmantoja arī Centrālās Statistikas pārvaldes (CSP) izmantoto valsts dalījumu statistiskajos reģionos, Rīgas reģionā notiekošos procesus izceļot atsevišķi.

Attīstības procesu vērtēšanai lauku telpā, kādu to ar statistiskajiem novērojumiem var uztvert pēc Latvijā īstenotās teritorijas administratīvās reformas, Latvijas CSP pēc projekta grupas īpaša pasūtījuma veica statistikas datu pārgrupēšanu, iegūstot atbilstošus raksturojošos rādītājus. Piemēram, situācijas raksturošanai lauku telpā, kur nav iespējams nošķirt attīstības centrus, tika izmantota statistiskā informācija novadu griezumā, vajadzības gadījumā atsevišķi nodalot novadus ar tajos iekļautajiem reģionālās nozīmes attīstības centriem (RAC).

Pieņemts, ka par lauku teritoriju tiešāk raksturojošajiem rādītājiem uzskatāmi dati par novadiem bez RAC. Tomēr nedrīkst aizmirst arī, ka daļa no šiem novadiem ir tiešā Rīgas tuvumā ar principiāli atšķirīgiem attīstības procesiem un līmeņiem, kas zināmā mērā „mīkstina” problēmu ilustrāciju.

Veidojot Latvijas lauku telpas attīstības scenārijus un to kvantitatīvās ilustrācijas, bāzes scenārijos ir ekstrapolētas līdzšinējās attīstības tendences, tomēr ievērojot dabas un

politikas noteiktos kvantitatīvos ierobežojumus, kur tas ir bijis aktuāli. Savukārt pārmaiņu scenārijos ir izmantoti analizējamo parādību statistiskie modeļi, balstoties uz bāzes periodam fiksētajiem parametriem un analizētās pārmaiņas raksturojošiem mainīgajiem parametriem. Kā jebkurā modelēšanas procesā, iegūtie rezultāti nav uztverami kā nākotnes absolūto rādītāju robežlīnijas, tomēr tie skaidri raksturo potenciālās pārmaiņas salīdzinājumā ar bāzes scenārijiem.

Ņemot vērā iepriekš teikto un arī būtiskās atšķirības pašā lauku teritorijā (lauku telpā), nevar apgalvot, ka izmantotie ilustrējošie rādītāji ir absolūti un vienlīdz raksturīgi visai Latvijas lauku telpai.

Izmantotie ilustrējošie rādītāji, ja arī ne akadēmiski pilnīgi, tomēr pietiekami labi raksturo atšķirības attīstības procesos un līmeņos, kā arī vispārējās pašreizējās attīstības tendences.

2. Kas ir lauki? Kā tos definē, un kas raksturo Latvijā?

2.1. Lauku filozofiskā un sociālekonomiskā izpratne

Ilgtspējīgas un līdzsvarotas attīstības priekšnoteikums ir resursu un iespēju apzināšanās un izmantošana visā Latvijas teritorijā, arī laukos. Attīstību veicina cilvēka dažādu iespēju un rīcībspējas paplašināšanās konkrētas vietas kontekstā. Līdzās dabas bagātībām, demogrāfiskajiem un veselības resursiem nozīmīgs attīstības resurss ir arī teritorijas identitāte – savas piederības noteiktai vietai un cilvēkiem apzināšanās, kas ietekmē ne tikai iedzīvotāju izkliedi un cilvēku ikdienas kustību, bet arī dzimstību, mirstību un veselību. Ilgs un veselīgs mūžs nav vienīgais cilvēkresursu kvalitātes raksturotājs. Arī kopīga nacionālā (valstiskā), reģionālā un lokālā identitāte un piederības apziņa ir nozīmīgs faktors, kas vieno atsevišķus indivīdus (katru ar konkrētu mūža ilgumu, veselības stāvokli un ikdienas gaitām), veidojot pilsonisku un atbildīgu sabiedrību.

Viena no raksturīgākajām mūsdienu telpiskās attīstības tendencēm gan Latvijā, gan arī globālā mērogā ir urbanizācija – process, kad palielinās to iedzīvotāju īpatsvars, kas dzīvo pilsētās. Tā rezultātā iedzīvotāji un citi resursi koncentrējas pilsētās, lauku teritorijas pakļaujot nelīdzsvarotai un nevienmērīgai attīstībai.

Politikas plānošanas dokumentos lauku nozīmīgumu akcentē pieejamo resursu izmantošanas iespējas, uzsverot mežu, lauksaimniecībā izmantojamās zemes, derīgo izrakteņu atradņu un ūdeņu lomu ilgtspējīgai lauku un valsts kopējai attīstībai.¹

Lauku attīstības telpa arī bieži tiek definēta kā viena no nacionālo interešu telpām ar izcilu vērtību un nozīmi valsts ilgtspējīgai attīstībai, identitātes saglabāšanai, kas ietver valsts attīstībai nozīmīgus stratēģiskos resursus.

Šajās teritorijās bieži veidojas dažādi interešu konflikti un problēmas, kas pārsniedz reģionu un atsevišķu nozaru kompetenci, tādēļ ir nepieciešami kompleksi risinājumi un mērķtiecīga valsts politika, īstenojot kvalitatīvas pārmaiņas laukos, ietverot ekonomiskos, sociālos un vides aspektus.

Ņemot vērā lauku sociālekonomiskās iztukšošanās tendences – cilvēku, ekonomisko un sociālo aktivitāšu aizplūšanu no laukiem uz pilsētām vai citām valstīm, kā arī notikušās

¹ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Pieejams: http://www.latvija2030.lv/upload/latvija2030_saeima.pdf

fundamentālās pārmaiņas lauku ekonomikas struktūrā, īpaši lauksaimniecībā un ar to saistītajās ražošanas nozarēs, rūpniecībā un pakalpojumu sfērā,

būtisks **nākotnes izaicinājums** ir saglabāt un veidot laukus kā kvalitatīvu dzīves un darba telpu, pilnvērtīgi izmantojot daudzveidīgo ekonomiskās attīstības potenciālu.

Latvijas kontekstā nozīmīgs politisko pamatnostādņu īstenošanas jautājums ir par teritoriju dalījumu – **Latvijas tiesību aktos nav skaidri noteikts, kuras teritorijas tiek definētas kā lauki**. Skaidru kritēriju izstrāde, lai definētu teritorijas piederību laukiem vai pilsētai, ir būtiski svarīga padziļinātai telpisko procesu attīstības analīzei un veiksmīgas attīstības veicināšanai.

2.2. Kas ir lauku teritorija? Kāda ir lauku definīcija

Vēsturiski preču maiņas attiecību intensifikācija veicināja pilsētu rašanos – uz vietām, kur notika aktīva preču maiņa, sāka plūst cilvēki, kuri vēlējās pirkt, pārdot vai iemainīt preces, tādējādi strauji palielinot iedzīvotāju koncentrāciju. Ar laiku ap jauno pilsētu tika veidoti nocietinājumi un mūri, lai pasargātos no laupītājiem un uzbrukumiem. Šie fiziskie objekti – **pilsētu mūri un citādi nocietinājumi – vēsturiski bija acīmredzama robežšķirtne starp pilsētu un pārējo zemi jeb laukiem**.

Šobrīd tik izteiktas fiziskas robežas nepastāv, tāpēc bieži vien ir ļoti grūti noteikt, kur beidzas pilsēta un sākas lauki.

Ar jēdzienu „pilsēta” vēsturiski tiek apzīmēta apdzīvota vieta, kur salīdzinoši nelielā teritorijā koncentrējas liels skaits iedzīvotāju, ir atbilstīga infrastruktūra un pieejami dažāda veida pakalpojumi.

Savukārt laukus definēt ir salīdzinoši grūtāk. Vienā (plašāk izplatītajā) pieejā

laukus definē ar izslēgšanas metodes palīdzību, **sakot, ka lauki ir teritorijas ārpus pilsētām**.

Arī Latvijā statistiskajos aprēķinos bieži, ja ne vienmēr, tiek lietota šāda pieeja. Piemēram, pilsētu iedzīvotāji ir personas, kas dzīvo pilsētās, savukārt visi pārējie ir lauku iedzīvotāji.

Tātad var secināt, ka par laukiem dēvējama teritorija, kas nav Ministru kabinetā apstiprināta kā pilsēta.² Kā statistiska kategorija šāds definējums var būt pieņemams. Tomēr politikas un situācijas analizē šāda pieeja ir nepilnīga un uztver laukus kā teritoriālo pārpalikumu, tātad mazāk svarīgus nekā pilsēta. Veiksmīgai un līdzsvarotai valsts attīstībai ir nepieciešama abu teritoriālo vienību uztveres vienlīdzība, uzsverot un izdalot katras teritorijas priekšrocības un stiprās puses. Šādas attīstības būtisks priekšnoteikums ir vienota izpratne par to, kas ir lauki, izvirzot galvenos raksturojošos rādītājus.

Pasaulē par atskaites punktu teritoriju statusa noteikšanai tiek izmantoti dažādi rādītāji, piemēram:

- iedzīvotāju skaits,
- iedzīvotāju blīvums,
- ekonomiskās aktivitātes,
- attālums līdz noteikta lieluma apdzīvotai vietai utt.

Šos rādītājus iespējams apkopot trīs grupās:

- demogrāfiskie indikatori,
- ekonomiskā pieeja un
- sociālie aspekti.

2.2.1. Demogrāfiskie indikatori

Viena no pasaulē biežāk lietotajām pieejām teritorijas identificēšanai ir demogrāfisko rādītāju izmantošana, nosakot konkrētus robežlielumus.

Iedzīvotāju skaita koncentrācija

Iedzīvotāju skaita koncentrācija teritorijā ir viens no pirmajiem un plašāk izmantotajiem kritērijiem. Piemēram, par laukiem tiek uzskatīta teritorija, kur ir koncentrējušies ne vairāk kā 2000³ vai 3000⁴ iedzīvotāji. Parasti iedzīvotāju skaits nosaka arī konkrētās teritorijas *administratīvo statusu* – republikas pilsēta, pilsēta, ciems vai apdzīvota vieta. Tomēr šai pieejai ir vairāki trūkumi. Šobrīd pasaulē nav vienotas pieejas,

² Centrālā statistikas pārvalde, metodoloģija, Pieejams:
<http://data.csb.gov.lv/DATABASE/ledzsoc/lkgad%E7jie%20statistikas%20dati/ledz%EEvot%E2ji/IE010lv.htm>

³ Majerova V. (2009) Czech Republic: Regional Disparities and Their Influence on Sustainable Rural Development. In: Bruckmeir K., Tovey H. (ed.) Rural Sustainable Development in the Knowledge Society, Farnham, Ashgate Publishing,

⁴ Barham C and Begum N, (2006) The new urban/rural indicator in the Labour Force Survey. Pieejams:
<http://www.ons.gov.uk/ons/rel/lms/labour-market-trends--discontinued-/volume-114--no-12/the-new-urban-rural-indicator-in-the-labour-force-survey.pdf>

un maksimālais iedzīvotāju skaits, lai teritorija tiktu dēvēta par laukiem, svārstās no 500 līdz 10 000 iedzīvotājiem⁵. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma⁶ izpratnē **Latvijā var pieņemt, ka lauki ir tās teritorijas, kur iedzīvotāju skaits nepārsniedz 2000**, jo, iedzīvotāju skaitam pārsniedzot 2000, apdzīvotā teritorija tiek klasificēta kā pilsēta. Šo pieeju var izmantot nosacīti, jo jāņem vērā arī citi aspekti, piemēram, attīstītas infrastruktūras, nodrošinātas komercdarbības iespējas un kultūras pakalpojumi, vēsturiskā attīstība – līdz ar to šobrīd Latvijā ir pilsētas ar salīdzinoši nelielu iedzīvotāju skaitu, piemēram, Durbe (621 iedz.), Subate (736 iedz.) vai Ainaži (993 iedz.). Vienlaikus Ogrē, kas pat nav republikas nozīmes pilsēta, ir gandrīz 26 000 iedzīvotāju (40 reizes vairāk nekā Durbē)⁷. Šāda situācija norāda uz nepieciešamību rūpīgi izvērtēt teritorijas atbilstību noteiktam apdzīvotas vietas statusam saskaņā ar šī brīža situāciju. Izmantojot iedzīvotāju skaitu kā galveno indikatoru, jāsaskaras ar vairākām problēmām, kas saistītas ar uzskaiti, piemēram, deklarētais vai faktiskais iedzīvotāju skaits var būtiski atšķirties, iedzīvotāji darba gaitās ik dienu dodas uz citu apdzīvotu vietu un mājās tikai pārnakšņo, iedzīvotājiem pieder vairāk nekā viena dzīvesvieta utt., tāpēc aktuāls ir jautājums, kurai apdzīvotai vietai šos iedzīvotājus pieskaitīt. Būtisks ir arī konceptuāls jautājums – vai lauku definēšanas priekšnosacījums ir mazāks iedzīvotāju skaits nekā pilsētā un vai mazs iedzīvotāju skaits nozīmē, ka konkrētā teritorija nevar būt nekas cits kā lauki? Vai iedzīvotāju skaita ziņā pilsēta un lauki ir pretpoli?

Iedzīvotāju blīvums noteiktā teritoriālā vienībā

Otrs demogrāfiskais rādītājs, ko plaši izmanto, ir **iedzīvotāju blīvums noteiktā teritoriālā vienībā**, pieņemot, ka laukos iedzīvotāji ir izkliedētāki nekā citur. Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD – Organisation of Economical Cooperation and Development) par laukiem uzskata tās teritorijas, kurās 50% teritorijas iedzīvotāju blīvums ir mazāks par 150 iedzīvotājiem uz kvadrātkilometru⁸. Kaut arī Latvija nav OECD dalībvalsts un tāpēc formāli tās definīcijas mums nav saistošas, ņemot vērā citu jauno ES dalībvalstu (Polijas, Čehijas, Slovākijas) pieredzi OECD pētījumu un

⁵ Desjardins, S., Halseth G., Leblanc, P., Ryser, L. (2002) Services, Social Cohesion, and Social Capital: A literature Review. New Rural Economy Project, University of Northern British Columbia. Pieejams:

http://nre.concordia.ca/_ftp2004/reports/nrelitworkeditcombine.pdf Skatīts 11.07.2007.

⁶ Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=185993>

⁷ Iedzīvotāju skaits novadu pilsētās, Centrālā statistikas pārvalde, Pieejams: <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IS0150&ti=IS15%2E+PAST%C2V%CEGO+IEDZ%CEVOT%C2JU+SKAITS+NOVADU+PILS%C7T%C2S+GADA+S%C2KUM%C2&path=../DATABASE/ledzoc/lkgad%E7jie%20statistikas%20dati/ledz%EEvot%E2ji/&lang=16>

⁸ OECD, Rural Policy Reviews Pieejams: www.oecd.org

lauku politikas konceptuālo jautājumu izstrādē, arī Latvija var izmantot izstrādāto klasifikāciju. Ja izmanto OECD definīciju un par teritorijas vienību uzskata administratīvo pamatvienību, tad *lielākā daļa Latvijas mazo pilsētu un pārējo teritoriālo vienību atbilst lauku teritoriju kritērijiem*. Administratīvā dalījuma aspektā no 110 Latvijas novadiem **tikai divus novadus varētu definēt kā urbānas teritorijas ar blīvumu 185 cilv./km²** (13. attēls).

Demogrāfisko rādītāju izmantošanā būtisks jautājums ir par attiecīgās teritorijas, kurai tiek rēķināts iedzīvotāju skaits vai blīvums, lieluma noteikšanu. Šim nolūkam lielākoties izmanto teritoriju administratīvās robežas, kas parasti ir noteiktas valstu likumdošanā, retāk – grūti nosakāmās un identificējamās funkcionālās robežas, ko nosaka infrastruktūras, pakalpojumu izplatība un pieejamība (piemēram, piepilsētas, guļamrajoni utt.).

Latvijā administratīvā struktūra ir piedzīvojusi krasas izmaiņas – administratīvi teritoriālās reformas rezultātā 7 republikas pilsētas, 26 rajoni, 19 novadi, 57 rajonu pilsētas un 453 pagasti⁹ 2004. gada beigās tika transformēti un 2009. gadā jaunajā administratīvi teritoriālā dalījuma kartē tika izdalīti 109 novadi un deviņas republikas pilsētas¹⁰, savukārt 2011. gadā, nespējot vienoties par kopēju sadarbību, viens novads tika sadalīts divos, līdz ar to 2012. gada sākumā Latvijā ir 119 administratīvās teritorijas. Vērtējot novadu platību, var redzēt ievērojamas atšķirības – Rēzeknes novads aizņem 2525 km², arī Ventspils un Madonas novads aizņem platību, kas pārsniedz 2000 km², savukārt Saulkrastu novads – tikai 48 km², Stopiņu novads – 53 km² un Carnikavas novads – 80 km².¹¹ Tādējādi, teritoriju klasifikācijai izmantojot administratīvo teritoriju robežas, iegūtie dati nav analizējami un izmantojami viennozīmīgi.

2.2.2. Ekonomiskā pieeja

Ekonomiskā pieeja teritoriju dalījumu skata pēc iedzīvotāju pievēršanās dažādiem ekonomiskajiem sektoriem, nozarēm un profesijām, uzsverot, ka atšķirīgām teritorijām ir piemērotas un tajās izplatītas noteiktas ekonomikas nozares. Viens no vēsturiski visilgāk izmantotajiem pieņēmumiem ir, ***ka galvenā laukus raksturojošā ekonomiskā***

⁹ CSP, LR Administratīvi teritoriālo vienību klasifikators, ATVK 2004, skatīts 12.10.2008. Pieejams: <http://www.lps.lv/faili/Nodarbinatiba/ATVK2004.doc> Skatīts 23.05.2010.

¹⁰ Republikas pilsētas un novadi. Pieejams: <http://www.raplm.gov.lv/uploads/filedir/Nozares/Pasvaldibas/word.doc>, Skatīts: 02.08.2010

¹¹ Reģionu attīstība Latvijā 2009, Pieejams: http://www.vraa.gov.lv/uploads/Regionu_attistiba_Latvija_2009.pdf

aktivitāte ir lauksaimniecība, arī mežsaimniecība. Piemēram, OECD pētnieki uzsver, ka lauku teritorijās dominē zemes izmantošana lauksaimniecībai vai mežsaimniecībai, kā arī teritorijas ar lielām neizmantotās zemes platībām.¹²

Zemes izmantošanas mērķi, apbūves blīvums, morfoloģija un attālums starp būvēm ir daži no kritērijiem, kas palīdz izprast atšķirības starp laukiem un pilsētām. Tradicionāli **tiek uzskatīts**, ka cieša apbūve raksturo pilsētu, savukārt **lieli atstatumi starp būvēm vairāk raksturīgi laukiem**. Šajās teritorijās infrastruktūras objektu attālinātība, dabas sezonālie cikli un klimats ietekmē daudzu iedzīvotāju dzīvesveidu, sociālās, ekonomiskās un kultūras aktivitātes. Šāda pieeja izmantota arī citur pasaulē, piemēram, Eiropas Telpiskās plānošanas dokumentos¹³, lauku apvids definēts kā noteikta veida ainava un zemes izmantošana, kur lauksaimniecībai ir būtiskākā nozīme.

Laukos ekonomiskās aktivitātes iespējas un ikdienas dzīves kvalitāti ietekmē pamata pakalpojumu (tirdzniecība, sociālie, veselības aprūpes, izglītības un infrastruktūras u.c.) nodrošinājums. Pakalpojumi ir priekšnosacījums jaunai, elastīgai ekonomikas attīstībai, inovācijām vietējās kopienās, tie nodrošina darba devējiem elastīgas reaģēšanas iespējas mainīgos darba tirgus apstākļos. Dažādās Eiropas un Ziemeļamerikas valstīs pētnieki ir konstatējuši pakalpojumu pieejamības samazināšanos, kas izpaužas kā pakalpojumu dažādības samazināšanās un to reģionalizācija.¹⁴

Ekonomikai attīstoties, pašlaik jau ir izveidojusies situācija, kad nav iespējams skaidri nošķirt uzņēmējdarbības jomas atkarībā no piederības laukiem vai pilsētām – bieži vien lielo uzņēmumu centrālie biroji vairs neatrodas pilsētu centros, pilsētnieki arvien vairāk pievēršas „zaļajam” dzīvesveidam, sāk audzēt augļus un dārzeņus, tādējādi nodarbojoties ar lauksaimniecību, savukārt lauksaimnieciskos apvidos attīstās dažāda alternatīva uzņēmējdarbība – tūrisms, veselības un izklaides pakalpojumi, izvietoti lieli iepirkšanas centri utt. Šo procesu dēļ kļūst problemātiski noteikt, kuras ekonomiskās aktivitātes ir raksturīgas tikai un vienīgi lauku teritorijām, kuras - pilsētām.

Mūsu valsts **Lauksaimniecības un lauku attīstības likumā ir definēti divi jēdzieni** – „lauksaimniecība” un „lauku attīstība”, kuras galvenais virziens ir nelauksaimniecisko

¹² Diakosavvas D. (2007) Coherence of Agricultural and rural development policies. OECD Regional Meeting on Agricultural Policy Reform. Pieejams: <http://www.oecd.org/dataoecd/26/21/39251744.pdf>

¹³ Rural area, baltic Spatial Conceptshare. Pieejams: <http://commin.org/en/bsr-glossaries/european-glossary/spatial-structures/rural-area.html>

¹⁴ Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 2004/2005: Rīcībspēja reģionos. Galv. red. A. Zobena. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2005. 55.-80. lpp.

produktu ražošana lauku teritorijā, kā arī ar ūdens un zemes resursu izmantošanu saistīto pakalpojumu sniegšana un lauku ainavas saglabāšana¹⁵.

Savukārt **ilgtermiņa plānošanas dokumentā „Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam”** tiek uzsvērts, ka jāsaglabā Latvijai raksturīgais dzīvesveids ar vēsturisko apdzīvojuma struktūru, kultūrainavu un tradīcijām. To iespējams panākt, nodrošinot, ka lauki paralēli lauksaimnieciskās un mežsaimnieciskās produkcijas ražošanai sniedz rekreācijas iespējas pilsētu iedzīvotājiem, kvalitatīvu dzīves telpu pilsētās strādājošajiem, kā arī teritorijas nelauksaimnieciskai uzņēmējdarbībai.¹⁶

Abi minētie dokumenti uzsver nepieciešamību attīstīt gan lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares, gan dažādot ekonomiskās aktivitātes, neizvirzot prioritātes.

2.2.3. Sociālie aspekti

Latvijā ir noturīga tradīcija apzīmēt, identificēt cilvēkus saistībā ar viņu dzīvesvietu (pilsētnieki, laucinieki, u.c.) un pieņemt, ka vienā teritorijā dzīvojošiem cilvēkiem ir līdzīgas tradīcijas, vērtības un pat līdzīgas rakstura īpašības. Cilvēka un vietas attiecībās Latvijā visspēcīgāk tiek izjauta piederība valstij un tiešajai dzīvesvietai.¹⁷

Pieci svarīgākie faktori, kas iespaido dzīvesvietas izvēli:

- iespējas atrast darbu,
- iespējas saņemt medicīnas pakalpojumus,
- veikalu pieejamība,
- sabiedriskā transporta pieejamība,
- apkārtnē un dabas ainava.

Mazāk nozīmīgi faktori dzīvesvietas izvēlē ir patīkami cilvēki, dzimtas saknes, sabiedriskā un kultūras dzīve, kā arī ceļu tīkls.

Ņemot par pamatu piederības un identitātes veidošanos, izvērtēt teritorijas piederību laukiem iespējams, analizējot cilvēku dzīvesveidu un dzīves stilu. Zinātnieki pagājušā gadsimta 60 gados puda viedokli, ka lauku teritorijās ir lielāka sociālā stabilitāte un drošība, savukārt pilsētās dzīve ir daudz neprognozējamāka. Daudzi lauku kopienas

¹⁵ Lauksaimniecības un lauku attīstības likums, Pieejams: www.likumi.lv

¹⁶ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Pieejams http://www.latvija2030.lv/upload/latvija2030_saeima.pdf

¹⁷ Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 2004/2005: Ricībspēja reģionos. Pieejams: http://petnieciba.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=82:latvija-prskats-par-tautas-attstbu-20042005-rcbspja-reionos&catid=61:visalatvija&Itemid=85

locekļi ir savstarpēji pazīstami, viņiem ir stiprāka kopienas piederības sajūta, lauku iedzīvotāji biežāk sevi identificē ar teritoriju, kurā viņi dzīvo¹⁸.

Iedzīvotāji, raksturojot laukus, pozitīvā nozīmē bieži vien runā par saglabātu un pieejamu dabu, nesteidzīgu dzīvesveidu, tuvākām savstarpējām attiecībām, savukārt negatīvā – lauki ir atpalikuši no pārējās pasaules modernizācijas, tie ir vienveidīgi un garlaicīgi. Arī Norvēģijā, piemēram, lauki tiek uzskatīti par būtisku nacionālās identitātes daļu ar dziļu kultūras nozīmi.

Arī Latvijā vēsturiski veidojušies **priekšstatī par to, kas ir lauki un lauku iedzīvotāji, dažādām sabiedrības grupām ir atšķirīgi**. Rīdzenieki bieži vien par viņu uzskata visus Latvijas iedzīvotājus, kas dzīvo ārpus Rīgas un kā viņu galveno nodarbošanos min lauksaimniecību. Pilsētu vai mazpilsētu iedzīvotāji savukārt par lauciniekiem uzskata tos, kas dzīvo ārpus šīs pilsētas robežām viensētās.

Ekonomikas nozaru un ražošanas aspektā jēdzieni „laucinieks” un „lauksaimnieks” tiek lietoti kā sinonīmi. Arī **paši lauksaimnieki uzskata, ka galvenā uzmanība lauku attīstības kontekstā jāvērs tieši uz lauksaimniecības veicināšanu un attīstību**, kaut arī laukos ar lauksaimniecisko ražošanu kā preču produkcijas ražošanu nodarbojas aizvien mazāk cilvēku un dažādos politikas plānošanas dokumentos tiek uzsvērtā nepieciešamība dažādot ekonomiskās aktivitātes laukos.

Minēto lauku identificēšanas rādītāju uzskaitījumu var papildināt, iekļaujot tajā tādu indikatoru kā brauciena ilgums līdz tuvākajai noteikta lieluma apdzīvotai vietai. Dažās valstīs izmanto komplicētu metodi, ietverot šajā uzskaitījumā vairākus rādītājus. Piemēram, Spānijā ruralitātes indeksa aprēķinā tiek iekļauta iedzīvotāju vecuma struktūra, ekonomiskā atkarība, saimniecību pamatnodarbošanās, kā arī iedzīvotāju un ēku blīvums.¹⁹

Tomēr pastāv arī pretēji viedokļi, kuru pautēji uzskata, ka nav iespējams veikt jebkādu attiecību dalījumu. Viņu galvenais arguments ir uzskats, ka pilsētas un lauki pēc būtības nevar tikt atdalīti jeb izolēti, tāpēc, lai cik veiksmīgi būtu izveidoti dalījuma tipi, tie aptver tikai vienu daļu no kopējās daudzšķautņainās ainas. Ļoti nozīmīgs aspekts ir reģiona ģeogrāfiskās struktūras sociālekonomiskais un kultūras pamats šo attiecību analizē.

¹⁸ Cloke, P. (1994) "Rural" In the dictionary of Human Geography, edited by Johnston R., Gregory D., and Smith D., 3rd edition. Oxford, Blackwell Publishers,

¹⁹ Ruralitātes indekss, Pieejams: <http://www.demap.es/en/products/rurality-index>

2.3. Kā vēl definē laukus? Citas pieejas

Ir arī vairāki citi teritorijas dalījumi, kuri visai tieši saistīti ar lauku teritoriju īpašībām, kaut gan jēdzieni „pilsēta” un „lauki” tajos pat netiek izmantoti.

”Iekšējās nomales”

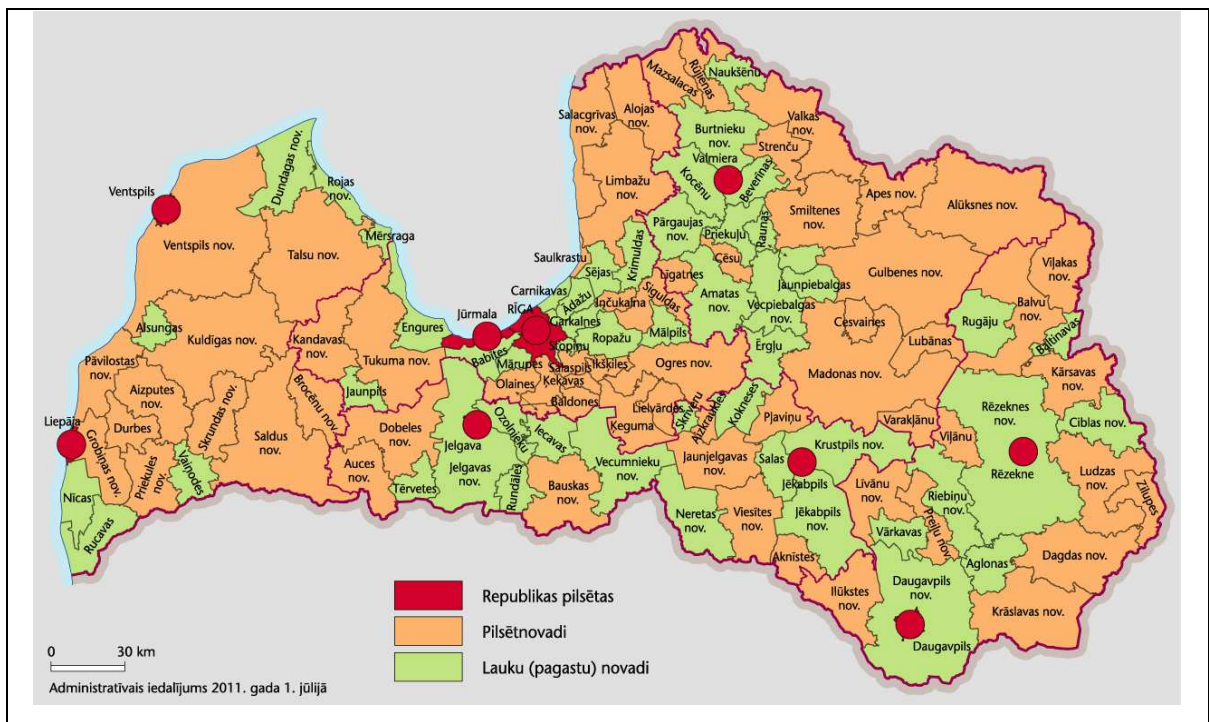
Piemēram, vērtējot [lauku] iedzīvotāju mobilitātes iespējas pēc pieejas asfaltētiem ceļiem, ieviests jēdziens ”iekšējās nomales” - teritorijas ārpus asfaltēto ceļu tīkla zonas (tālāk par 5 km). No šāda aspekta mūsu valsti attālākās teritorijas ir Latvijas austrumu puses centrālā daļa (3. attēls).

3. att. Latvijas ”iekšējās nomales”

Administratīvās teritorijas bez pilsētām

Pēc LR Saeimas 2008. gadā veiktās teritorijas administratīvās reformas kā atsevišķas teritorijas vienības savu statusu saglabāja vien 9 pilsētas (4. attēls). Tikai apmēram pusei Latvijas novadu nav pilsētu (kartē zaļi iekrāsotās teritorijas, kurās nav pilsētu, izņemot republikas pilsētas un arī novados iekļautās pilsētas (4. attēls).

Avots: „Reģionu attīstība Latvijā: 2010”, VRAA

4. att. Administratīvās teritorijas bez pilsētām

Teritorijas ārpus nacionālās nozīmes attīstības centriem un to ietekmes areāliem

Vēl viens lauku teritoriju definēšanas (izpratnes) veids ir noteikt teritorijas ārpus nacionālās nozīmes attīstības centriem un to ietekmes areāliem. 5. attēlā redzamā Latvijas telpiskā struktūra liecina, ka no šāda skatpunkta lielākā Latvijas teritorija ir vērtējama kā lauku teritorija, izņemot tās centrālo daļu, Baltijas jūras piekrasti un Daugavas plūdumu, ar Valmieras un Rēzeknes areāliem kā nelielām saliņām.

Avots: „Reģionu attīstība Latvijā: 2010”, VRAA

5. att. Teritorijas ārpus nacionālās nozīmes attīstības centriem un to ietekmes areāliem

2.4. Kā laukus pašlaik praktiski definē Latvijā?

Kā jau minēts, lauku teritoriju definēšanai ir iespējamas dažādas pieejas, nevar runāt par vienu vispārēju un visaptverošu.

Latvijā dalījumu pilsētas–lauki daļēji nosaka gan apdzīvoto vietu klasifikators – pilsēta, ciems un viensēta, gan administratīvais dalījums – republikas pilsētas un novadi, kuru teritorijā var atrasties viena vai vairākas pilsētas.

Šis informatīvais ziņojums sagatavots galvenokārt balstoties uz **pieņēmumu, ka praksē vadīt savu attīstību var teritorijas ar savu vietējo pārvaldi** (Latvijas gadījumā – pašvaldību) **un tās ietekmi norobežo teritorijas administratīvās robežas**. Vairumā gadījumu ar to saistās arī informācijas pieejamība par teritorijā notiekošajiem sociāli ekonomiskajiem procesiem.

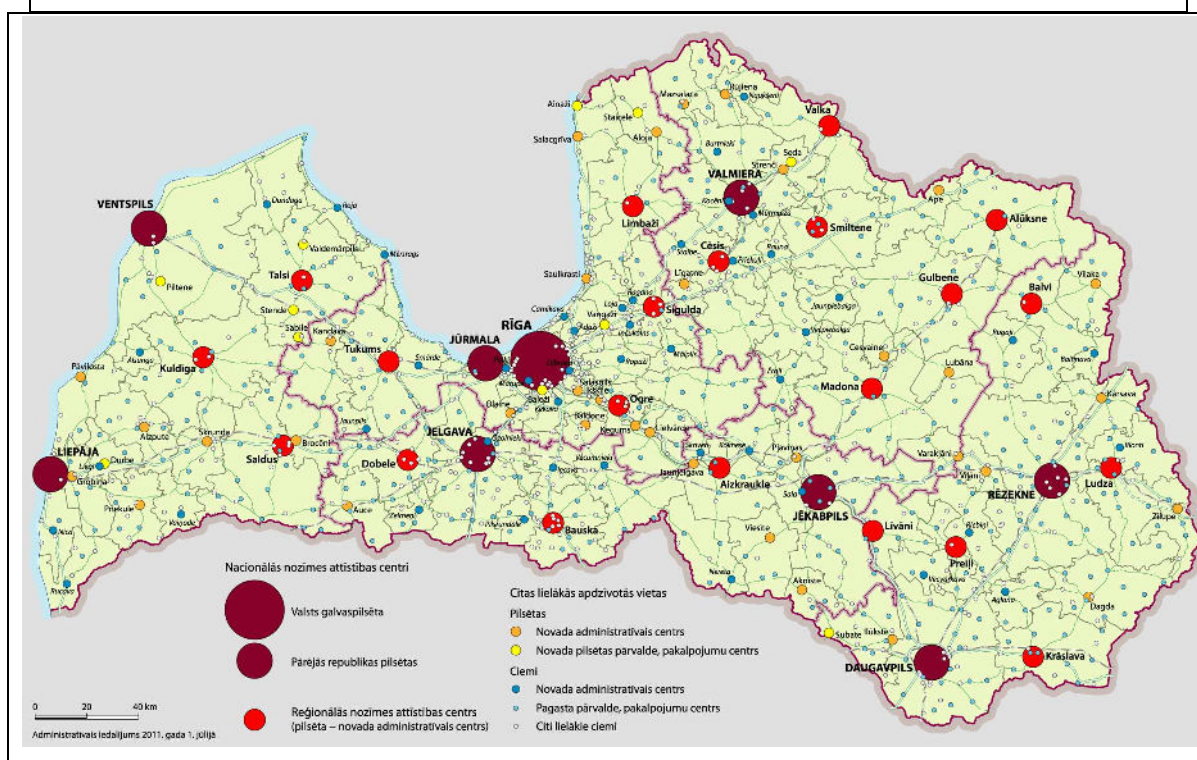
2.4.1. Apdzīvoto vietu klasifikators

Pilsēta kā apdzīvota vieta ir kultūras un komercdarbības centrs ar attīstītu inženierinfrastruktūru, kurā dzīvo ne mazāk par 2000 pastāvīgo iedzīvotāju.

Savukārt likumdošanā nav definēts, kas ir **lauku teritorijas**. Šāda pieeja ir saglabājusies kopš Padomju Savienības laikiem, kad atsevišķi netika izdalīta pilsēta un lauki. Pēc 1990.

gada, atjaunojoties Latvijas Republikas neatkarībai, ikviens ciems varēja izvēlēties savu statusu – kļūt par pilsētu vai nē. Rezultātā 23 no 37 ciemiem kļuva par pilsētām (11 – ar lauku teritoriju). Pēdējos gados pilsētu skaits Latvijā ir palicis nemainīgs – pilsētas statuss ir piešķirts 77 apdzīvotām vietām. To izvietojums Latvijas teritorijā redzams 6. attēlā. Izmantot šo pieeju detalizētā analizē ir salīdzinoši grūti, jo statistiskā informācija kopš administratīvi teritoriālās reformas netiek vākta un atspoguļota atbilstoši apdzīvoto vietu klasifikācijai, līdz ar to nav iespējams iegūt informāciju par šo teritoriju attīstību.

No šāda skatpunkta - lauki Latvijā ir teritorija ārpus 77 pilsētām.

Avots: „Reģionu attīstība Latvijā: 2010”, VRAA

6. att. Apdzīvotās vietas Latvijā

2.4.2. Administratīvās pārvaldības pieeja

Administratīvā pieeja vērtē vietas pēc to piederības administratīvajam statusam. Pēc administratīvi teritoriālās reformas pabeigšanas 2009. gada vidū Latvijā ir 9 republikas pilsētas un 110 novadi, kas ietver visas pārējās pilsētas un visu lauku teritoriju.

Latvijas teritorijā 9 pilsētas un lauki 110 novados.

Vides un reģionālās attīstības aģentūra, veidojot pārskatu „Reģionu attīstība Latvijā”, izdala divu veidu novadus:

- pilsētu novadus un
- lauku novadus.

Lauku novadu (50 novadi) teritorijā nav Ministru kabineta apstiprinātu pilsētu, savukārt pilsētnovados (60 novadi) ir viena vai vairākas pilsētas. Lauku novadi aizņem 35% no kopējās teritorijas, un tajos dzīvo 15 % valsts iedzīvotāju. Tomēr šāds dalījums ir nepilnīgs, jo lauku teritorijā ir iekļauti daudzi Pierīgas novadi, kurus par lauku teritorijām var dēvēt visai nosacīti.²⁰

Latvijā ir 9 pilsētas, 60 pilsētnovadi un 50 lauku novadi.

Jautājums par mazo pilsētu piederību lauku vai pilsētu videi ir diskutējams. Vairāku attīstīto valstu statistikā tiek nošķirti lauki un mazās pilsētas, nosakot, ka lauki ir teritoriālā atlikuma kategorija – ārpusurbānās teritorijas. Tomēr bieži atšķirības starp laukiem un mazajām pilsētām netiek skaidri definētas. Lauku teritorijās nereti tiek iekļautas arī mazās pilsētas, ciemati un citas apdzīvotas vietas ar mazāk nekā 1000, 2000 vai 10 000 iedzīvotājiem. Mazās lauku pilsētas tiek uztvertas kā lauku teritorija, apkārtējo lauku iedzīvotāju nodarbinātības resurss, pakalpojumu sniegšanas vieta. Tādējādi atsevišķas teritoriālās vienības darba tirgū veic sociāli duālu funkciju, kalpojot par resursu gan saviem, gan apkārtnes iedzīvotājiem. Somu pētnieka J. Hinderlinka iegūtie rezultāti parāda, ka mazās pilsētas ir atkarīgas no apkārtējo lauku teritoriju attīstības, kas reģionu robežās var variēt.²¹ Darba tirgus pētniece L. Rasnača savās publikācijās norāda uz līdzīgām tendencēm Latvijā²² un secina, ka nav pamata Latvijas mazo centru funkcionēšanu vērtēt kā veiksmīgāku nekā somu pētījumu rezultātos konstatēto.

Iespējams, Latvijā pastāv vēl izteiktāka galvaspilsētas un tās tuvuma nozīme.²³ Šāda pieeja uzsver, ka mazās pilsētas ir integrētas, nevis „slēgtas” sistēmas. Pilsētas funkcionālais lielums parasti nepārklājas ar tās administratīvajām robežām. Pilsētu funkcijas ietekmē to demogrāfiskā (vecuma, profesionālā) struktūra, sezonālo

²⁰ Reģionu attīstība Latvijā 2009, http://www.vraa.gov.lv/uploads/Regionu_attistiba_Latvija_2009.pdf

²¹ Hinderlink J., Titus M. (2002) Small Towns and Regional Development: Major Findings and Policy Implications from Comparative Research. Urban Studies, Carfax Publishing, Taylor & Francis Group. Vol.,39,No.3.

²² Rasnača L., Bite D., Saulāja I., (2008) Employers in rural towns, In: Collection of papers of International conference „Countryside – our world”, Česka zemědělska Univerzita v Praze, Kutna Hora, 2008.

²³ Krūzmētra Ž., Rasnača L. (2007) Small towns as Employment and Service centres in Latvia, *Ģeogrāfiskie raksti*, Rīga

iedzīvotāju īpatsvars (otro māju iemītnieku skaits), savukārt funkcijas dod iespējas mainīt iedzīvotāju struktūru. Daudzas valstis atzīst mazo pilsētu saglabāšanas nepieciešamību, lai saglabātu to iedzīvotāju vietējās kultūras identitātes un aizsargātu primāro produktivitāti (piemēram, nodarbinātību lauksaimniecībā, mežsaimniecībā)²⁴. Tādējādi definējot laukus, tajos būtu jāietver arī mazās pilsētas.

Veidojot reģionālās attīstības pamatnostādnes, atkarībā no pakalpojumu pieejamības izdalīti vairāki līmeņi:

- nacionālas nozīmes centrs (Rīga),
- reģionālas nozīmes centri (pārējās republikas pilsētas, bijušie rajonu centri un Sigulda),
- novadu centri un lauku teritorijas²⁵.

LR Saeimas apstiprinātā „Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” savukārt Latvijas teritorijas struktūrā atsevišķi izceļ 9 pilsētas kā starptautiskas un nacionālas nozīmes attīstības centrus un 20 citas pilsētas kā reģionālās nozīmes attīstības centrus (kas ietilpst attiecīgi 20 Latvijas novados).

Tādēļ arī **ši diskusiju materiāla ietvaros lauki tiek uztverti kā novadu veidota lauku telpa**, kuras ietvaros sociālekonomisko un attīstības rādītāju analīzei izdalāmi 20 novadi ar reģionālas nozīmes attīstības centriem (RAC) un tie 90 novadi, kuros šādu attīstības centru nav.

Lauki ir Latvijas 110 novadu veidota lauku telpa ar pilsētām un ciematiem kā to attīstības centriem un laukiem kā telpu ap tiem. Analīzes nolūkos izšķīram 20 novadus ar RAC un 90 novadus bez RAC.

Tomēr arī šai diskusijā izmantotajai pamatdefinīcijai ir būtisks trūkums – pie lauku telpas tiek pieskaitīti arī Rīgai tuvie un daži citi novadi, kuru struktūra pēc iedzīvotāju koncentrācijas un blīvuma, kā arī nodarbināto skaita lauksaimniecībā vairāk atbilst pilsētas pazīmēm.

²⁴ Bandaranaike S. (2002) Small Towns can Make a Difference, James Cooke University Townsville, Q 4814

²⁵ Reģionālās politikas pamatnostādnes 2012 – 2018 gadam. Projekts. Pieejams: www.tavavara.lv

3. Kā ir apdzīvoti Latvijas lauki, un kur strādā to iedzīvotāji

Lai raksturotu nodarbinātību lauku teritorijā, jāņem vērā, ka Latvijas novadi ir ļoti atšķirīgi gan pēc platības un iedzīvotāju blīvuma, gan arī pēc citiem demogrāfiskajiem un sociāli ekonomiskajiem rādītājiem.

Analītiskā materiāla sagatavošanas vajadzībām, lai raksturotu kopējo nodarbinātību un *citu nodarbinātību* (nodarbinātību ārpus agrobiznesa nozarēm) Latvijas lauku telpā, Latvijas administratīvās teritorijas tika sadalītas trīs grupās:

- republikas pilsētas (pilsētas, kurām piešķirts Latvijas Republikas pilsētas statuss – Rīga, Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Rēzekne, Ventspils, Jūrmala, Valmiera, Jēkabpils);
- novadi, kuros ir reģionālas nozīmes attīstības centri²⁶ (Kuldīgas, Talsu, Tukuma, Saldus, Dobeles, Bauskas, Ogres, Aizkraukles, Siguldas, Cēsu, Limbažu, Smiltenes, Alūksnes, Gulbenes, Balvu, Preiļu, Līvānu, Ludzas, Krāslavas, Madonas novads; turpmāk – RAC novadi);
- lauku novadi – pārējie Latvijas novadi.

Kur bijis iespējams, no lauku novadu grupas izdalīti Pierīgas statistiskajā reģionā ietilpstošie novadi, jo tajos nodarbinātību un tās īpašības būtiski ietekmē Rīgas tuvums.

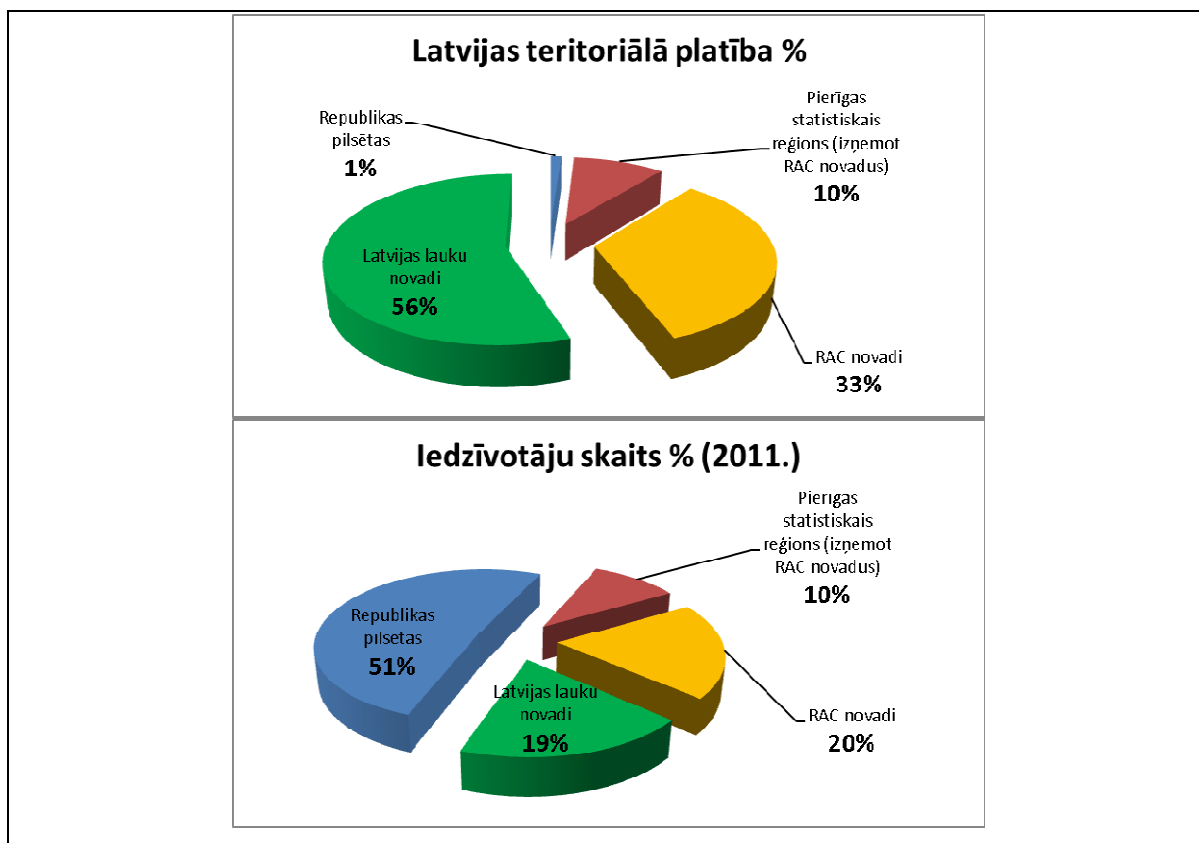
3.1. Teritorijas un iedzīvotāji

Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) datiem 2011. gadā Latvijas pašvaldībās reģistrēti **2 224 230** iedzīvotāji (2011. gada tautskaites rezultāti gan šo skaitli uz gada beigām ir būtiski koriģējuši – līdz 2 053,6 tūkst., tomēr šajā materiālā tas nav ņemts vērā). No tiem novados ārpus republikas pilsētām reģistrēti 49% jeb 1 090 113 iedzīvotāji, bet republikas pilsētās reģistrēti 51% jeb 1 134 117 valsts iedzīvotāji. Novadi aizņem 98,9% jeb 63 842 km², bet republikas pilsētas – 1,1 % jeb 717 km² no Latvijas teritorijas.

Lauku novadi (bez Pierīgas statistiskā reģiona novadiem) veido 56% Latvijas teritorijas, kur reģistrēti tikai 19% no iedzīvotāju kopskaita jeb vien 40 % no lauku novadu iedzīvotājiem (7. attēls).²⁷

²⁶ Latvija 2030.

²⁷ CSP un PMLP dati

Avots: CSP un PMLP dati

7. att. Teritorijas un iedzīvotāji

Piemēram, Pierīgas reģionā 10% Latvijas lauku teritorijas dzīvo 20% lauku novadu iedzīvotāju.

Saskaņā ar CSP datiem iedzīvotāju skaits Latvijā ik gadus samazinās. 2011. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu, kopējais Latvijā reģistrēto iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 9871 iedzīvotāju.

Atbilstīgi šai tendencei iedzīvotāju skaits samazinājies lielākajā daļā Latvijas novadu, izņemot atsevišķus Rīgas tiešā tuvumā esošus novadus, kur 2011. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu, vērojamas pozitīvas iedzīvotāju skaita izmaiņas.

Iedzīvotāju skaits 2006.–2010. gadā ir palielinājies tikai 20 no 110 Latvijas novadiem. Un „sagādīšanās” dēļ – tie visi ir Rīgas tiešā tuvumā esošie novadi (8. attēls). Lielākajā daļā pārējās lauku teritorijas iedzīvotāju skaits 5 gados ir samazinājies par 5–10 %.

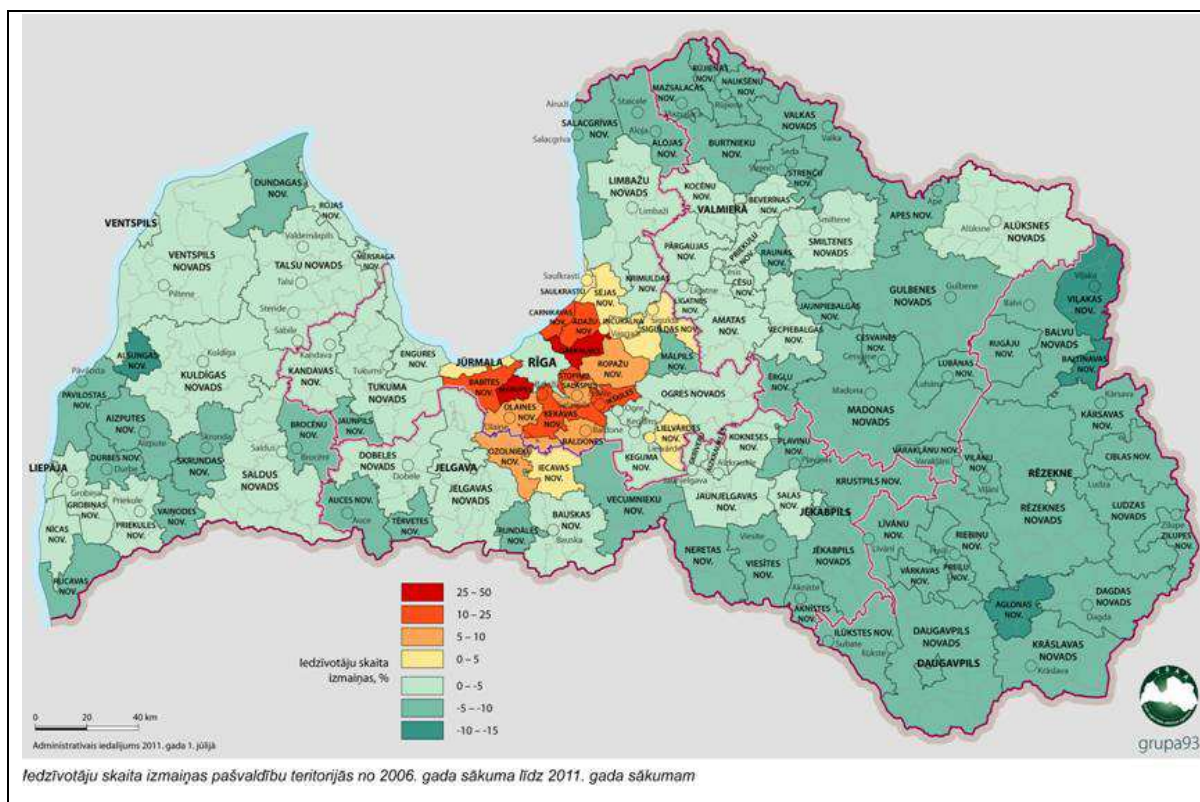
33 novados iedzīvotāju skaits 2011. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, samazinājies vairāk nekā par 100 iedzīvotājiem (1. tabula).

Iedzīvotāju skaita pārmaiņas Latvijas novados 2010./2011. gadā ²⁸

Novads	Skaita samazinājums	Novads	Skaita pieaugums
Rēzeknes	-501	Mārupes	+447
Daugavpils	-466	Ķekavas	+205
Ludzas	-370	Ādažu	+170
Talsu	-365	Garkalnes	+170
Gulbenes	-351	Ropažu	+139
Cēsu	-320	Olaines	+132
Krāslavas	-298	Babītes	+120
Bauskas	-289	Ikšķiles	+95
Alūksnes	-247	Stopiņu	+77
Saldus	-245	Sējas	+43
Madonas	-228	Ozolnieku	+38
Ogres	-210	Carnikavas	+37
Tukuma	-210	Baldones	+34

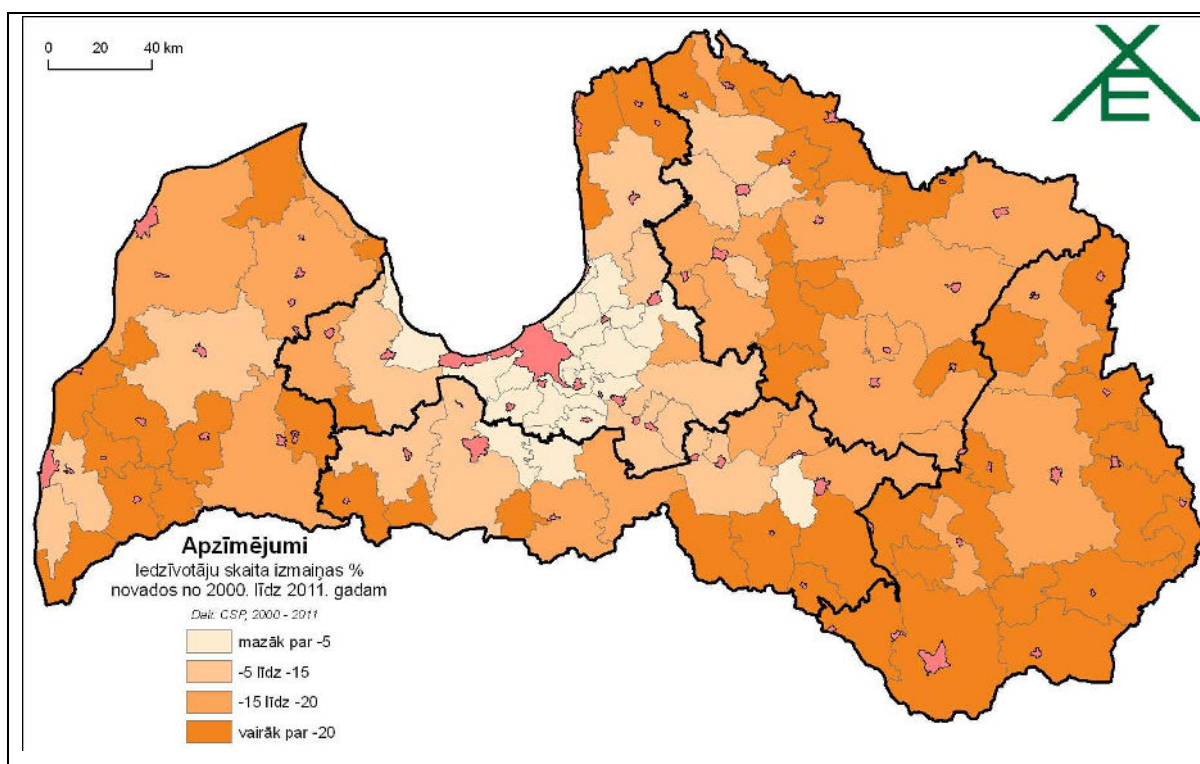
Lielākais iedzīvotāju skaita kritums minētajā periodā novērojams Latgales statistiskā reģiona novados un RAC novados.

²⁸ PMLP dati

Avots: Pēc PMLP datiem, "Reģionu attīstība Latvijā 2010", VRAA

8. att. Iedzīvotāju skaita pārmaiņas Latvijas novados 2006.–2010. gadā.

Avots: LVAEI, LANN, pēc CSP datiem

9. att. Iedzīvotāju skaita pārmaiņas Latvijas novados 2001.–2011. gadā

2011. gadā notikušās tautskaites rezultāti, kas Latvijā atklāja vairāk nekā par 150 tūkst. iedzīvotāju mazāk, kā iepriekš tika uzskaitīts, šīs tendences ilustrāciju būtiski

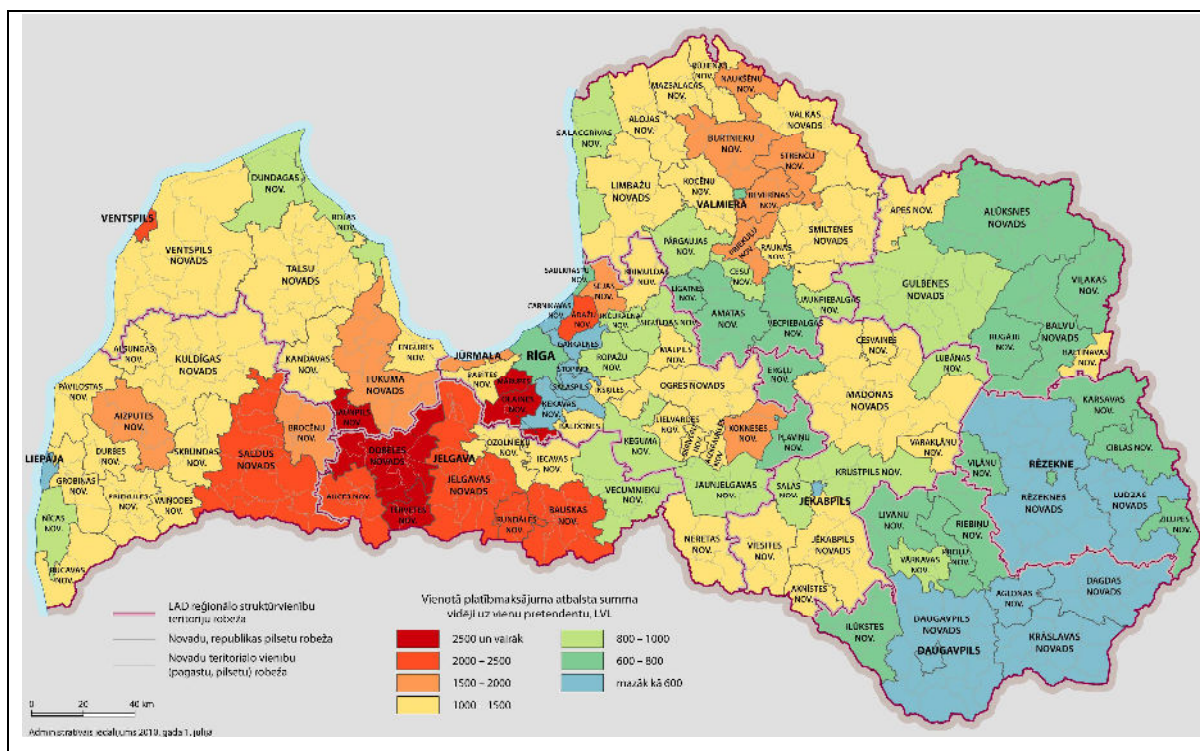
pastiprinājusi (9. attēls). Pagājušās desmitgades laikā iedzīvotāju skaita izmaiņas savos tempos un vektoru atšķirībās bijušas dramatiskas – no +129% Garkalnes novadā (pieaugums 2,3 reizes!) līdz –31,3% Neretas novadā! Tomēr skaidri redzams, ka

pagājušās desmitgades laikā 2/3 Latvijas teritorijas iedzīvotāju skaits samazinājies par vairāk nekā 15 %, un ceturtdaļā teritorijas samazinājums pārsniedz 20 %.

Un tās nav tikai attālās pierobežas teritorijas, bet arī Latvijas vidienei piederošas vietas. Tas apliecina, ka problēma nav tikai perifērija, bet tās saknes saistītas ar vispārējām lauku apdzīvotības attīstības parādībām. Un pat ne visu republikas nozīmes pilsētu kā attīstības centru esamība spējusi ietekmēt šo procesu – piemēram, Daugavpils apvidū iedzīvotāju skaita samazinājums arī pārsniedz 20 %.

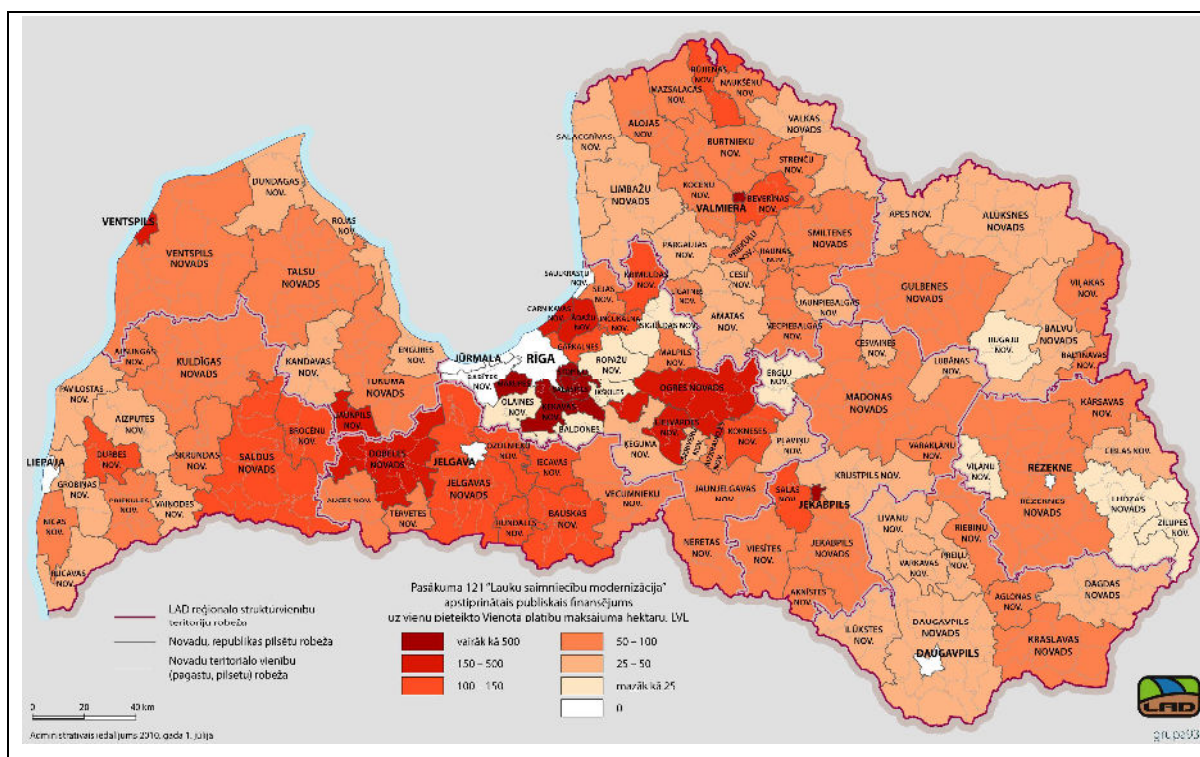
To, ka starp iedzīvotāju skaita samazināšanos laukos un valsts lauksaimniecības atbalsta politiku nav tieša sakara un visu nevar sakārtot ar subsīdijām, ilustrē saistība starp depopulācijas procesiem un atbalsta maksājumu intensitāti teritorijā.

Piemēram, Jaunpils novadā vienotā platību maksājuma (VPM) summa uz vienu saņēmēju 2010. gadā bija starp Latvijā lielākajām, bet arī iedzīvotāju aizplūde bijusi starp lielākajām. Savukārt Neretas novads, kas desmitgades laikā zaudējis katru trešo iedzīvotāju, nepavisam nav ar mazāko VPM summu uz vienu saņēmēju.

Avots: R.Krūmiņš (SIA „Grupa 93”), pēc LAD datiem

10. att. Vienotā platību maksājuma (VPM) summa uz vienu saņēmēju novadu teritorijās
2010. gadā

Avots: R.Krūmiņš (SIA „Grupa93”), pēc LAD datiem

11. att. Pasākuma „Lauku saimniecību modernizācija” atstiprinātais publiskais
finansējums uz vienu pieteikto PVM hektāru

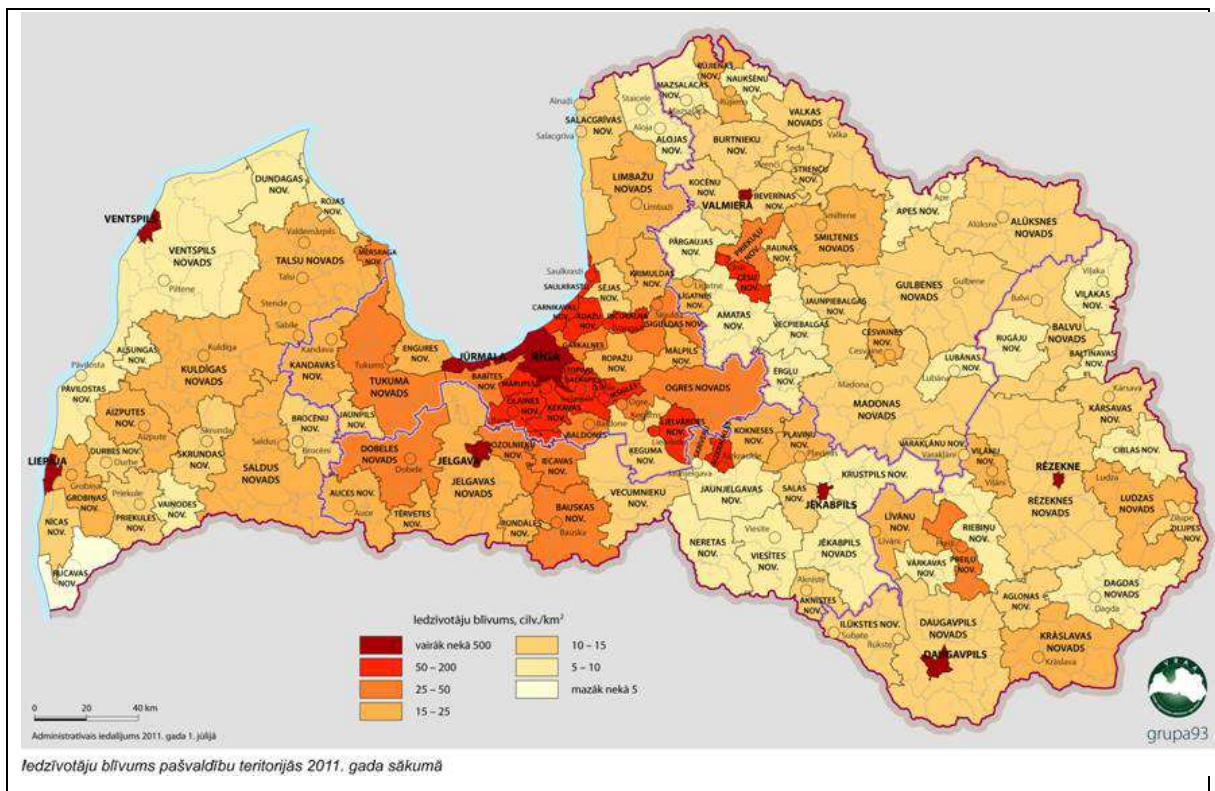
Saskaņā ar CSP datiem 2011. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu, Latvijā **darbspējīgo iedzīvotāju skaits** ir samazinājies par 17 673 cilvēkiem. Vislielākais darbspējīgo iedzīvotāju skaita samazinājums (2. tabula) raksturīgs RAC un lauku novadiem Latgales statistiskajā reģionā. Darbspējīgo iedzīvotāju skaita pieaugums raksturīgs tikai Pierīgas novadiem.

2. tabula

Darbspējīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas 2011. gadā salīdzinājumā ar 2010. gadu

<i>Darbspējīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas novados</i>			
Novads	Samazinājums	Novads	Pieaugums
Daugavpils	-296	Mārupes	+121
Ogres	-267	Garkalnes	+97
Ludzas	-253	Ikšķiles	+58
Siguldas	-253	Stopiņu	+55
Cēsu	-251	Ropažu	+51
Rēzeknes	-236	Sējas	+42
Saldus	-217	Baldones	+30
Bauskas	-214	Babītes	+24
Tukuma	-210	Ādažu	+21
Krāslavas	-206		
Talsu	-201		

Šie procesi ir pastiprinājuši atšķirības teritorijas apdzīvotības blīvumā (6. attēls), kopējam apdzīvotības blīvumam samazinoties.

Avots: pēc PMLP datiem, "Reģionu attīstība Latvijā 2010", VRAA

12. att. Iedzīvotāju blīvums pašvaldību teritorijās 2011. gada sākumā

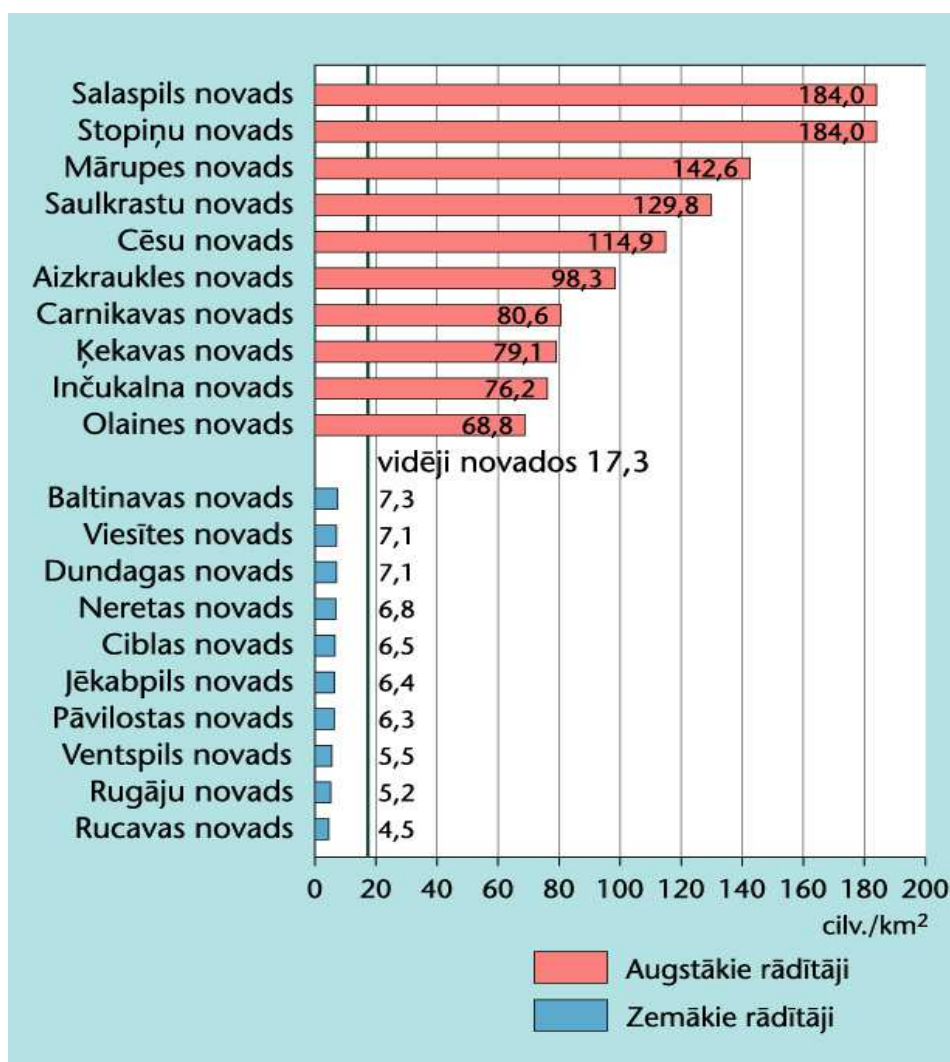
Izteikta apdzīvotības blīvuma samazināšanās vērojuma, attālinoties no galvaspilsētas, īpaši virzienā uz austrumiem. Latvijas austrumu daļā apdzīvotības blīvums nav lielāks par 15 cilv./km², kamēr Pierīgā tas nav mazāks par 25 cilv./km².

Salaspils un Stopiņu novadi pēc sava kopējā apdzīvotības blīvuma būtībā vērtējami kā pilsētas (13. attēls), no kā formāli attur vien teritoriju telpiskās organizācijas neatbilstība pilsētas definējumiem. Pēc blīvuma daudz neatpaliek arī divi citi Pierīgas novadi – Mārupes un Saulkrastu novads.

Pilnīgi pretēja aina ir Rucavas novadā, kur apdzīvotības blīvums ir mazāks par 5 cilv./km². Kaut gan, piemēram, Stopiņu un Mārupes novadi, tāpat kā Rucavas novads atbilst vienai un tai pašai teritoriju dalījuma kategorijai – lauku novadiem bez pilsētām.

Tas tikai apliecina, ka parastie Latvijas teritorijas dalījumi laukos un pilsētās pēc būtības neatspoguļo šo teritoriju reālās sociālekonomiskās atšķirības.

Pierīgas novadu iekļaušana lauku novados raksturojošajos statistikas rādītājos tos būtiski izlīdzina.

Avots: Pēc PMLP datiem, "Reģionu attīstība Latvijā 2010", VRAA

13. att. Iedzīvotāju blīvuma rādītāji novados

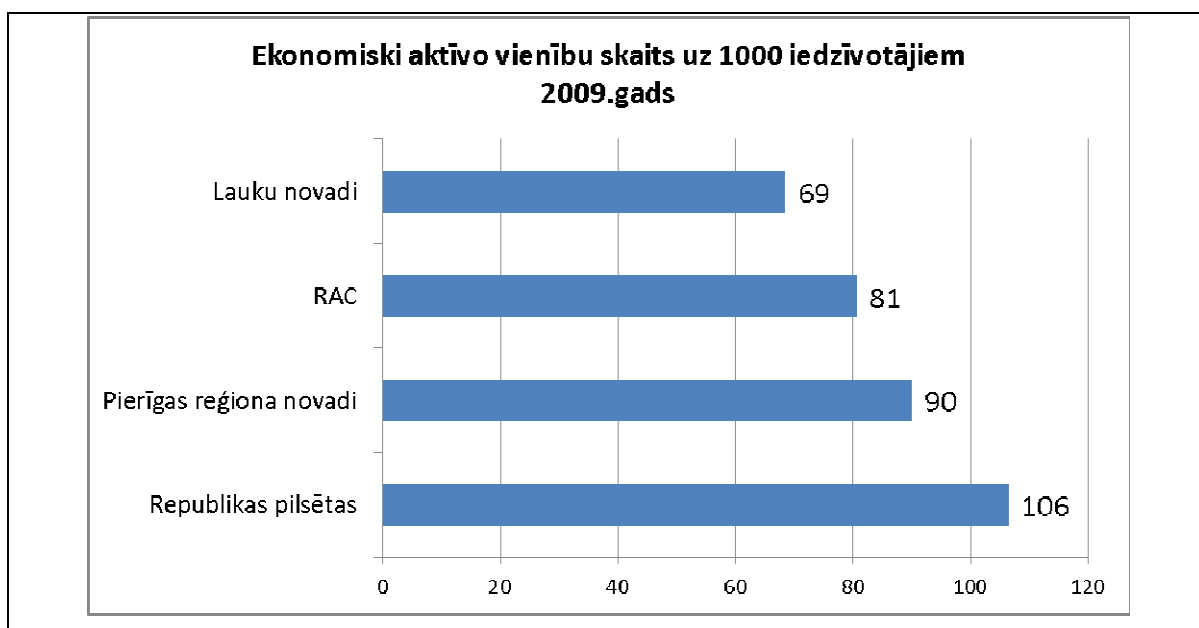
Novērtējot šīs lielās atšķirības teritorijas apdzīvotībā un tās virzībā, varētu rasties šādi būtiski jautājumi:

- Vai mūs apmierina
 - procesi lauku apdzīvotības attīstībā
 - Latvijas produktīvās zemes izmantošana
 - agrobiznesa un tā nozaru attīstība, un
 - vai vispār lauku apdzīvotība ir vērtība?
- Cik iedzīvotājiem būtu jābūt, lai Latvijas laukus varētu uzskatīt par apdzīvotiem?
- Kāda varētu būt reālā lauku apdzīvotības struktūra,
 - nemainot procesu norisi, un
 - vēlami iespējamā?
- Vai ir vēlme procesos kaut ko mainīt? Un ko mainīt?

3.2. Ekonomiskās aktivitātes un bezdarba raksturojums

CSP 2009. gada dati par ekonomiski aktīvajām tirgus sektora statistikas vienībām, kā arī SIA *Lursoft* apkopotā informācija par jaunu saimniecisku vienību dibināšanu liecina, ka lauku novados ekonomiskās aktivitātes līmenis ir zemāks nekā pārējā Latvijas teritorijā. Attālinoties no Rīgas, citām republikas pilsētām un RAC, ekonomiskās aktivitātes līmenis samazinās.

2009. gadā lauku novados uz 1000 iedzīvotājiem bija 69 ekonomiski aktīvās vienības, RAC–81, Pierīgas reģiona novados – 90, bet republikas pilsētās – 106 (14. attēls), ievērtējot arī lauku apvidos strādājošās lauksaimniecības nozares ekonomiskās vienības.

Avots: CSP dati²⁹

14. att. Ekonomiski aktīvās tirgus sektora vienības uz 1000 iedzīvotājiem",

Lauku novados (neieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) no ekonomiski aktīvajām vienībām:

- 63% jeb 14 843 vienības darbojas lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības nozarē,
- 28% jeb 6 471 vienības strādā pakalpojumu³⁰ nozarēs,
- 5% jeb 1 079 vienības nodarbinātas apstrādes rūpniecībā,

²⁹ CSP dati "Ekonomiski aktīvās tirgus sektora statistikas vienības pilsētās un novados sadalījumā pa galvenajiem darbības veidiem (NACE 2.red.) un lieluma grupām"

³⁰ pēc NACE 2. red. klasifikācijas: H – transports un uzglabāšana; G – vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts; O – valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana; P – izglītība; Q – veselība un sociālā aprūpe; I – izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi; J – informācijas un komunikācijas pakalpojumi; K – finanšu un apdrošināšanas darbības; L – operācijas ar nekustamo īpašumu; M – profesionālie zinātniskie un tehniskie pakalpojumi; N – administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība; S – citi pakalpojumi.

- 2% jeb 537 vienības – būvniecībā un
- 2% jeb 471 vienības – pārējās³¹ nozarēs²⁹.

Lauku novados ik gadu reģistrē desmit reizes mazāk jauno saimniecisko vienību nekā republikas pilsētās, kaut gan nodarbināto skaits šajās teritorijās ir tikai divas reizes mazāks (**Error! Reference source not found.** tabula).

3. tabula

Jaunu uzņēmumu reģistrācija pa teritoriju grupām, tās dinamika 2004. – 2011. gadā

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011. /2004.
	.	.	.	.	.	.	.	.	
Lauku novadi	919	839	947	1039	908	777	895	1221	1,33
Pierīgas statistiskā reģiona novadi	782	983	1297	1452	1246	983	1615	2150	2,75
RAC novadi	1275	1237	1336	1625	1397	1012	1339	1585	1,24
Republikas pilsētas	7132	7868	9824	1009 2	7796	6456	9572	1173 8	1,65

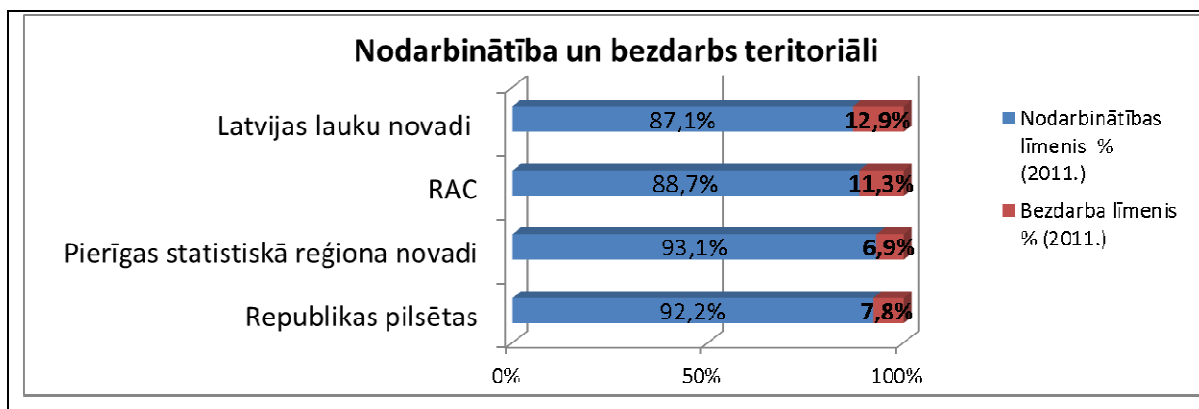
Avots: SIA Lursoft

Kopš 2004. gada lauku novados ir palielinājies reģistrēto jauno uzņēmumu skaits, tomēr pieauguma temps nav pietiekams, lai nodrošinātu citām Latvijas teritorijām līdzvērtīgas ekonomiskās aktivitātes attīstību.

Darbspējīgo iedzīvotāju vidū **2011. gadā Latvijas lauku novados reģistrēta viszemākā nodarbinātība** – 87.1% – un visaugstākais reģistrētā bezdarba līmenis – 12,9%, RAC novados reģistrētā bezdarba līmenis ir vidēji 11%, bet vizemākais reģistrētā bezdarba līmenis – 7% – ir Pierīgas statistiskā reģiona novados, kaut arī iepriekš raksturoto cilvēku, t.sk., darbspējīgo iedzīvotāju skaits ir palielinājies (1. un 2. tabula; 15. attēls).³²

³¹ pēc NACE klasifikācijas B+D+E+R+ bez NACE klasifikācijas (B – ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde; D – elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana; E – ūdensapgāde, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana, sanācija; R – māksla, izklaide un atpūta).

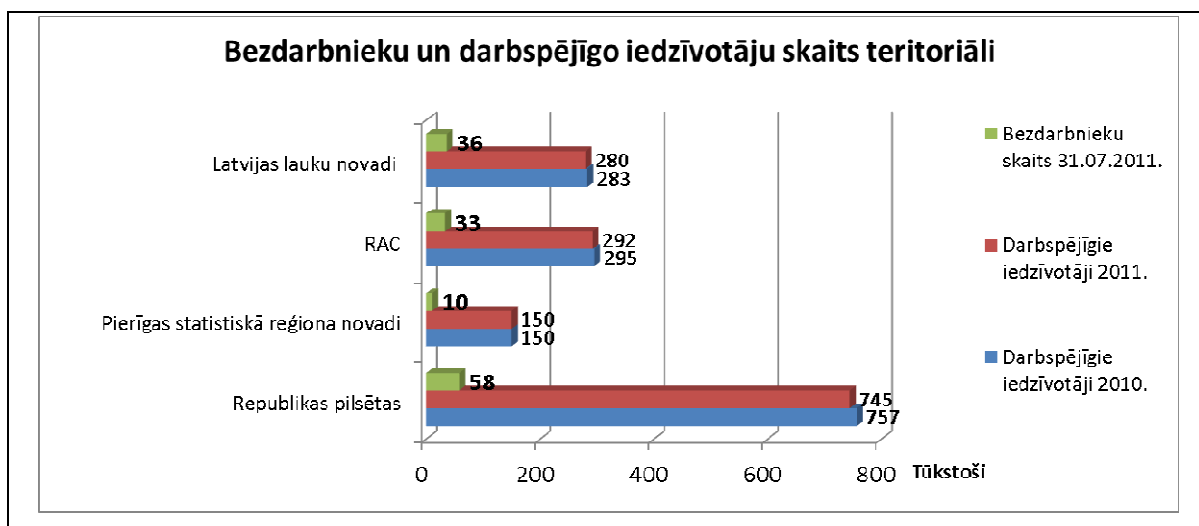
³² CSP dati, IS18 "Iedzīvotāju skaits un īpatsvars līdz darbības, darbības un virs darbības vecuma grupās statistiskajos reģionos, pilsētās un novados gada sākumā".

Avots: I. Vilka un I. Leimane, pēc CSP un NVA datiem

15. att. Nodarbinātība un bezdarbs teritoriāli 2011. gadā

Tomēr pēc pasaules finanšu krīzes (2008–2010), kad bezdarba līmenis strauji pieauga, kopš 2010. gada Latvijā reģistrēto bezdarbnieku skaits samazinās.

Avots: I. Vilka un I. Leimane, pēc CSP un NVA datiem

16. att. Bezdarbnieku un darbspējīgo iedzīvotāju skaits teritoriāli

2008. gadā Latvijā reģistrēto bezdarbnieku skaits bija 76,4 tūkst., 2009. gadā tas pieauga divas reizes – līdz 179,2 tūkst. Savukārt 2010. gadā reģistrēto bezdarbnieku skaits samazinājās līdz 162,5 tūkst., bet saskaņā ar NVA datiem 2011. gada jūlijā tas bija 110,5 tūkst. (16. attēls).

2011. gadā bezdarba līmeni raksturo šādi rādītāji:

- Pierīgas novados – 7% no darbspējīgiem³³ iedzīvotājiem,
- RAC novados – 11%,

³³ CSP dati, IS18 "Iedzīvotāju skaits un īpatsvars līdz darbspējas, darbspējas un virs darbspējas vecuma grupās statistiskajos reģionos, pilsētās un novados gada sākumā"

- pārējos novados:
 - Kurzemē – 9,5%,
 - Vidzemē, Zemgalē – 10%,
 - Latgalē – 20%.

Šāds bezdarbnieku daudzums saistās ar palielinātiem valsts un pašvaldību sociālā atbalsta izdevumiem, bet tas vienlaikus būtu uzskatāms par potenciālu resursu pašvaldību ienākumu daļas pieaugumam.

3.3. Nodarbinātības raksturojums

Laika periodā no 2008. līdz 2010. gadam Latvijā nodarbināto iedzīvotāju skaitam bija tendence samazināties: 2009. gadā – par 12%, bet 2010. gadā – vēl par 5%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu.

Saskaņā ar CSP datiem 2011. gada otrajā ceturksnī Latvijā nodarbināto iedzīvotāju kopskaits bija 966,5 tūkst., t.i. pusgada laikā nodarbināto iedzīvotāju skaits pieaudzis par 3% jeb 25,6 tūkst. cilvēkiem, kas vērtējama kā pozitīva tendence.

Tomēr, salīdzinot ar 2008. gadu, kad kopumā valstī novērots visaugstākais nodarbinātības līmenis kopš 1996. gada, 2011. gada vidū nodarbinātības līmenis atpaliek par 15%.

Norādītajā laika posmā no visiem Latvijā nodarbinātajiem iedzīvotājiem laukos ir nodarbināti tikai ap 30%, bet lielākā iedzīvotāju daļa – ap 70% – ir nodarbināti pilsētās (3. tabula).

3. tabula

Nodarbinātie iedzīvotāji pilsētās un laukos 2008.–2010. gadā

Nodarbinātie iedzīvotāji, tūkst.	2008		2009		2010	
Latvijā	1124.1		986.7		940.9	
Pilsētās	784.8	69.8	685.6	69.5	651.5	69.2
Laukos	339.3	30.2	301.1	30.5	289.4	30.8

Avots: CSP

Latvijas iedzīvotāju un ekonomiskās aktivitātes izvietojuma īpatnība ir tā, ka lielākā daļa nodarbināto iedzīvotāju koncentrējas reģionā ap Rīgu. Laika periodā no 2008. līdz

2010. gadam vairāk nekā puse (virs 50 %) no kopējā valstī nodarbināto skaita bija Pierīgas statistiskajā reģionā (4. tabula).³⁴

4. tabula

Nodarbinātie iedzīvotāji statistiskajos reģionos

Reģions	Nodarbinātie iedzīvotāji, tūkst.		
	2008	2009	2010
Pierīgas reģionā	573.4	504,0	474.2
Vidzemes reģionā	105.9	94,0	95.5
Kurzemes reģionā	144.5	128.4	125.9
Zemgales reģionā	137.5	118.8	111.7
Latgales reģionā	162.8	141.5	133.7

Avots: CSP dati³⁴, NBG083. Nodarbinātie iedzīvotāji sadalījumā pa saimniecisko darbību veidiem (NACE 2. red.) statistiskajos reģionos

3.3.1. Nodarbinātības struktūra pa nozarēm

Lai izveidotu priekšstatu par dažādu nozaru lomu un ietekmi uz nodarbinātību Latvijas lauku novados, pieejamie statistikas dati par iedzīvotāju nodarbinātību pa nozarēm (saskaņā ar NACE 2. redakciju) atbilstoši pētījumā izveidotajam novadu teritoriālajam grupējumam (Latvijas lauku novadi, RAC novadi, Pierīgas statistiskā reģiona novadi un republikas pilsētas) tika sagrupēti šādās nozarēs:

- lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība,
- apstrādes rūpniecība,
- būvniecība,
- pakalpojumu *nozares*:
 - transports un uzglabāšana,
 - vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts,
 - valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana,
 - izglītība,
 - veselības un sociālā aprūpe,
 - *citi pakalpojumi* pēc NACE klasifikācijas I+J+K+L+M+N+S (I – izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi; J – informācijas un komunikācijas pakalpojumi; K – finanšu un apdrošināšanas darbības; L – operācijas ar nekustamo īpašumu; M

³⁴ CSP dati, NBG083. Nodarbinātie iedzīvotāji sadalījumā pa saimniecisko darbību veidiem (NACE 2.red.) statistiskajos reģionos

– profesionālie zinātniskie un tehniskie pakalpojumi; N – administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība; S – citi pakalpojumi),

- *Pārējās nozares* pēc NACE klasifikācijas B+D+E+R+ bez NACE klasifikācijas (B – ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde; D – elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana; E – ūdensapgāde, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana, sanācija; R – māksla, izklaide un atpūta).

CSP 2010. gada decembra dati par nodarbināto iedzīvotāju skaitu nozarēs atspoguļoti 5. tabulā.

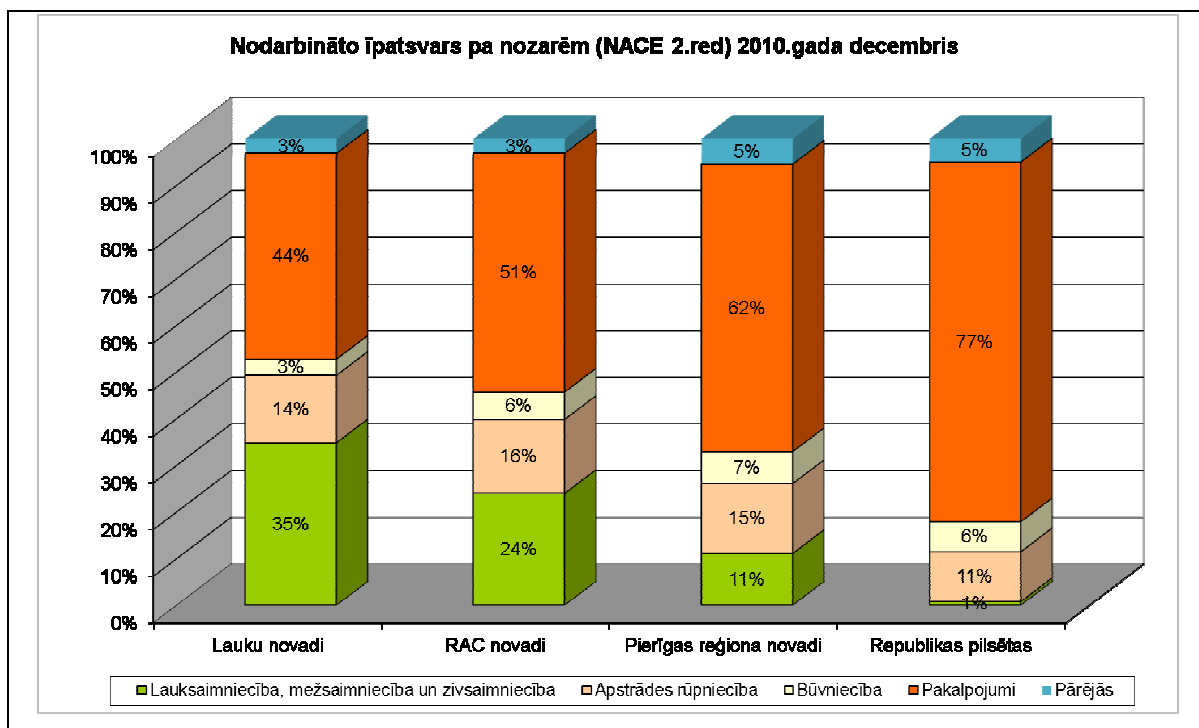
5. tabula

Nodarbinātie iedzīvotāji pa nozarēm un teritoriāli 2010. gadā ³⁴

Nozares un nozaru grupas (saskaņā ar NACE 2. redakciju)	Nodarbināto skaits 2010. gada decembrī			
	lauku novados	RAC novados	Pierīgas reģiona novados	republikas pilsētās
Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	36 259	31 640	9 616	4985
Apstrādes rūpniecība	15 036	20 946	12 965	65 823
Būvniecība	3580	7744	5922	39 702
Pakalpojumi ³⁰	45 984	67 672	53 366	475 813
Pārējās ³¹	3214	4085	4707	30 668

Avots: CSP dati, NBG083. Nodarbinātie iedzīvotāji sadalījumā pa saimniecisko darbību veidiem (NACE 2.red.) statistiskajos reģionos

Būtiskākā atšķirība lauku novadu nodarbinātības struktūrā ir **lielāks lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zivsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars** – ap 35%, bet RAC novados – 24% (17. attēls).

17. att. Nodarbinātības struktūra pa nozarēm 2010. gada decembrī (pēc NACE 2. red.)

Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju ir nodarbināti pakalpojumu nozarēs.

2010. gada decembrī **pakalpojumu nozarēs nodarbināto** īpatsvars:

- lauku novados salīdzinoši ar citām teritorijām mazāks – 44% no visiem lauku novados nodarbinātajiem iedzīvotājiem;
- RAC novados – 51%;
- Pierīgas statistiskā reģiona novados – 62%;
- republikas pilsētās – 77% no nodarbinātajiem.

Šāda nodarbinātības struktūra norāda uz to, ka

- pakalpojumu nozares ietilpīgākas ir teritorijās ar lielāku iedzīvotāju blīvumu un
- pilsētās tiek apkalpoti arī tām pieguļošajās teritorijās dzīvojošie.

Arī **būvniecībā nodarbināto** īpatsvars lauku novados ir mazāks nekā citviet – 3% (RAC novados un republikas pilsētās būvniecībā nodarbināti 6%, Pierīgas novados – 7% no nodarbinātajiem), kas norāda uz būvniecības nozares ciešo atkarību no patērētāju skaita teritorijā.

Apstrādes rūpniecībā nodarbināto lauku novadu iedzīvotāju īpatsvars ir 14%, RAC novados apstrādes rūpniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars ir 16% – visaugstākais, salīdzinot ar pārējām teritoriju grupām.

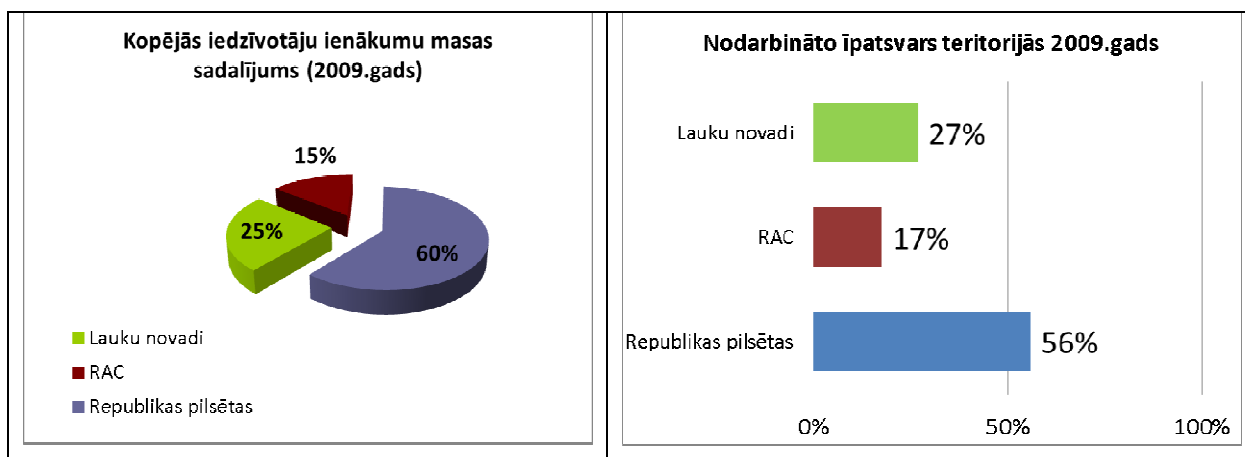
Pārējās nozarēs³¹ nodarbināto īpatsvars lauku novados ir līdzīgs kā RAC – 3%, kas ir nedaudz mazāks kā Pierīgas reģiona novados un republikas pilsētās.

3.3.2. Nodarbināto skaits un ienākumi

CSP dati par nodarbināto skaitu un ienākumiem laika periodā no 2007. līdz 2009. gadam lauku novadu grupā ietver arī Pierīgas statistiskā reģiona novadus, līdz ar to nodarbināto skaita un ienākumu atšķirības* daļēji izlīdzinās.

2009. gadā kopējā iedzīvotāju ienākumu masa ir gandrīz Ls 3,5 mljrd. latu (18. attēls), kas sadalās šādi:

- Latvijas lauku novadu iedzīvotāji (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) saņēmuši 25% no visas ienākumu masas,
- RAC novadi – 15%,
- lielāko daļu – 60% – republikas pilsētās dzīvojošie 50 % valsts iedzīvotāju (tiesa gan 56% no strādājošajiem).

Avots: CSP dati (datu avots: EU-SILC2008, EU-SILC2009, EU-SILC2010)

18. att. Iedzīvotāju ienākumi un nodarbinātība³⁵ 2009. gadā

2007. gadā Latvijas iedzīvotāju kopējā ienākumu masa bija gandrīz 4,5 mljrd. latu. 2008. gadā iedzīvotāju ienākumi pieauguši par 42,6 milj. latu. Savukārt 2009. gadā kopējā iedzīvotāju ienākumu masa samazinājusies par 1 mljrd. latu.

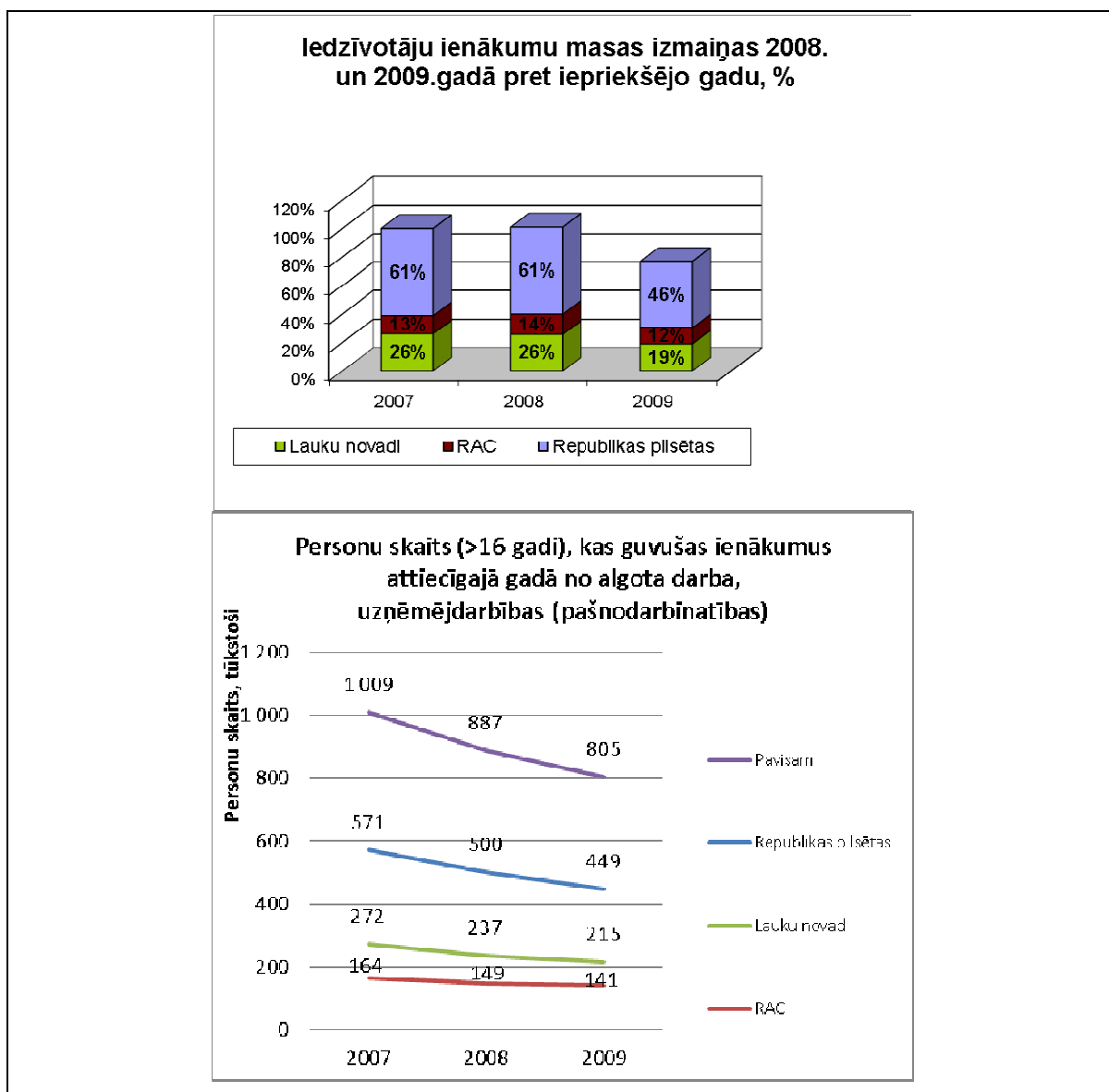
Analizējot pieejamo informāciju par kopējās iedzīvotāju ienākumu masas izmaiņām, ir redzams, **kā teritorijās krīzes ietekmē mainās iedzīvotāju ienākumi:**

- lauku novados 2009. gadā ienākumu masa samazinājusies par 7% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu,
- RAC novados raksturīgs mazāks ienākumu masas samazinājums – 2%,

* citi analītiskā materiāla sagatavošanā izmantotie CSP dati bija pieejami novadu līmenī. Nodalot Pierīgas reģiona novadus, lauku novadi uzrāda atšķirības nodarbinātības struktūrā.

³⁵ CSP dati (datu avots: EU-SILC2008, EU-SILC2009, EU-SILC2010)

- vislielākais ienākumu masas samazinājums noticis republikas pilsētās – par 15%.

Avots: CSP dati (datu avots: EU-SILC2008, EU-SILC2009, EU-SILC2010)

19. att. Iedzīvotāju ienākumu masa un ienākumu guvušo personu skaits

Iedzīvotāju, kas 2009. gadā saņēma ienākumus no algota darba vai uzņēmējdarbības, īpatsvars (19. attēls):

- Latvijas lauku novados (ieskaitot Pierīgas reģiona novadus) – 27%,
- RAC novados – 17%,
- republikas pilsētās – 56%.

Ienākumus gūstošo personu skaita lielākais samazinājums noticis jau 2008. gadā – par 122 tūkst. Ienākumus gūstošo personu skaits turpinājās samazināties arī 2009. gadā – par 82 tūkst. iedzīvotājiem.

ievērojot kopējās ienākumu masas un nodarbināto iedzīvotāju skaita proporcijas, likumsakarīgi, ka laika periodā no 2007. līdz 2009. gadam novados ārpus republikas pilsētām ienākumu līmenis mēnesī uz vienu personu ir salīdzinoši zemāks.

2009. gadā novados ārpus republikas pilsētām ienākumi uz personu mēnesī bija Ls 318 (nav zināms, cik lielā mērā personas ienākumus mēnesī ietekmē Rīgas statistiskā reģiona novadu dati), bet republikas pilsētās augstāki – Ls 386.

Salīdzinot 2009. un 2007. gada datus, redzams, ka lauku novados ir bijis vislielākais personas mēneša ienākumu samazinājums – par 7%. Savukārt tikai RAC novados personas mēneša ienākumi 2009. gadā ir pieauguši par 6%, salīdzinot ar 2007. gadu (6. tabula).

6. tabula.

Personas mēneša ienākumi novados, RAC un republikas pilsētās 2007.–2009. gadā

ienākums uz personu mēnesī	2007	2008	2009
Lauku novadi (t.sk. Pierīgas statistiskā reģiona novadi)	356	403	330
RAC novadi	289	356	306
Republikas pilsētas	397	452	387

Avots: CSP dati³⁵

Nodarbinātība lauku novados ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs

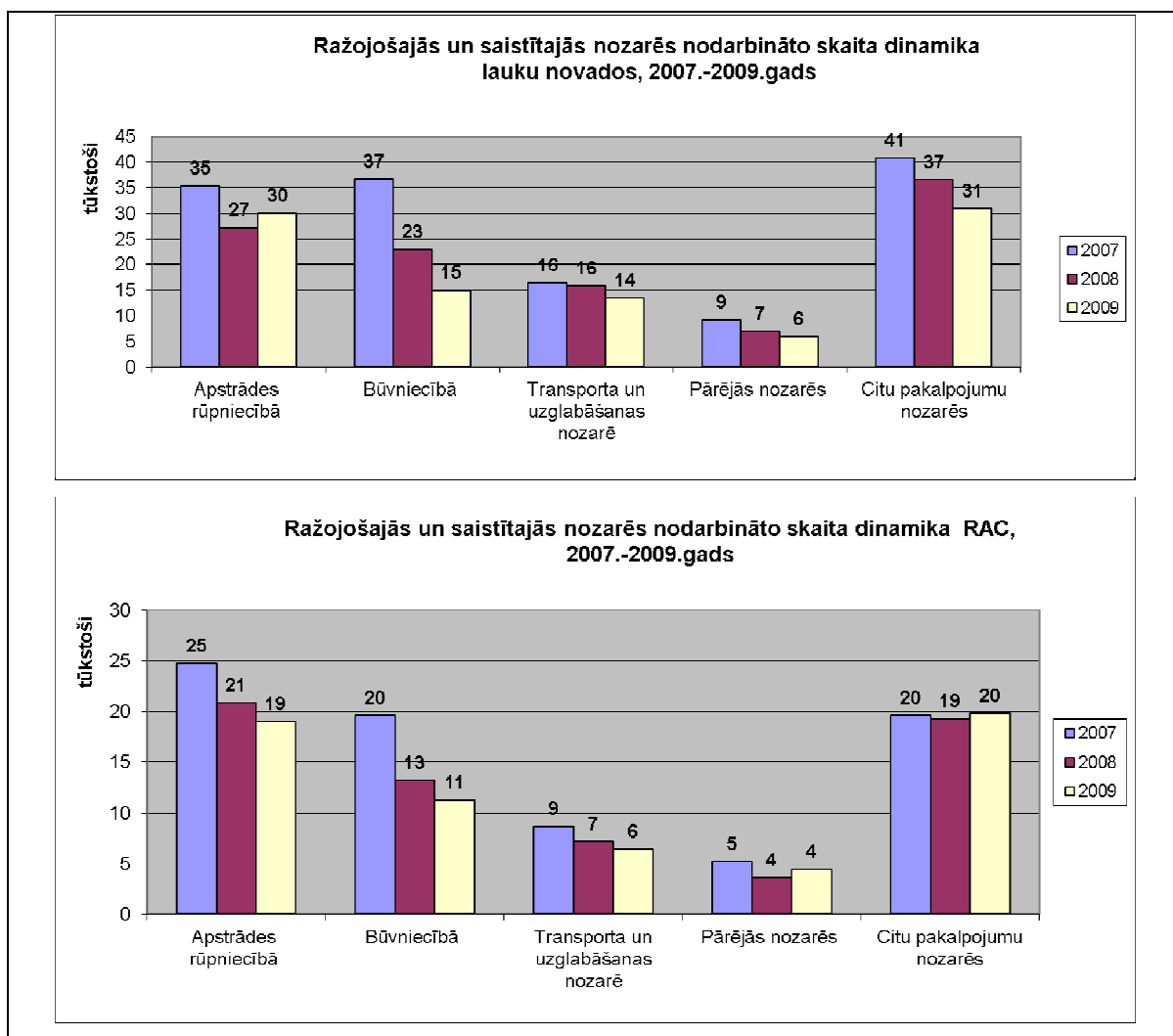
Ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) nodarbināti 95,3 tūkst. cilvēku jeb 23% no šajās nozarēs nodarbinātajiem Latvijā, 2009. gadā bet RAC novados – 62,9 tūkst. cilvēku jeb 15% no šajās nozarēs nodarbinātajiem Latvijā.

Lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) nodarbināto skaits ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu kopumā ir samazinājies par 43,2 tūkst. cilvēkiem jeb vai 31%, turklāt nodarbināto skaits ir samazinājies visās ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs.

Neieskaitot ar agrobiznesu saistītās nozares, 2009. gadā lielākais nodarbināto skaits lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) ir bijis citu pakalpojumu nozarēs³⁶ – 30,9 tūkst. un apstrādes rūpniecībā – 30,1 tūkst. Būvniecībā

³⁶ pēc NACE klasifikācijas I+J+K+L+M+N+S (I-izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi; J-informācijas un komunikācijas pakalpojumi; K- finanšu un apdrošināšanas darbības; L - operācijas ar nekustamo īpašumu; M – profesionālie zinātniskie un tehniskie pakalpojumi; N- administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība; S- citi pakalpojumi).

nodarbināto skaits ir 14,9 tūkst., transporta un uzglabāšanas nozarē – 13,5 tūkst., pārējās nozarēs³⁷ – 5,9 tūkst. (20. attēls).

Avots: CSP dati³⁵

20. att. Nodarbinātība ražojošajās un saistītajās nozarēs lauku un RAC novados

Salīdzinot nodarbināto skaitu 2007. un 2009. gadā, vislielākais nodarbināto skaita samazinājums raksturīgs būvniecības nozarei: lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novados) – par 59%, RAC novados – par 42% un Latvijā kopumā – par 52%.

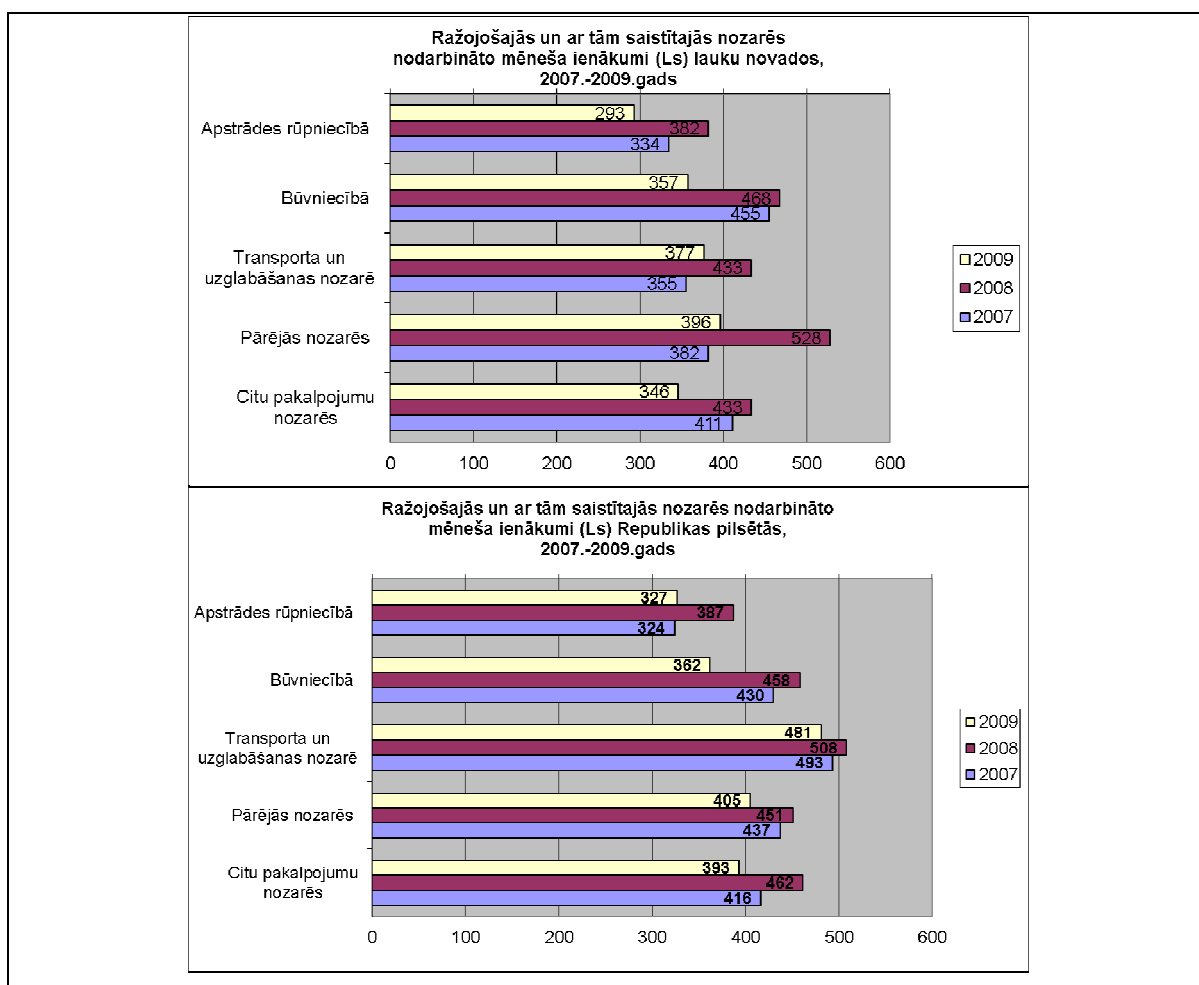
Otrs lielākais nodarbināto skaita samazinājums lauku novados ir pārējo nozaru³⁷ grupā, kur 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu nodarbināto skaits samazinājies par 36%, citu pakalpojumu nozaru grupā³⁶ – par 24%.

³⁷ pēc NACE klasifikācijas B+D+E+R+ bez NACE klasifikācijas (B-ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde; D-elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana; E- ūdensapgāde, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana, sanācija; R- māksla, izklaide un atpūta).

Mazāks nodarbināto skaita samazinājums lauku novados 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu ir transporta un uzglabāšanas nozarē – par 18% un apstrādes rūpniecībā – par 15% (20. attēls).

Salīdzinot ražojošās nozarēs nodarbināto skaita samazinājumu lauku novados un RAC novados, RAC novados lielāks nodarbināto skaita samazinājums 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu bijis būvniecībā – par 42%, apstrādes rūpniecībā – par 23%, transporta un uzglabāšanas nozarē – par 26%. Mazāks nodarbināto skaita samazinājums RAC novados bijis pārējās nozarēs³⁷ – par 15%, bet citu pakalpojumu nozaru grupā³⁶ 2009. gadā nodarbināto skaits, salīdzinot ar 2007. gadu, šis rādītājs ir pat nedaudz pieaudzis (20. attēls).

Lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) nodarbinātie vislabāk atalgoti ir transporta un uzglabāšanas nozarē, kā arī pārējo nozaru³⁷ grupā. Salīdzinot 2009. gada ar 2007. gada datus, šajās nozarēs nodarbināto mēneša ienākumi ir nedaudz palielinājušies (21. attēls).

Avots: CSP dati³⁵

21. att. Ražojošajās un saistītajās nozarēs nodarbināto ienākumi lauku novados un republikas pilsētās

Pārsvarā lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novados) ražojošās un ar tām saistītajās nozarēs nodarbināto ienākumi ir samazinājušies. Lauku novados vislielākais nodarbināto mēneša ienākumu samazinājums ir bija būvniecībā – par 21%. Citu pakalpojumu nozaru grupā³⁶ ienākumi samazinājušies par 16%, apstrādes rūpniecībā – par 12%, turklāt ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs vismazākos mēneša ienākumus saņem tieši apstrādes rūpniecībā nodarbinātie.

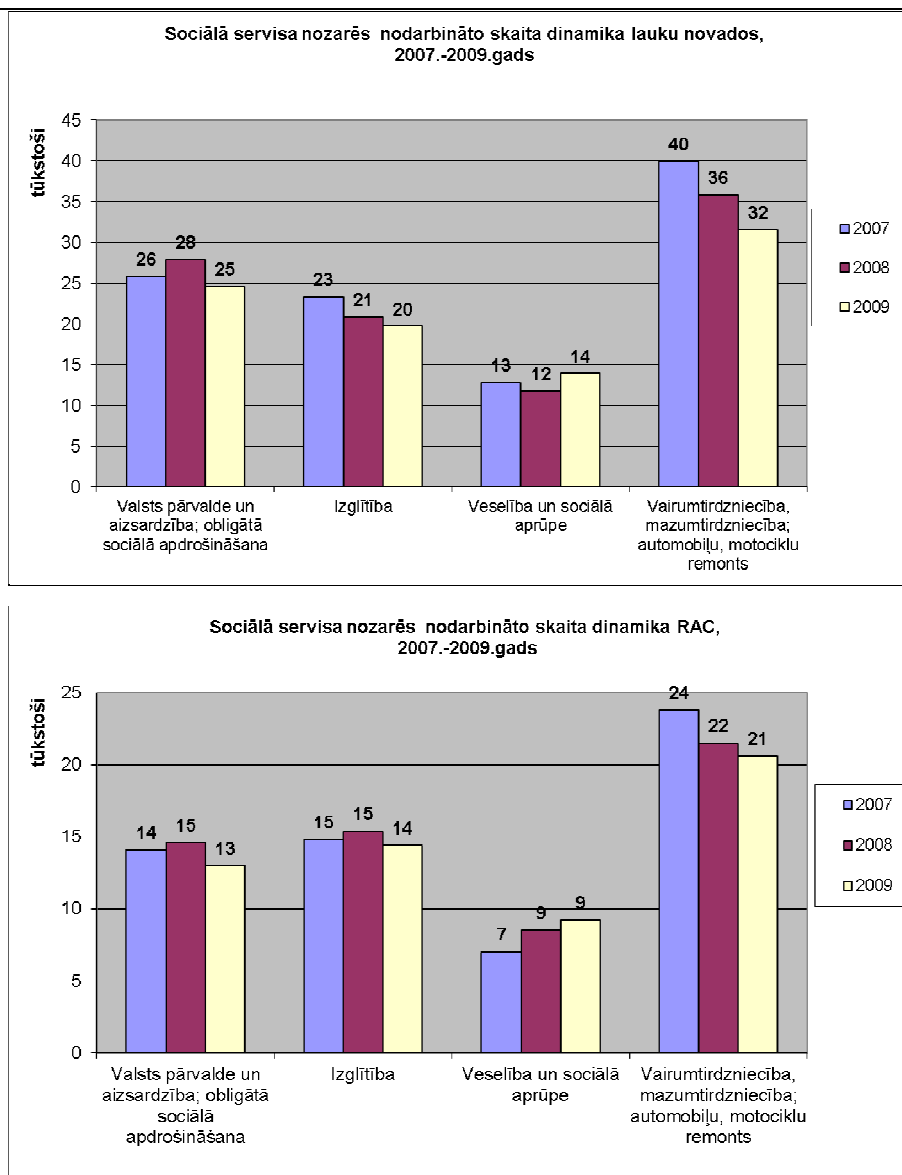
Salīdzinot lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novados) ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs nodarbināto ienākumus 2009.gadā ar republikas pilsētās gūtajiem ienākumiem, lauku novados nodarbinātie guvuši mazākus ienākumus apstrādes rūpniecībā, būvniecībā, transporta un uzglabāšanas nozarē, kā arī pārējo nozaru³⁷ grupā.

Nodarbinātība lauku novados sociālā servisa nozarēs

Lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novados) sociālā servisa nozarēs bija 2009.gadā nodarbināti 89,7 tūkst. cilvēku jeb 27% no šajās nozarēs nodarbinātajiem Latvijā. Salīdzinoši RAC novados šajās nozarēs nodarbināti 57,2 tūkst. cilvēku jeb 18% no šajās nozarēs nodarbinātajiem Latvijā. Lauku novados nodarbināto skaits sociālā servisa nozarēs 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu ir samazinājies par 12,1 tūkst. jeb par 12%.

Sociālā servisa nozarēs 2009.gadā lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novados) lielākais nodarbināto skaits bijis vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozarē – 31,5 tūkst. Valsts pārvaldē un obligātā sociālajā apdrošināšanā nodarbināti 24,6 tūkst., izglītībā – 19,7 tūkst., bet veselības un sociālās aprūpes jomā – 13,9 tūkst. cilvēku.

Salīdzinot nodarbināto skaitu 2007. un 2009.gadā, vislielākais samazinājums noticis vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozarēs – par 21%. Otrs lielākais samazinājums lauku novados skāris izglītības nozarē nodarbinātos – 2009.gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu nodarbināto skaits samazinājies par 15% nodarbināto. Arī valsts pārvaldē un obligātā sociālajā apdrošināšanā nodarbināto skaits 2009.gadā, salīdzinot ar 2007. gadu, ir samazinājies, lai gan mazāk – par 5 % (22. attēls).

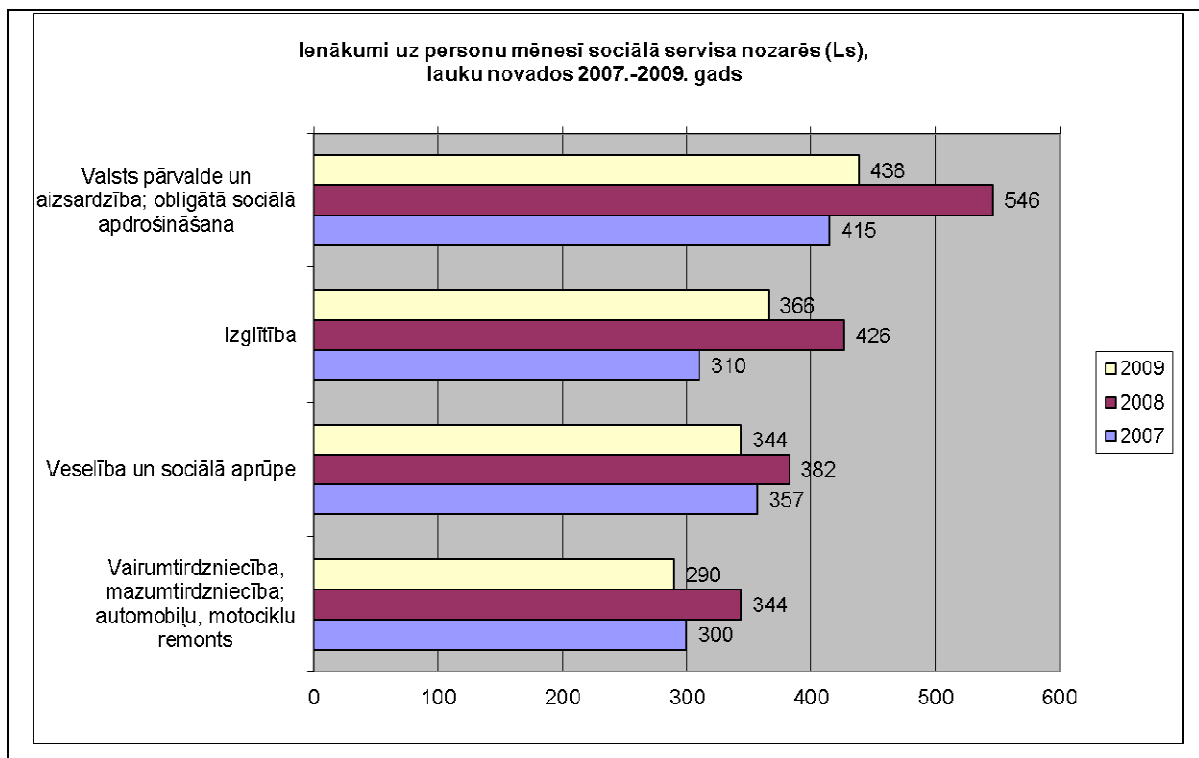

Avots: CSP dati³⁵

22. att. Nodarbinātība sociālā servisa nozarēs lauku novados un RAC novados

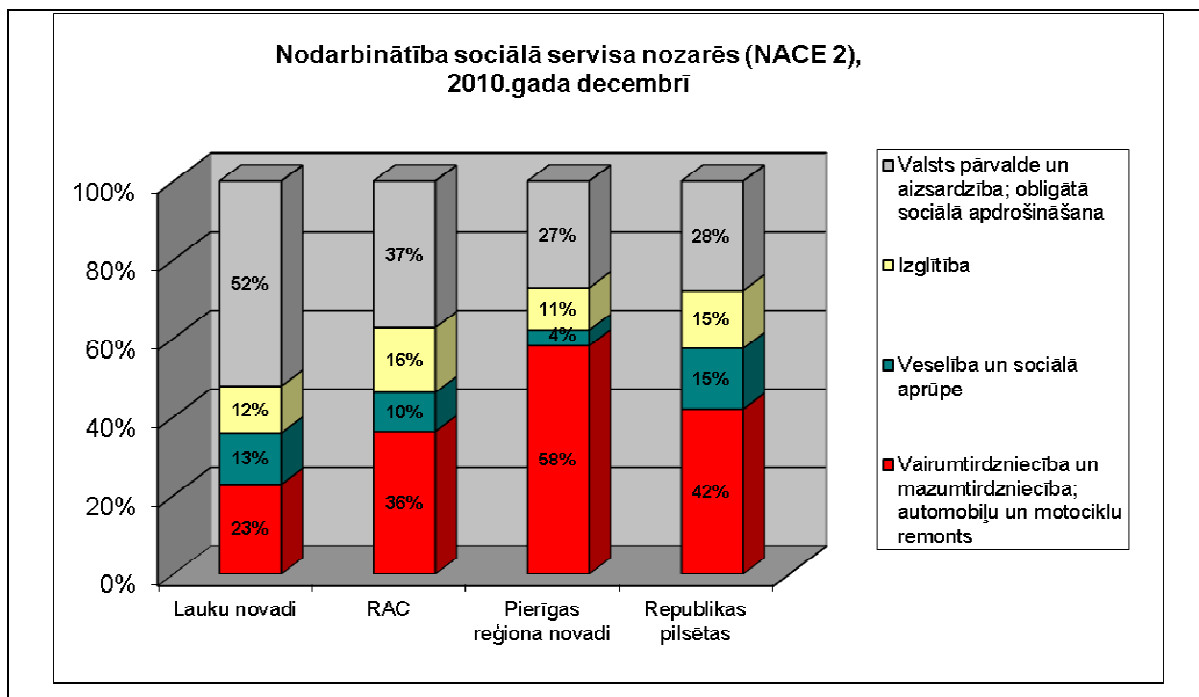
No sociālā servisa nozarēs strādājošajiem lauku novados (šeit – ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novados) vislabāk atalgoti bijuši valsts pārvaldē un obligātā sociālajā apdrošināšanā nodarbinātie. 2008. gadā, salīdzinot ar 2007. gadu, šajās jomās strādājošie mēneša ienākumi palielinājās par 32%. Mēneša ienākumi 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, ir samazinājušies par 20%, bet salīdzinot 2009. un 2007. gada mēneša ienākumus 2007. gadā tie ir pieauguši par 6%. Izglītības jomā lauku novados nodarbināto mēneša ienākumi, salīdzinot 2009. un 2007. gadu, ir palielinājušies par 18%.

Salīdzinot 2009. un 2007. gada rādītājus, mēneša ienākumi lauku novados ir samazinājušies veselības un sociālās aprūpes jomā – par 4% un vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozarē – par 3% (23. attēls).

Avots: CSP dati³⁵

23. att. Sociālā servisa nozarēs nodarbināto ienākumi lauku novados

Avots: CSP dati

24. att. Nodarbinātības struktūra lauku novados sociālā servisa nozarēs 2010. gada decembrī

Saskaņā ar CSP datiem par nodarbinātību 2010. gada decembrī, atsevišķi nodalot lauku novados un Pierīgas statistiskā reģiona novados nodarbināto skaitu, lauku novadu (neieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) sociālā servisa nozarēs nodarbināto struktūrā dominē valsts pārvalde un obligātā sociālā apdrošināšana, veidojot 52% no sociālā servisa nozarēs nodarbinātajiem.

Ja atsevišķi nodala lauku un Pierīgas statistiskā reģiona novadu nodarbinātības datus, laukos vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozarē nodarbināto īpatsvars kopējā sociālā servisa nozaru struktūrā veido 23% un faktiski no visiem sociālā servisa nozarēs nodarbinātajiem lauku novados 77% nodarbināti nozarēs, kas tiek finansētas no valsts vai pašvaldību budžetiem (24. attēls). Tādējādi šo nodarbināto darba vietu saglabāšana teritorijās lielā mērā ir atkarīga no valsts īstenotās politikas izglītības, veselības un sociālās aprūpes, kā arī citās ar valsts un pašvaldību pakalpojumu sniegšanu saistītās jomās.

Reģionālās politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam projekts paredz noteikt iedzīvotājiem pieejamo sabiedrisko un valsts pārvaldes sniegto pakalpojumu apjomu un pieejamību atbilstoši katras teritorijas apdzīvojuma līmenim. Saskaņā ar reģionālās politikas pamatnostādnēm pakalpojumu klāsta noteikšana atbilstoši apdzīvojuma līmenim ir būtisks priekšnosacījums publisko investīciju pārdomātam un efektīvam izlietojumam, kas nodrošinās katram apdzīvojuma līmenim atbilstošu pakalpojumu apjomu un pieejamību.

Saskaņā ar pamatnostādnēm valsts pārvaldes klātienē sniedzamo pakalpojumu teritoriālais izvietojums tiks noteikts diviem apdzīvojuma līmeņiem: nacionālas nozīmes attīstības centriem un reģionālas nozīmes attīstības centriem, līdz ar to var prognozēt, ka lielākajā daļā Latvijas lauku telpas būtiski samazināsies pieejamo no valsts budžeta finansēto darba vietu skaits.

Pakalpojumu minimums pašās mazākajās teritoriālajās vienībās – pagastos un ciemos – ietvers:

- pirmsskolas izglītības iestādi, pamatskolu un darbu ar jaunatni,
- primāro veselības aprūpi, medicīnisko aprūpi mājās, neatliekamo medicīnisko palīdzību (NMP), ģimenes ārsta konsultatīvo tālruni,
- bibliotēku ar internetu, kultūrizglītības piedāvājumu, kultūrvēsturisko notikumu atspoguļošanas vietu, saietu namu, televīziju un radio,

- aprūpi mājās, sociālā darba pakalpojumus, atbalsta pasākumus un konsultatīvo palīdzību.

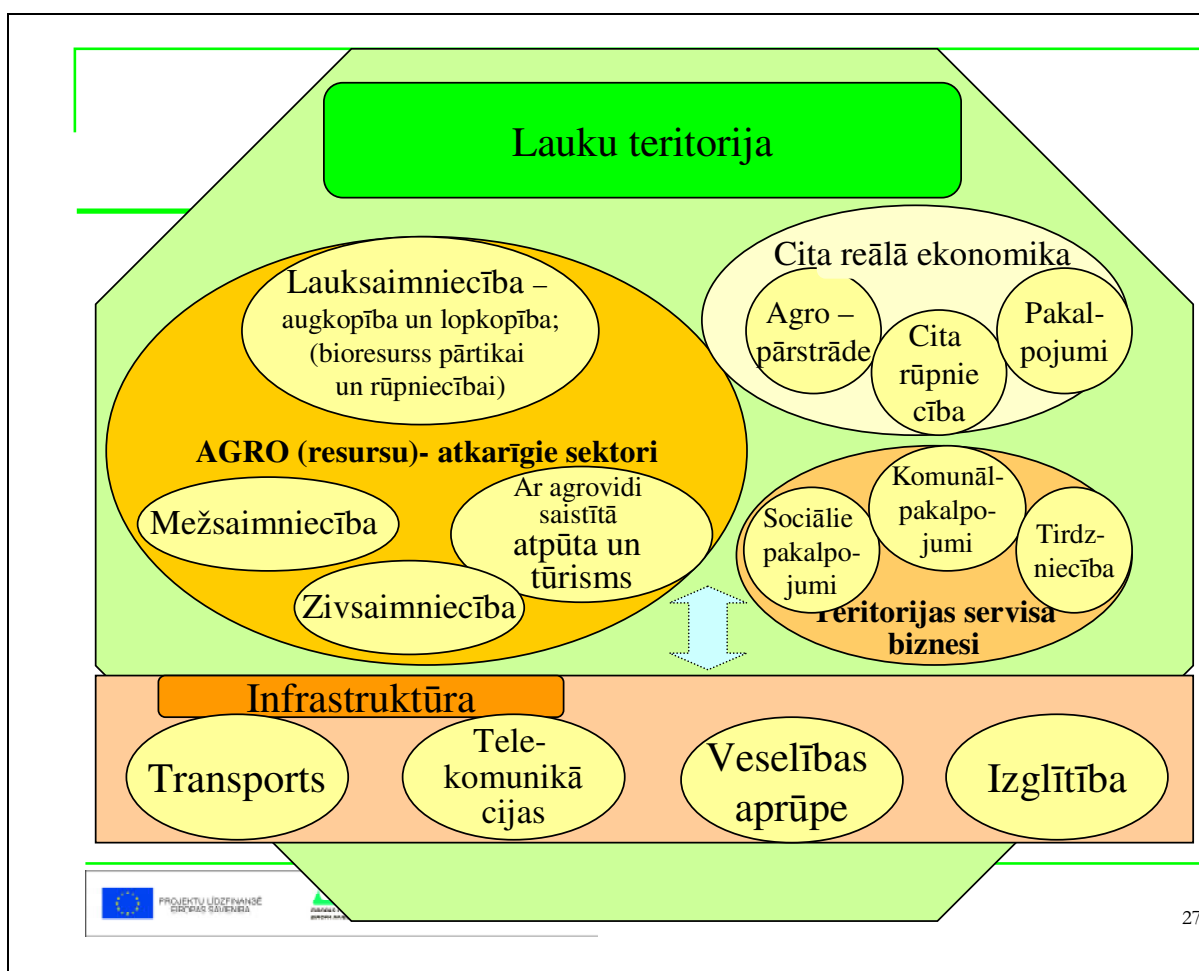
Saglabājoties līdzšinējai tendencei, ka iedzīvotājiem pārcelties tuvāk pilsētām, kur ir lielākas iespējas atrast darbu, un samazināties lauku telpā iedzīvotāju skaitam, kā arī iekasētajiem iedzīvotāju ienākuma nodokļiem, **lauku novados pašvaldību nodrošināto pakalpojumu izmaksas uz vienu iedzīvotāju pieaugs.**

3.3.3. Dažas nozīmīgākās lauku nodarbinātības iezīmes

- Latvijas lauku novadiem raksturīga vismazākā ekonomiskā aktivitāte, augstākais bezdarba līmenis un darbspējīgo iedzīvotāju skaita samazinājums.
- Lauku nodarbinātībā dominē agrobizness (35%) un pakalpojumi³⁰ (44%), bet sociālā servisa nozarēs valsts pārvalde (52%);
- Arī ārpus agrobiznesa ražojošās nozares lauku teritorijās nav spējušas piedāvāt lauku iedzīvotājiem darba iespējas apstākļos, kad lauksaimniecības nodarbinātība ik gadus noturīgi un būtiski mazinās – 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu nodarbināto skaits citās ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs lauku novados ir samazinājies par 43,2 tūkst. jeb 31%. Turklāt nodarbināto skaits samazinājies ir visās ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs.
- Lauku novados ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs nodarbinātajiem ir mazāki ienākumi nekā republikas pilsētās.
- Nodarbināto skaits lauku novados ir samazinājies arī sociālā servisa nozarēs – 2009. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu – par 12,1 tūkst. jeb 12% (izņemot veselības un sociālās aprūpes nozari, kur tas ir palielinājies pat +9%. Tomēr sociālā servisa nozarēs nodarbināto skaita samazinājuma tempi (5% – valsts pārvaldē, 15% – izglītībā) kopumā ir bijuši mazāki, ja neskaita vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozares, kur nodarbināto skaits samazinājās par 21%.

4. Situācija Latvijas lauku ekonomikas pamatnozārēs

Lauku telpas sociālekonomiskās attīstības šajā materiālā skatītas caur nodarbinātības perspektīvu, secīgi izvērtējot šajā telpā strādājošās nozares no to saistības ar lauku telpas specifisko pamatresursu – zemi un tās saimnieciski izmantojamo produktu. Šīs pieejas izpratnei noder 25. attēls, kurā parādīts, ka ir trīs ar zemes un ūdeņu produkcijas ražošanu un ieguvu tieši saistīti sektori – lauksaimniecība (ar to lielā mērā saistīta arī papildnodarbe – agrotūrisms), zivsaimniecība un mežsaimniecība. Savukārt ar šīm trijām nozarēm tieši saistītas ir tādas reālās ekonomikas nozares kā apstrādājošā rūpniecība, transports un loģistika. Savukārt šajos reālās ekonomikas sektoros radītā pievienotā vērtība ir ienākumu avots teritorijas servisa biznesa vienībām – tirdzniecībai un pakalpojumiem.

Avots: Andris Miglavs

25. att. Lauku teritorijas ekonomiskā struktūra pēc attīstības priekšnoteikumiem

Šīm reālās ekonomikas nozarēm, to produktivitātei (novērtētu radītajā pievienotajā vērtībā) un darbībā iesaistītajiem ļaudīm ir cieša saistība ar teritorijas servisa biznesa nozarēm: gan tirdzniecībai, gan kultūras un pat vienkāršākajiem komunālajiem

pakalpojumiem zūd ekonomiskais pamats, ja to klientiem – teritorijas iedzīvotājiem nav pieejami finanšu resursi pakalpojumu apmaksai. Bet tie normālos tirgus ekonomikas apstākļos var rasties, vienīgi atalgojumā saņemot daļu no produktīvā ražošanā saražotās pievienotās vērtības.

Īpašā stāvoklī ir infrastruktūras nozares – transports, pasts un telekomunikācijas, veselības aprūpe un izglītība. Arī tās sniedz pakalpojumus gan iedzīvotājiem, gan biznesa vienībām, tādējādi arī piedaloties reālajā ekonomikā radītās pievienotās vērtības pārdales procesā. Vienlaikus šo nozaru darbība ir priekšnoteikums sociālās un ekonomiskās aktivitātes nodrošināšanai konkrētajā teritorijā, bet to darbības finansēšana lielā vai pat noteicošā mērā notiek no sabiedrības tādā vai citādā veidā centralizētajiem resursiem – valsts budžeta, energokompāniju budžeta, telekompāniju budžeta.

Lauku teritorijās vienmēr dominējošās reālās ekonomikas nozares ir bijušās lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība un ar šīm nozarēm saistītā apstrādes rūpniecība, tādēļ īpaša vērība ir pievērsta šīs jomas perspektīvai.

4.1. Agrobiznesa perspektīva

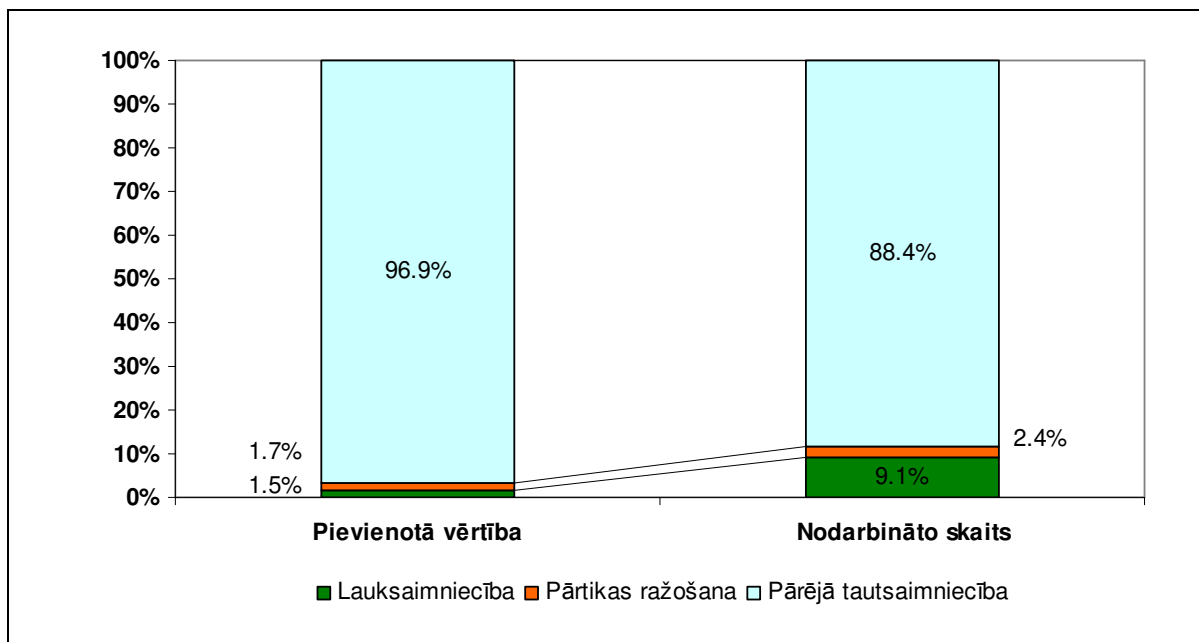
4.1.1. Nozares raksturojums

Nozarē strādājošie un viņu radītā pievienotā vērtība (primārā ražošana – sekundārā ražošana)

Ar jēdzienu „agrobizness” šajā materiālā apzīmētas lauksaimniecība un pārtikas ražošana, kas ir galvenais lauksaimniecības nozarē ražotās produkcijas noieta tirgus un, vienlaikus arī – produkcijas sagatavotājs galīgajam patēriņam. Strikti vērtējot, te būtu jāpievieno arī dažas vieglās un citas rūpniecības nozares, kas kā izejvielu arī izmanto lauksaimniecības produkciju un ir no tās atkarīgas. Tomēr šajā gadījumā atbilstošas informācijas apgrūtinātas pieejamības dēļ esam ierobežojuši sevi tikai ar pārtikas rūpniecību.

Latvijas agrobiznesa sektors 2010. gadā radīja ap 3.1% no kopējās pievienotās vērtības Latvijas tautsaimniecībā, bet nodarbināja aptuveni 11.6% no kopējā strādājošo skaita valstī.

Ņemot vērā lielāku darbaspēka ieguldījumu nekā pārējās tautsaimniecības nozarēs, agrobiznesā iesaistītā darbaspēka produktivitāte (īpaši lauksaimniecībā) atpaliek no vidējā līmeņa Latvijas ekonomikā.

Avots: CSP un LEK (LVAEI) dati

26. att. Agrobiznesa īpatsvars Latvijas tautsaimniecības kopējā pievienotā vērtībā un nodarbināto skaitā 2010. gadā

Primārā ražošana

Latvijas lauksaimniecībā strādājošo darbaspēka ieguldījums 2010. gadā bija 85.9 tūkst. GDV³⁸, no kurām 81% bija nealgotais darbaspēks.

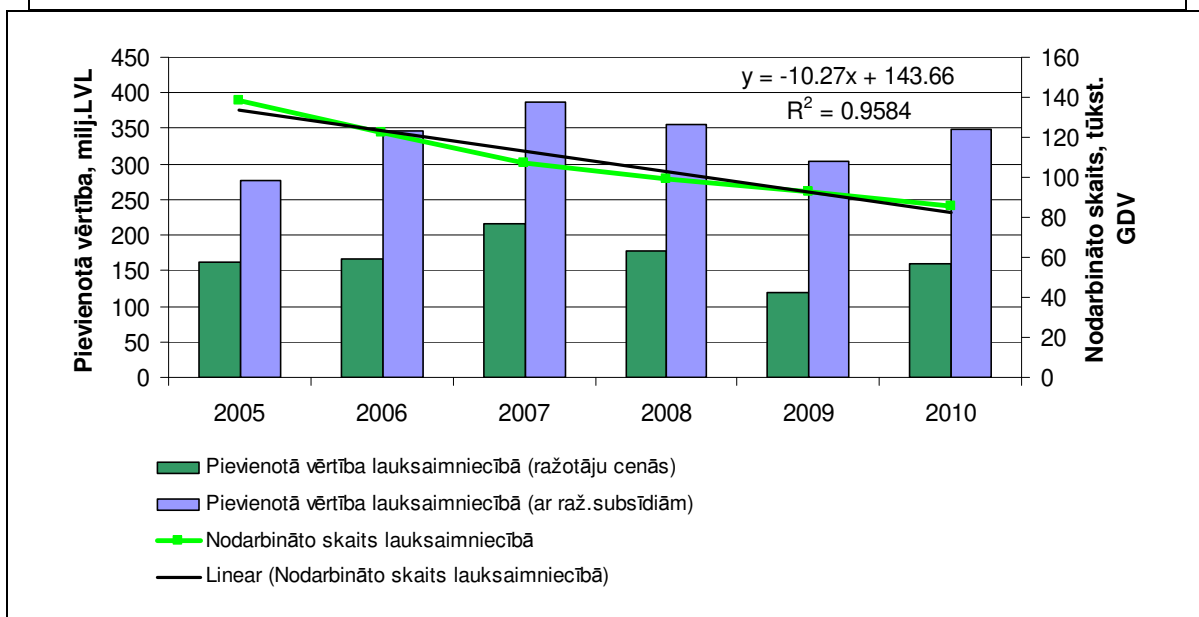
Salīdzinot ar situāciju 2005. gadā, piecu gadu laikā nodarbināto skaits ir samazinājies par gandrīz 40% jeb nedaudz vairāk kā par 50 tūkst. GDV.

Kaut gan nodarbināto skaits pastāvīgi un ievērojami samazinās, darbaspēka ieguldījums Latvijā joprojām ir ļoti liels, ja salīdzina ar lauksaimniecības nozares radīto pievienoto vērtību.

Kā redzams 27. attēlā, lauksaimniecības nozares pievienotā vērtība ražotāju cenās 2010. gadā bija aptuveni 2005. gada līmenī. Pēdējos gados tā visvairāk mainījies tirgus cenu pieauguma (2007. gads) un krīzes ietekmē (2009. gads). Nodarbināto skaita samazinājumu ļāvis palielināt pievienoto vērtību ražotāju cenās uz GDV Latvijā līdz Ls 1.9 tūkst. (Ls 4.1 tūkst. ar ražošanas subsīdijām) 2010. gadā.

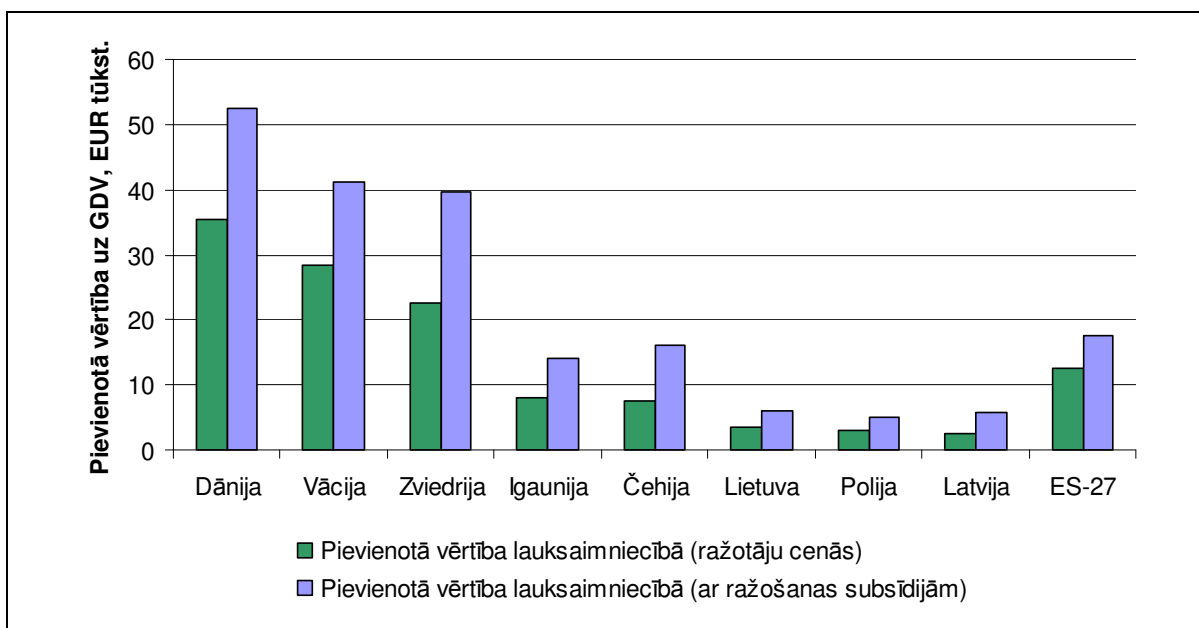
³⁸ GDV – lauksaimniecībā nodarbināto pilnā gada darba vienība (1840 darba stundas gadā, bet ne vairāk kā par vienu vienību vienam cilvēkam)

Pievienotā vērtība uz nodarbināto Latvijā ir ievērojami zemāka, praktiski zemākā visā ES koptirgus telpā. Latvijā pievienotā vērtība uz nodarbināto atpaliek arī no Lietuvas un Polijas līmeņa, bet īpaši – no Igaunijas.

Avots: LEK (LVAEI) dati

27. att. Pievienotā vērtība un nodarbināto skaits Latvijas lauksaimniecībā
2005.–2010. gadā

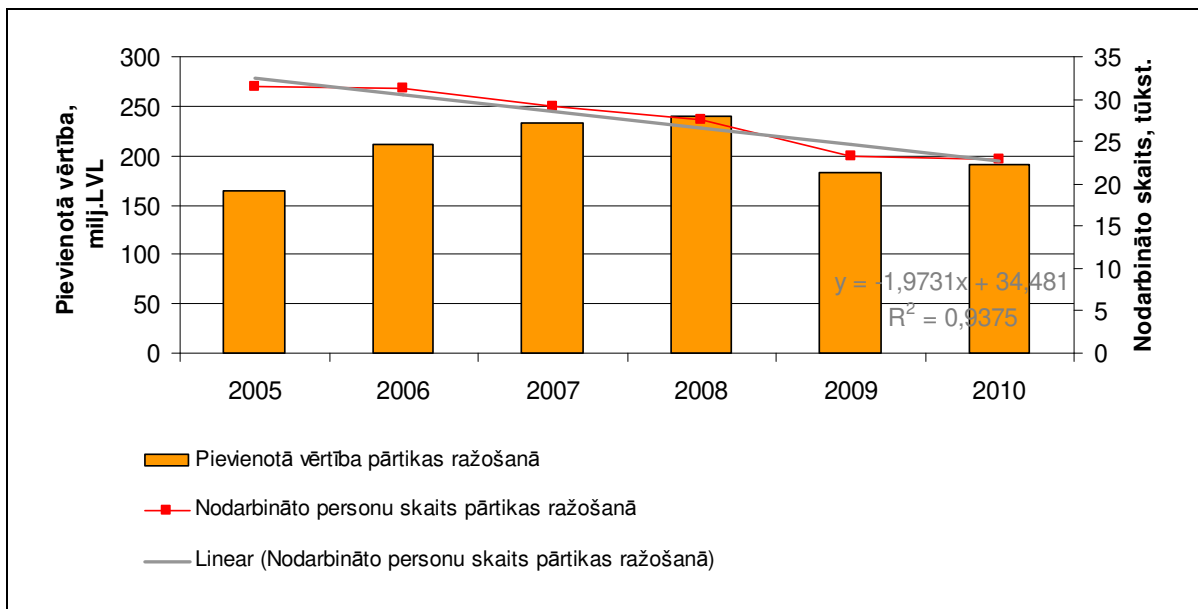

Avots: Eurostat dati

28. att. Pievienotā vērtība uz nodarbināto lauksaimniecībā Latvijā un citās ES dalībvalstīs
2010. gadā

Sekundārā ražošana

Pārtikas ražošanā Latvijā 2010. gadā bija nodarbinātas 22.9 tūkst. personas. Tāpat kā primārajā ražošanā, arī pārstrādē ir bijusi izteikta darbaspēka samazinājuma tendence, kopš 2005. gada nodarbināto skaitam samazinoties par gandrīz 30% jeb 8.6 tūkst. personām.

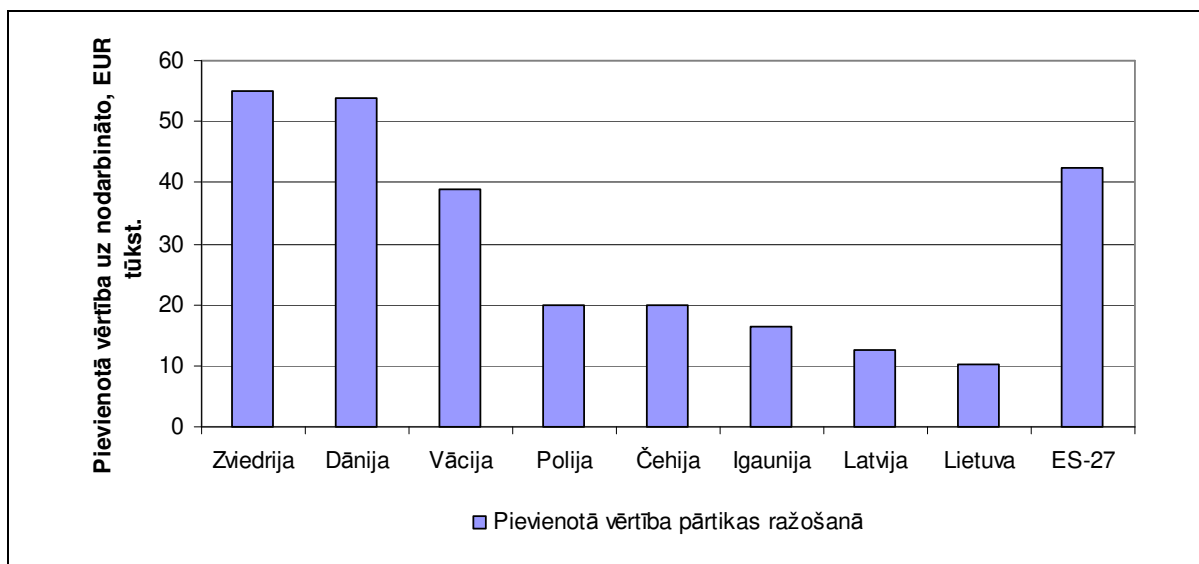

Avots: CSP dati

29. att. Pievienotā vērtība uz nodarbināto pārtikas ražošanā Latvijā 2005.–2010. gadā

Ņemot vērā pievienotās vērtības pieaugumu un nodarbināto skaita samazinājumu, pievienotā vērtība Latvijas pārtikas ražošanā 2010. gadā sasniedza Ls 8.3 tūkst. uz vienu gada vidējo strādājošo.

Pievienotās vērtības ražošanas produktivitāte Latvijas pārtikas rūpniecībā ir 3.4 reizes zemāka nekā vidēji ES valstīs, bet tā ievērojami atpaliek, piemēram, no Zviedrijas un Dānijas līmeņa, vairāk nekā pusotrkārtīgi – no Polijas līmeņa (30. attēls).

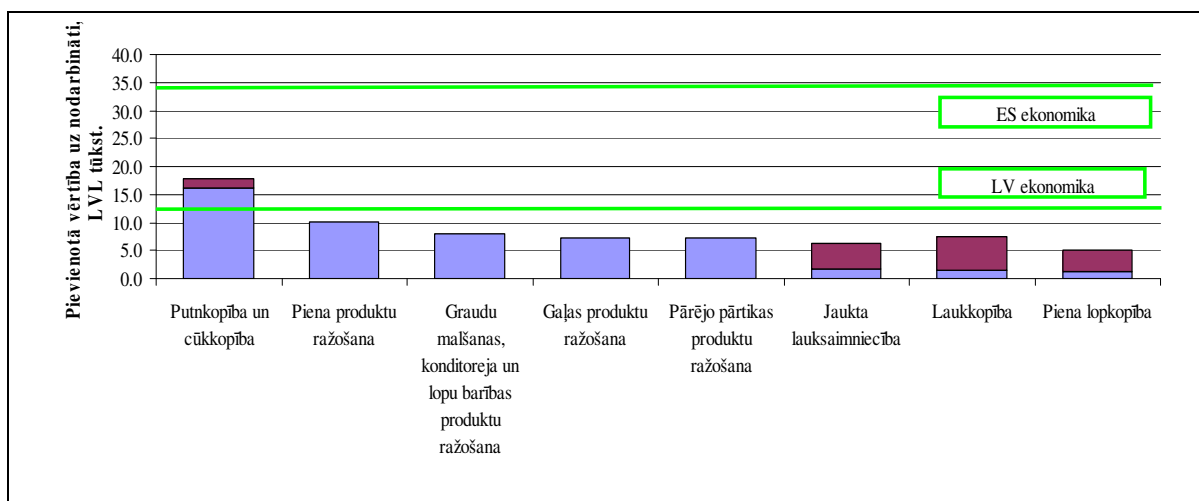

Avots: Eurostat dati

30. att. Pievienotā vērtība uz nodarbināto pārtikas ražošanā Latvijā un citās ES dalībvalstīs 2008. gadā

No pārtikas nozarēm visaugstākā pievienotā vērtība uz nodarbināto tiek radīta Latvijas piena produktu ražošanā. Kopumā pārtikas nozarēs tiek iegūta augstāka pievienotā vērtība nekā lauksaimniecībā, taču putnkopība un cūkkopība (galvenokārt putnkopība) ir vienīgās agrobiznesa nozares, kas spēj nodrošināt arī ar Latvijas vidējo tautsaimniecības līmeni konkurētspējīgu pievienoto vērtību uz nodarbināto, taču

visās agrobiznesa nozarēs Latvijā vērojama fundamentāla pievienotās vērtības ražošanas produktivitātes atpalicība no ES ekonomikas vidējā līmeņa (31. attēls).

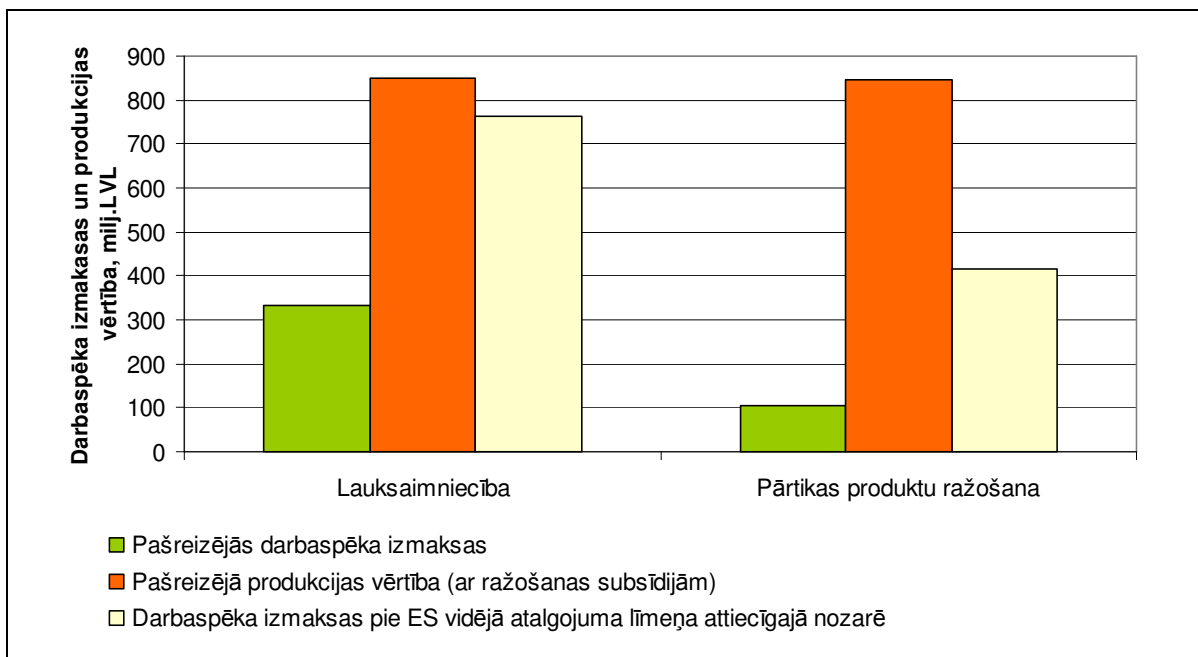

Avots: CSP, SUDAT (LVAEI) un Eurostat dati

31. att. Pievienotā vērtība uz nodarbināto lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā Latvijā (salīdzinot ar vidējo līmeni tautsaimniecībā) 2009. gadā

Zemā pievienotās vērtības ražošanas produktivitāte galvenokārt saistīta ar lielo darbaspēka ieguldījumu Latvijas agrobiznesā un tā zemo fizisko darba ražīgumu.

Ja pašreizējo darbaspēka (ieskaitot ģimenes darbaspēka) ieguldījumu Latvijā novērtētu pēc vidējā atalgojuma līmeņa ES lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā, personāla izmaksas ievērojami palielinātos, pārsniedzot līmeni, ko spēj ģenerēt pašreizējā produkcijas vērtība (pat – iekļaujot arī ražošanas subsīdijas lauksaimniecībā).

Avots: CSP, LEK (LVAEI), FADN un Eurostat dati

32. att. Darbaspēka izmaksu lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā novērtējums Latvijā esošajās un ES vidējam līmenim atbilstoši pierēķinātajās likmēs 2010. gadā

4.1.2. Lauksaimniecības zemes, izmantojamo zemes resursu ierobežojumi

Lauksaimniecības produkcijas apjomu ietekmē divi galvenie faktori – izmantotās zemes platības un to izmantošanas produktivitāte. Produktivitāti ražošanas procesā var paaugstināt, bet izmantojamām zemes platībām ir konkrēti teritorijas, dabas un cilvēka saimnieciskās darbības noteikti ierobežojumi.

Pēc dažādiem avotiem, lauksaimniecībā izmantotās zemes apjoms Latvijā atšķiras (7. tabula), liecinot, ka nav vienotas izpratnes par valstī esošajiem lauksaimniecības resursiem. Pēc LAD apsekojuma, Latvijā 2010. gadā bija 2352 tūkst. ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes (LIZ), no tiem 52.6 tūkst. ha būtībā uzskatāmi par lauksaimniecībai zudušiem resursiem.

Lauksaimniecības zemes resursi Latvijā

Avots	Zeme	2010. gads	SC0	SC1
VZD	Lauksaimniecības zeme	3 876 363		
VZD	LIZ kopā	2 430 000		
ZM&LAD	LIZ kopā pēc 2010. gada apsekojuma datiem	2 352 159		
ZM&LAD	- apbūvēta	2849		
ZM&LAD	- aizaugusi	49 710		
	Reālais LIZ resurss (pēc 2010. gada apsekojuma datiem)	2 299 600		
ZM&LAD	Nekoptās LIZ platības	316 341		
ZM&LAD	Kopta LIZ	1 983 259		
LAD	Pieteiktās VPM		1 566 299	
	VPM nepieteiktās LIZ		855 236	
	KOPĀ LIZ pēc LAD		2 421 534	
CSP	Izmantotās LIZ platības		1 805 500	
	Ražošanā izmantota LIZ		1 414 700	
	Ar papildus 80% no pašlaik neizmantotās zālāju platības			1 664 540

Pēc CSP datiem, Latvijā izmantotā LIZ veido 1805,5 tūkst. ha, tajā skaitā ražošanā tiek izmantoti 1414,7 tūkst. ha.

4.1.3. Ko ražo Latvijas lauksaimniecība un vai esam starptautiski konkurētspējīgi

Latvijas lauksaimniecība arī „nevienlīdzīgā un diskriminējošā valsts atbalsta” apstākļos saražo praktiski visu to produkciju, ko racionāli ražot Latvijā, un vismaz TĀDOS apjomos, kādus pieprasa Latvijas tirgus. Un saražo pieaugošos vai vismaz praktiski nedilstošos apjomos.

Priekšstatu par Latvijas lauksaimniecības primārā sektora (augkopības un lopkopības produkcijas ražošana) starptautisko konkurētspēju sniedz 9. tabulā apkopotie dati – Latvija spēj ārējos tirgos pārdot (tātad – konkurēt!) gan pienu un olas, gan laukaugu, kā arī liellopu un aitas gaļas produkciju.

Izņēmums ir cūkgaļa un mājputnu gaļa, kuru ražošanas apjomi apmierina tikai aptuveni pusi no Latvijas tirgus pieprasījuma.

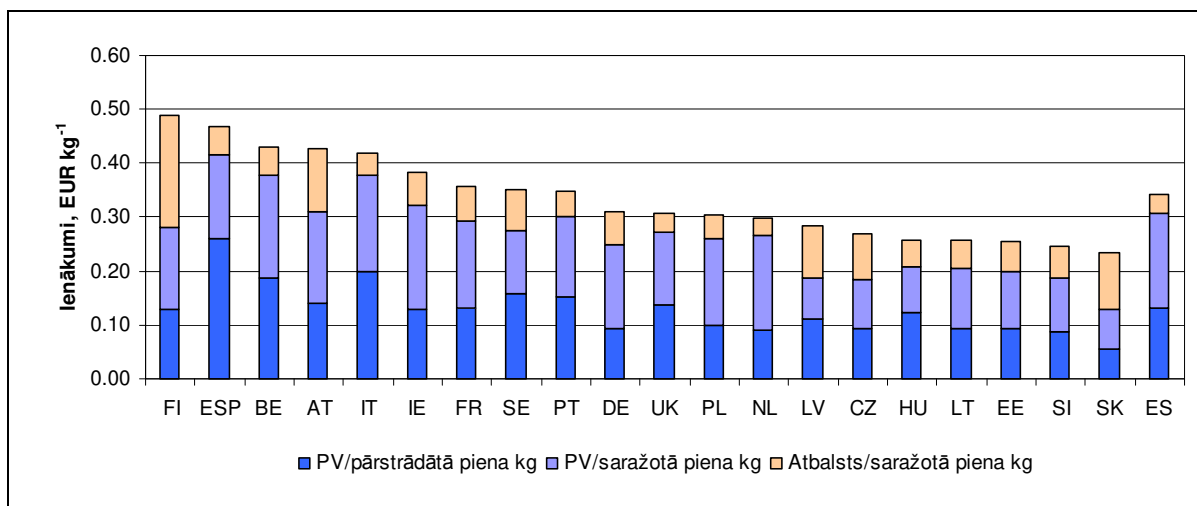
Pašnodrošinājums ar lauksaimniecības produktiem Latvijā 2005.-2010. gadā

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Graudaugi	137%	115%	130%	172%	169%	...
- kvieši	176%	137%	143%	247%	233%	...
- rudzi	108%	102%	196%	206%	131%	...
- mieži	127%	108%	113%	115%	125%	...
Piens	121%	131%	130%	125%	119%	127%
Olas	107%	103%	121%	114%	137%	147%
Gaļa	55%	54%	55%	58%	62%	65%
- liellopu gaļa	90%	99%	102%	115%	127%	175%
- cūkgaļa	54%	51%	51%	49%	53%	55%
- mājputnu gaļa	38%	41%	42%	50%	52%	54%

Avots: LVAEI aprēķini pēc CSP datiem

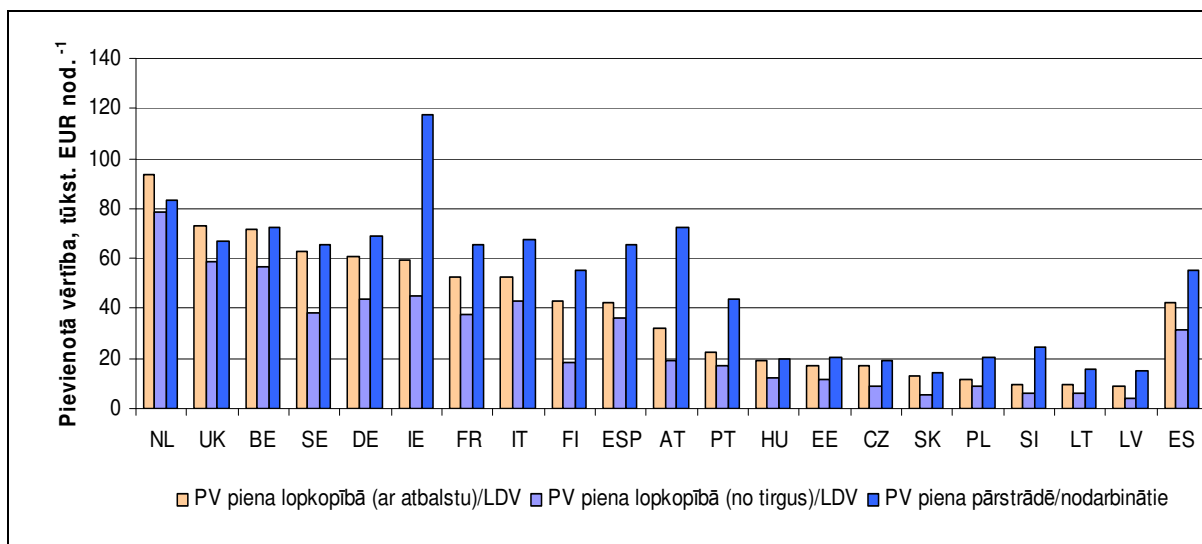
Tomēr svarīgi ir spēja un prasme ar ražošanu nopelnīt – gūt ienākumus.

Tā, piemēram, Latvijā piena ķēdē ir vieni no lielākiem naudas ieņēmumiem starp jaunajām dalībvalstīm uz 1 kg piena (33. attēls), tomēr 34. attēlā skaidri redzams, ka Latvijas piena ražošanas un pārstrādes ķēdē ir viszemākais darba ražīgums ES, vērtējot pēc radītās pievienotās vērtības (PV) uz vienu nodarbināto.

Avots: A.Krieviņa un A.Miglavs. Pēc EK DG AGRI un Eurostat datiem

33. att. Pievienotā vērtība uz 1 kg pārstrādātā piena piena ķēdē ES valstīs vidēji
2006.–2008. gadā

Avots: A. Krieviņa, A. Miglavs, pēc EK DG AGRI un Eurostat datiem

34. att. Pievienotā vērtība uz darba vienību piena ķēdē ES valstīs vidēji 2006.–2008. gadā

4.2. Meža nozares perspektīva

4.2.1. Meža nozares līdzšinējās situācijas un tendenču analīze

Meža nozare šī analītiskā materiāla kontekstā ietver:

- mežsaimniecību un mežizstrādi;
- koksnes, koka un korķa izstrādājumu (izņemot mēbeles), salmu un pīto izstrādājumu ražošanu;
- papīra un papīra izstrādājumu ražošanu;
- mēbeļu ražošanu.

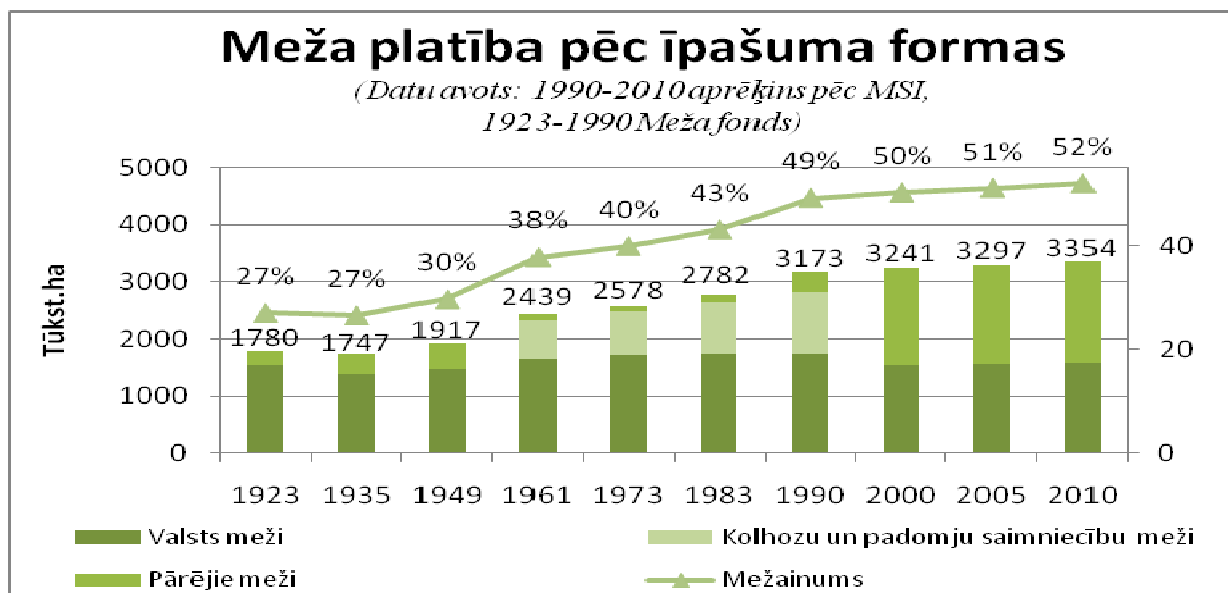
Meža nozare ir vienīgā nozare Latvijā, kurai ilglaicīgi un stabili ir pozitīva ārējās tirdzniecības balance. Šī nozare ir Latvijas eksporta līdere.

Mežsaimniecība/meža koksnes resursu iegūšana

Pēc Latvijas meža statistiskās inventarizācijas datiem (www.silava.lv),

- meža zemes platība Latvijā aizņem 3354 tūkst. ha (+/-0,67%) jeb 52% no Latvijas teritorijas,
- purvi – 129,4 tūkst. ha (+/-5,113%);
- lauces – 28,8 tūkst. ha (+/-10,9%);
- pārplūduši klajumi – 33,0 tūkst. ha (+/-0,10,2%);
- meža infrastruktūras objekti – 81,4 tūkst. ha (+/-6,57%);
- pārējās meža zemes – 3,3 tūkst. ha (+/-32,5%).

Mežainuma attīstības tendence Latvijā ir pozitīva – mežu platība turpina pieaugt. Šis process notiek galvenokārt uz lauksaimniecības zemju rēķina, kas tiek mērķtiecīgi apmežotas vai arī aizaug dabiskā ceļā. Kopš pagājušā gadsimta 30. gadiem mežu platība ir dubultojusies. Kā redzams 35. attēlā, ir pieaugusi privāto mežu platība uz lauksaimniecībā neizmatoto zemju rēķina pēc Otrā pasaules kara.

Avots: 1990–2010 aprēķins pēc MSI; 1923–1990 Meža fonds

35. att. Latvijas mežainuma attīstība 1923.–2010. gadā

Salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm Latvija pieskaitāma pie mežiem bagātām valstīm (Eiropā meži vidēji aizņem 33% no sauszemes teritorijas).

<http://www.vmd.gov.lv/?sadala=2>

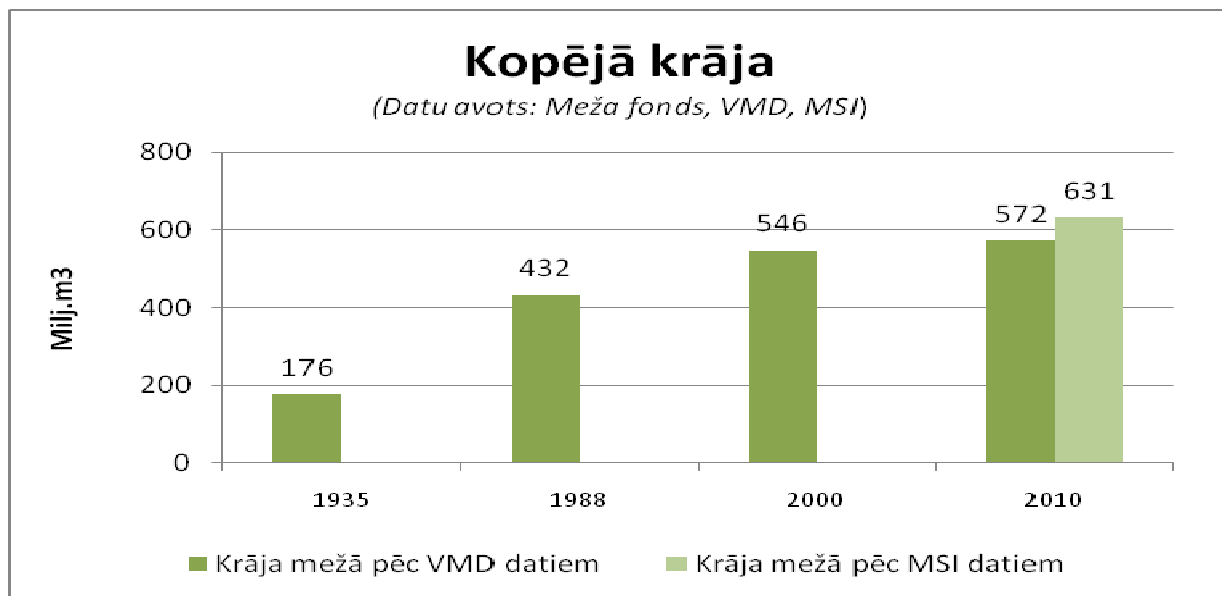
Savukārt pēc http://www.foresteurope.org/eng/Forest_facts/Forest_Resources/ datiem, meži aizņem 44% no Eiropas teritorijas (ieskaitot arī Krieviju, kurā atrodas 80% no šiem mežiem).

Latvijā valsts īpašumā ir 50,3% no kopējās mežu platības, savukārt pārējiem mežu īpašniekiem pieder 49,7% no visu mežu platības, t.sk. juridiskām personām – 252 000 ha, pašvaldībām – 68 582 ha.

Pieaugot meža platībām, palielinās arī kopējais mežā uzkrātās koksnes krājas apjoms, kas, salīdzinot ar 1935. gadu, ir palielinājies vairāk nekā trīs reizes.

Salīdzinot Valsts meža dienesta Meža valsts reģistra (MVR) datus ar Meža statistiskās inventarizācijas (MSI) datiem, konstatēts, ka, pēc MSI datiem, mežaudžu krāja 2010. gadā

ir par 60 milj. m³ lielāka. MSI metode dod iespēju novērtēt patieso krājas pieaugumu mērījumu cikla ietvaros – reizi piecos gados.

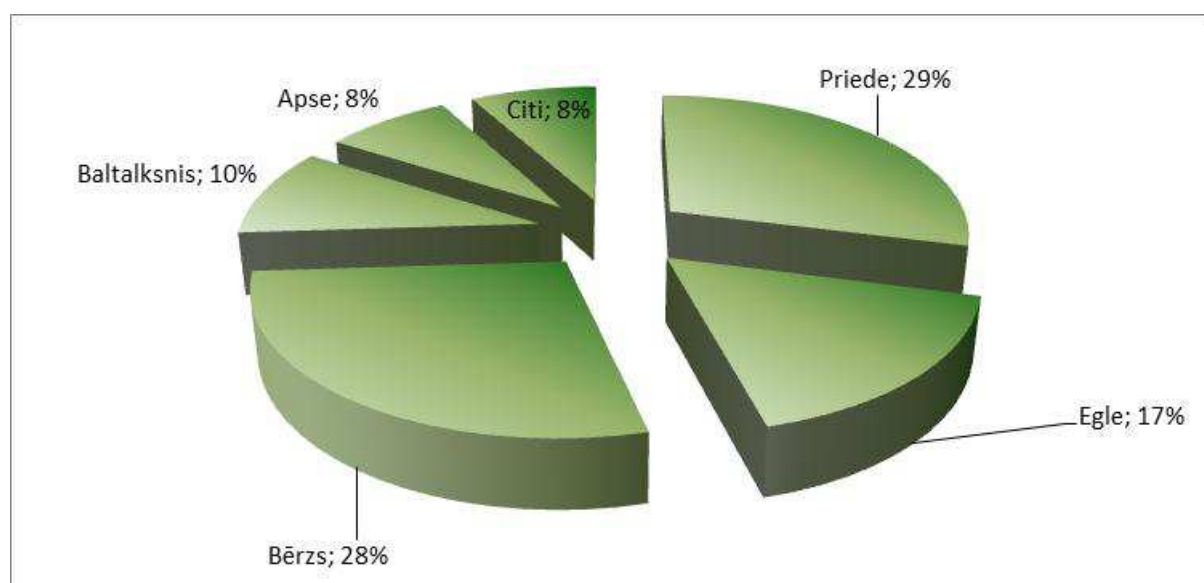

Avots: Meža fonds, VMD, MSI

Avots: http://www.vmd.gov.lv/doc_upl/koksnes-apjoms-2010.pdf

36. att. Mežaudžu krājas pārmaiņas 1935.– 2010. gadā

Saskaņā ar MSI datiem krājas apjoms mežaudzēs 2010. gadā bija 630 milj. m³ (+/-1.05). Kopējā mežu platībā dominē trīs koku sugas – priede, bērzs un egle, kuru valdošās sugas mežaudzes kopā pēc platības veido 74% no visiem mežiem (37. attēls).

Avots: http://www.vmd.gov.lv/doc_upl/sugu-sastavs-2010.pdf

37. att. Mežaudžu krājas sadalījums pa valdošajām koku sugām

Koku struktūra valsts un privātajos mežos ir ļoti atšķirīga – valsts mežos priedes īpatsvars ir 42%, bērza – 21% un egles – 23% (kopā 86 %), bet privātajos mežos – attiecīgi 17%, 34% un 12% (kopā tikai 63 %).

Sugu sastāva atšķirības privātajos mežos ir cieši saistītas ar meža platību pieaugumu pēdējo 80 gadu laikā, jo lapu koku sugas – bērzs un apse – ir pioniersugas, kas pirmās izaug platībās un uzsāk meža ekosistēmas veidošanu.

Mežu platību un koksnes krājas sadalījums pa vecuma grupām aptuveni parāda, cik liels koksnes apjoms ir pieejams galvenajā cirtē tuvākajos gados.

Ciršanas vecumu (81 un vairāk gadu) sasniegušās egles koksnes apjoms ir 21.6 milj. m³, priedes (100 un vairāk gadi) – aptuveni 56.3 milj. m³, bet bērza (71 un vairāk gadi) – aptuveni 23 milj. m³ 9. un 10. tabula).

9. tabula

Koksnes krājas apjoms sadalījumā pa vecuma grupām (pēc valdošās sugas), milj. m³

	Gadi												
		Egle	Priede	Bērzs									
	0–10	0,02	0,02	0,51									
	11–20	0,76	0,48	3,10									
	21–30	7,74	2,58	7,40									
	31–40	17,39	5,17	19,10									
	41–50	12,93	12,68	34,14									
	51–60	12,35	24,09	39,57									
	61–70	14,25	33,89	25,75									
	71–80	12,96	33,70	15,32									
	81–90	9,20	33,60	5,93									
	91–100	4,24	25,39	1.54									
	101–110	3,44	20,01	0.40									
	111–120	1.78	13.90	0.05									
	>120	2.94	22.34	0.23									

Avots: Meža statistiskā inventarizācija – 1. cikla rezultāti (situācija 2009. gada 1. janvārī).

10. tabula

Mežaudžu platības sadalījumā pa vecuma grupām (pēc valdošās sugas), tūkst. ha

	Gadi												
Tūkst. ha	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	101-110	111-120	>120
Egle	46,0	34,7	84,9	96,9	59,0	50,8	52,0	41,6	29,5	13,8	12,0	6,2	9,9
Priede	36,7	35,0	27,2	39,5	64,3	101,2	131,4	117,3	108,6	80,3	60,9	41,2	70,8
Bērzs	137,5	79,0	67,2	114,9	155,7	154,1	95,1	52,5	19,4	5,2	1,7	0,3	0,9

Avots: Meža statistiskā inventarizācija – 1. cikla rezultāti (situācija 2009. gada 1. janvārī)

Savukārt mežaudžu platība, kas ir sasniegusi galvenās cirtes vecumu, eglei ir 13%, priedei – 14%, bērzam – 9%.

Meža izstrādes apjomi laika posmā no 2005. līdz 2010. gadam vidēji gadā bijuši ap 10.6 milj. m³, 2010. gadā – 12.9 milj. m³. Pēdējo sešu gadu laikā būtiski mainījusies koksnes ieguves attiecība valsts un pārējos mežos. Agrāk mežizstrāde pārsvarā notika privātajos mežos, bet 2009. un 2010. gadā valsts mežos ieguva vairāk nekā pusi koksnes (12. tabula).

Mežizstrādes apjomi 2005. -2010. gadā

Mežizstrāde	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koksnes ieguve, milj. m ³	11,3	9,8	10,1	8,9	10,7	12,9
Valsts mežos	4,7	4,4	4,7	5,5	7,7	7,6
Pārējos mežos	6,4	5,4	5,4	3,4	3,0	5,3
Koksnes ieguve kailcirtē, tūkst. ha	34,1	33,6	33,7	27,1	35,9	43,5

Analizējot koksnes ieguvi sadalījumā pa valdošajām koku sugām, var redzēt, ka visvairāk iegūta priedes un bērza koksne, būtiski mazāk – egles koksne, kas kopumā atbilst mežu struktūrai.

Koksnes ieguve pa koku sugām (pēc valdošās koku sugas mežaudzē) 2006. -2010. gadā, milj. m³

Mežizstrāde	2006			2007			2008			2009			2010		
Izcirstais apjoms kopā, milj. m ³ ,	9,8			10,1			8,9			10,7			12,9		
t.sk.	P	E	B	P	E	B	P	E	B	P	E	B	P	E	B
Galvenā cirte	2,5	1,5	2,3	2,1	1,5	2,5	2,1	1,0	2,1	3,5	1,3	2,9	3,4	1,4	4,0
t.sk. kailcirte*	2,3	1,4	2,2	2,0	1,2	2,4	2,0	0,9	2,0	3,2	1,2	2,7	3,2	1,3	3,9
Kopšanas cirte	0,5	0,2	0,3	0,6	0,4	0,4	0,6	0,4	0,4	0,5	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3
Sanitārā cirte	0,1	0,08	0,08	0,1	0,08	0,04	0,04	0,03	0,02	0,03	0,02	0,01	0,04	0,02	0,01
Vēlgāzes**							0,09	0,06	0,1	0,01	0,01	0,02	0,3	0,2	0,16

P – priede, E – egle, B – bērzs

* - pie kailcirtēm ietverti dati par kailcirtēm pēc galvenās cirtes vecuma, galvenās cirtes caurmēra, kā arī dati par kailcirtēm ar sēklas koku atstāšanu.

** - 2006. un 2007. gadā vēlgāžu apjoms bija ļoti mazs.

Avots: Valsts meža dienests

Izcirstā platība pa koku sugām (pēc valdošās koku sugas mežaudzē) 2006. –2010. gadā

Mežizstrāde	2006			2007			2008			2009			2010		
Platība, kurā veikta ciršana, tūkst. ha ***	99,0			107,3			83,9			85,4			105,6		
t.sk.	P	E	B	P	E	B	P	E	B	P	E	B	P	E	B
Galvenā cirte	10,7	7,1	11,1	9,3	6,9	11,9	8,8	4,7	9,2	13,9	5,5	12,1	13,5	5,8	17,3
t.sk. kailcirte*	8,8	5,6	9,7	7,6	5,0	10,6	7,4	3,6	8,3	11,3	4,7	11,2	12,1	5,1	16,3
Kopšanas cirte	17,3	6,3	12,2	21,2	9,7	14,3	16,9	8,7	10,1	15,5	7,6	8,0	11,7	6,1	9,1
Sanitārā cirte	8,1	4,1	4,3	8,0	5,3	3,1	3,3	2,1	1,1	3,9	1,8	0,9	6,5	1,7	1,0
Vēlgāzes**							1,1	0,5	0,9	0,3	0,2	0,3	9,5	2,8	2,5

P – priede, E – egle, B – bērzs

* - pie kailcirtēm ietverti dati par kailcirtēm pēc galvenās cirtes vecuma un galvenās cirtes caurmēra, kā arī dati par kailcirtēm ar sēklas koku atstāšanu.

** - 2006. un 2007. gadā vēlgāžu apjoms bija ļoti mazs.

*** - tai skaitā platība, kurā veikta kopšanas cirte (bez jaunaudžu kopšanas, kurā neiegūst kokmateriālus) un izlases cirte.

Avots: Valsts meža dienests

Pēc pašreizējiem MSI aprēķiniem, ikgadējais koku krājas tekošais potenciālais pieaugums ir ap 25 milj. m³, kas ir lielāks nekā ikgadējais koku ciršanas apjoms un teorētiski noteiktais ikgadējais atmirums.

Ilgttermiņa meža resursu izmantošanu vajadzētu nodrošināt meža atjaunošanai. Pēdējo sešu gadu dati to apstiprina – kailcirtēs kopumā tika izcirsti 207.9 tūkst. ha, bet atjaunoti un ieaudzēti 228.3 tūkst. ha meža.

14. tabula

Meža resursu izmantošana 2005. -2010. gadā, tūkst. ha

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Meža atjaunošana	34,8	29,5	36,2	40,6	34,4	32,2
Valsts mežos	10,9	10	9,8	11,3	11,5	13,4
Pārējos mežos	23,9	19,5	26,4	29,4	22,9	18,8
Jaunaudžu kopšana	34,7	33,6	31,5	30,4	30,4	32
Valsts mežos	28,7	27,8	24,8	24,8	17,2	20,3
Pārējos mežos	6	5,8	6,7	5,6	13,2	11,7
Meža ieaudzēšana	2	3	2,6	2	4,3	6,7

Turpinoties pašreizējām meža atjaunošanas un ieaudzēšanas tendencēm, nākotnē mainīsies mežu struktūra – būtiski mazināsies priedes īpatsvars un pieaugs lapu koku, tajā skaitā apses un baltalkšņa, īpatsvars. Nozares ekspertu skatījumā tas nerada tiešus draudus kokrūpniecības attīstībai, jo ne no ekoloģiskā, ne arī saimnieciskā viedokļa nav pieļaujama koku sugu dalīšana vērtīgajās un mazvērtīgajās. To skaidri parāda pēdējās desmitgades, kad arī lapu koku sugas tiek veiksmīgi rūpnieciski izmantotas un to audzēšana ir pamatota arī no ekonomiskā viedokļa.

Koksnes resursu izmantošana

Laika periodā no 2007. līdz 2009. gadam meža nozares produkcijas vērtība samazinājās, jo ekonomiskās krīzes dēļ bija paralizēti eksporta tirgi. Šobrīd situācija ir uzlabojusies.

Eksporta produkcijas vērtība 2011. gadā pārsniedza 1.15 milj. latu, kas ir vēsturiski augstākais rādītājs Latvijas neatkarības 20 gados (2007. gadā meža nozares eksporta produkcijas kopējā vērtība bija 1.058 milj. latu).

Meža nozares produktu grupu īpatsvaru visprecīzāk raksturo eksporta statistikas rādītāji.

Eksporta struktūra sadalījumā pa produkcijas grupām:

- tālākapstrādes produkcija – 27%,
- plātnes – 16%;
- granulas, briketes – 6%,
- zāgmateriāli – 29%.
- mežsaimniecības produkcija:
 - zāģbaļķi – 3%;
 - malka, papīrmalka, šķelda – 19%.

Vietējā tirgū (būvniecība, mājsaimniecības, enerģētika) pārdotās produkcijas vērtība bija apmēram 170 milj. latu. Eksporta struktūrā dominē zāgmateriāli, tomēr to īpatsvars un arī kopējais apjoms naudas izteiksmē 2009.–2010. gadā ir mazinājies, salīdzinot ar 2006. gadu. Lielākais un stabilākais pieaugums ir kokskaidu plātnēm, būtiski pieauguši kurināmās koksnes eksporta apjomi. Meža nozares kopējais eksports veido aptuveni 23% no visa valsts eksporta.

No visa iegūta koksnes apjoma apmēram 1/3 tiek eksportēta (izņemot 2009. gadu) kā apaļkoki, galvenokārt – papīrmalka un malka.

Kopumā nozare tieši nodarbina 33.3 tūkst. cilvēku jeb aptuveni 3.5% no visiem nodarbinātajiem valstī 2009. gadā, tomēr šie dati neietver meža nozarē nodarbinātos, ko CSP uzrāda pie citām nozarēm, piemēram, kokvedēju šoferus u.c. Saskaņā ar ekspertu neformālo vērtējumu nozarē nodarbināto atalgojums ir lielāks par oficiālajos avotos (CSP, VID) uzrādīto līmeni. Precīza informācija nav iegūstama, jo ne visi darbinieki strādā pilnu slodzi (CSP informācija). Ar to izskaidrojamas atšķirības starp CSP un VID datiem. Ekspertu vērtējumā atalgojums meža nozarē ir vidēji par 25% lielāks, nekā CSP uzrādītais.

Nozares radītā pievienotā vērtība faktiskajās cenās 2009. gadā ir bijusi Ls 427 milj., 2010. gadā – Ls 557 milj., kas attiecīgi veidoja 4.0 un 4.6% no IKP.

No tās lielāko daļu veidoja apstrādāta produkcija, tomēr, rēķinot uz vienu nodarbināto, mežizstrādē un mežsaimniecībā pievienotā vērtība ir augstāka.

Šo sadalījumu būtiski neietekmē arī imports, jo apaļkoku ieviešana ir nebūtiska – tā pat nav ietverta CSP galveno importa produktu sarakstā. Pēdējos gados nozarē ir strauji attīstījusies plātņu un granulu ražošana, kas samazinās apaļkoku (papīrmalkas un malkas) eksportu.

Savukārt importu galvenokārt veido papīra masa no koksnes, papīrs un kartons, kā arī mēbeles. Kopējais nozares ārējās tirdzniecības saldo ir pozitīvs, 2010.gadā tas ir sasniedzis 752 milj. latu.

Secinājumi par līdzšinējām tendencēm

Veiktā analīze ir atklājusi, ka nozares rādītāji par meža platību un krāju būtiski atšķiras, tāpēc secinājumi pamatā balstās uz MSI rezultātiem, kā arī uz CSP un VMD datiem, kas ir iegūti no šo organizāciju mājas lapām un kontaktējoties ar to pārstāvjiem. Tomēr vairākos jautājumos tika uzklausīts arī nozares ekspertu viedoklis.

Koksnes iegūšana kailcirtē līdz šim platības ziņā ir bijusi sabalansēta ar mežu atjaunošanu, tomēr, analizējot abas darbības koku sugu griezumā, var pamanīt, ka struktūra abos gadījumos ir atšķirīga.

Rezultātā –

Nākotnē Latvijas mežu platību struktūrā samazināsies priežu mežaudžu īpatsvars.

Pats par sevi šis fakts nav vērtējams negatīvi, tomēr ilgākā laika posmā būtu svarīgi to ņemt vērā, jo pašreizējais pirmapstrādes uzņēmumu pieprasījums pēc skuju kokiem ir būtiski lielāks par pieprasījumu pēc lapu kokiem.

Meža nozares produkcijas ražošanā ir praktiskas iespējas nākotnē koksni pilnīgāk izmantot Latvijā. Līdz šim liels koksnes apjoms tiek eksportēts nepārstrādātā veidā (galvenokārt papīrmalka).
--

Kaut arī kokrūpniecībā, veicot pirmapstrādi ir sasniegts salīdzinoši augsts tehnoloģiju un darba ražīguma līmenis un to tehnoloģiskās jaudas pārsniedz pieejamo resursu (zāģbaļķu un finierkluču) apjomu, tomēr papīrmalkas pārstrādes jaudas šim apjomam ir nepietiekamas.

4.3. Zivsaimniecības nozare

4.3.1. Līdzšinējās situācijas un tendenču apskats

Par zivsaimniecību šīs analīzes kontekstā tiek uzskatītas visas darbības, kas aptver zvejniecības un akvakultūras produkcijas ieguvu un apstrādi – zivju, vēžveidīgo un mīkstmiešu sasaldēšanu pārstrādi un konservēšanu.

Zivsaimniecība Latvijā ir tradicionāla un tautsaimniecībā ieņem kaut apjomā salīdzinoši nelielu, tomēr būtisku vietu.

Nozares nozīme ir īpaši izteikta tieši piekrastes reģionos, kur tā ir viens no lielākajiem darba devējiem, kas nodrošina darbu un iztiku vietējiem iedzīvotājiem.

Analizējot 2007.–2009. gada nozares un kopumā tautsaimniecības radīto pievienoto vērtību (15. tabula), redzams, ka zivsaimniecība nodrošina aptuveni 0.3% no visas pievienotās vērtības.

Šī nozare ir ļoti atkarīga no ārējiem tirgiem – tā vairāk par tautsaimniecību vidēji cieta no pasaules ekonomikas vispārējās lejupslīdes – 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, nozares pievienotā vērtība samazinājusies par gandrīz 28%, kas ir būtiski vairāk par ekonomiskās krīzes izraisīto tautsaimniecības kopējās pievienotās vērtības samazinājumu.

Zivsaimniecības nozarē un kopumā tautsaimniecībā radītās pievienotās vērtības
salīdzinājums 2007.–2009. gadā

Gads	Nozare	Pievienotā vērtība, tūkst. Ls	Nodarbinātība, tūkst. cilv.	Pievienotā vērtība uz cilv. gadā, Ls
2007	Tautsaimniecībā	14 720 651	1119,0	13 155,2
	Zivsaimniecībā	46 166	7700	5995,6
	Zivsaimniecības īpatsvars	0,3%	0,7%	X
2008	Tautsaimniecībā	16 084 678	1124,1	14 308,9
	Zivsaimniecībā	52 658	7400	7153,2
	Zivsaimniecības īpatsvars	0,3%	0,7%	X
2009	Tautsaimniecībā	13 070 448	986,7	13 246,6
	Zivsaimniecībā	38 127	5900	6500,2
	Zivsaimniecības īpatsvars	0,3%	0,6%	x

Pievienotās vērtības samazinājumu visvairāk ir ietekmējusi situācija zivju un vēžveidīgo apstrādē, kur gada laikā apjomi samazinājās gandrīz uz pusi, kaut gan zivsaimniecībā kopumā bija novērojams pat neliels pieaugums.

Pēc ārējās tirdzniecības datiem (16. tabula) zivsaimniecības īpatsvars ārējā tirdzniecībā 2009.–2010. gadā ir augstāks nekā tās daļa pievienotajā vērtībā. Tas nozīmē, ka nozares produkcija ir cieši iesaistīta starptautiskajā tirdzniecībā, īpaši eksportā.

Pretēji kopējam ārējās tirdzniecības negatīvajam saldo, zivsaimniecībā tas konsekventi ir pozitīvs.

16. tabula

Zivsaimniecības nozares nozīmība Latvijas ārējā tirdzniecībā 2009.–2010. gadā

Gadi		Eksports	Imports	Saldo
2009	Kopā	3 6022 43	4 709 779	-1107536
	Zivsaimniecībā	83 874	53546	30 328
	Īpatsvars	2,3%	1,1%	x
2010	Kopā	4 694 885	5 911 949	-1217064
	Zivsaimniecībā	90 665	68 415	22 250
	Īpatsvars	1,9%	1,2%	x

4.3.2. Zivsaimniecības nozares attīstības izaicinājumi

Pievēršoties zivsaimniecības attīstības perspektīvām, vajadzētu ņemt vērā vairākus faktorus, kas var ietekmēt gan pievienoto vērtību, gan arī nodarbinātību:

Pieejamo zivju resursu apjoma samazinājums

Pēdējo gadu tendences liecina, ka turpmāk varētu sagaidīt kopējās nozvejas samazinājumu, kas saistīts ar nozvejas limitu notikušo un plānoto samazinājumu vairākām zivju sugām.

17. tabula

Latvijai piekritīgo nozvejas limitu pārmaiņas 2006.–2011. gadā

Zivju suga, nozveja	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Menca, 22.–24.apakšraj.	1 026	964	694	590	639	679
Menca, 25.–32.apakšraj.	3873	3 486	3 311	3808	4379	5036
Reņģe, Baltijas jūra	3 212	3 680	4 232	3982	3504	2 978
Reņģe, Rīgas jūras līcis	21528	20 183	19 426	18779	19591	19591
Brētliņa	58 219	62 877	62 877	55 332	52565	39949
Laši (gab.)	59 478	56 504	48 028	40 820	38738	32965
Kopējā nozveja, tūkst. t	141,0	156,0	158,5	163,7	165,4	

Straujākais un nozarei nozīmīgākais ir brētliņu nozvejas limitu samazinājums – par trešdaļu no 2007.–2008. gada līmeņa. 2012. gadā brētliņu nozvejas limits vēl samazināsies par 22%, bet reņģes nozveja atkarībā no zvejas rajona samazināsies par 16–27%. Arī tas varētu nākotnē negatīvi ietekmēt gan zvejniecības radīto pievienoto vērtību, gan kuģu un nozarē nodarbināto skaitu.

Moderno akvakultūras uzņēmumu mazā izplatība

Akvakultūras produkcijas vērtība (Ls 2.5 milj.) sasniedz 1.3 % – 2.0 % no zivsaimniecības produkcijas. Importēto svaigo zivju vērtība 2010. gadā bija Ls 24 milj., no tās gandrīz 90% veidoja lasis un forele. Savukārt lašu un foreļu eksports sasniedza Ls 11 milj., kas raksturo iekšējā tirgus ietilpību un Latvijas akvakultūras produkcijas vietu tajā.

Pārstrādes potenciāla neizmantošana

Pēdējos gados ir pieaudzis svaigu zivju, īpaši brētliņu un mencu, eksports. Liels ir arī foreļu un lašu eksports, tomēr tas varētu būt saistīts ar ievesto zivju tālāku pārdošanu. Joprojām ievērojams ir arī saldēto zivju eksports.

Līdz ar to, piemēram, dziļai pārstrādei (konservu ražošanai) nodotais brētliņu apjoms, no 2006. līdz 2010. gadam ir samazinājies praktiski uz pusi. 2010. gadā no 45.9 tūkst. t nozvejoto brētliņu konservos tika pārstrādātas tikai 17.1 tūkst. t, pārējais apjoms tika realizēts svaigā vai saldētā veidā. Tas nozīmē, ka rūpnīcu jaudas, visticamāk, netiek noslogotas, kas negatīvi ietekmē saimnieciskās darbības rezultātus un samazina konkurētspēju.

Pieaugot izejvielu īpatsvaram produkcijas eksportā, sācis samazināties zivju nozares ārējās tirdzniecības pozitīvais saldo (39. attēls). Eksporta pārsvaru pār importu nodrošina galvenokārt apstrādātas (izņemot saldētas) zivis. Vislielākais ieguldījums pozitīvajā saldo ir zivju, vēžveidīgo un molusku konserviem, ko apstiprina arī korelācijas koeficients 0.82, kas raksturo saikni starp šīs produktu grupas tirdzniecību un kopējo zivsaimniecības tirdzniecības saldo. Savukārt dzīvu, svaigu un saldētu zivju īpatsvara pieaugums eksportā no 13% 2006. gadā līdz 30% 2010. gadā gluži pretēji –negatīvi korelē ar zivsaimniecības tirdzniecības saldo (–0.82).

Pārstrādes atkarība no lēta darbaspēka

Ņemot vērā minētās salīdzinoši maz noslogotās jaudas un līdz ar to zemāku izmantošanas efektivitāti, kā arī augstu roku darba īpatsvaru tradicionālai produkcijas ražošanā, zivju pārstrāde ir kļuvusi atkarīga no lēta darbaspēka. Bruto alga 2010. gadā ir nokritusies līdz Ls 250 mēnesī. Tas rada draudus nākotnei, jo darbaspēks kļūst mobils un cilvēki var izvēlēties citu, labāk atalgotu darbu (ja ne Latvijā, tad citās valstīs). Savukārt, ja uzņēmumi lems par atalgojuma palielināšanu strādniekiem, tas var atsaukties uz produkcijas cenu un konkurētspēju. Ir risks, ka apstrādes uzņēmumu darbība nākotnē varētu balstīties uz citu valstu viesstrādniekiem.

18. tabula

Vidējās mēneša bruto algas, Ls

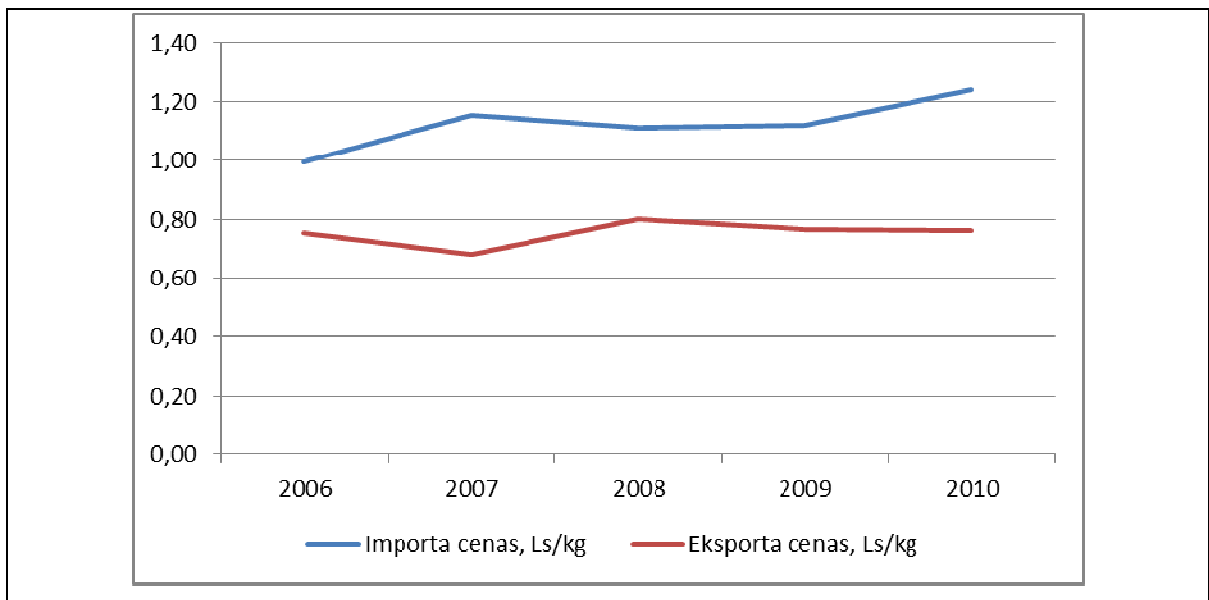
Nozares	2009	2010
Tautsaimniecībā, vidēji	461	445
Zivsaimniecībā	349	370
Pārtikas produktu ražošanā	356	349
Zivju, vēžveidīgo un mīkstmiešu pārstrādē un konservēšanā	275	250

Lētas produkcijas ražošana

Zivsaimniecības produkcijas vidējās eksporta cenas praktiski visās produktu grupās (izņemot zivju fileju un gaļu) zaudē attiecīgās grupas importa cenām, līdz ar to Latvija eksportē salīdzinoši lētu produkciju, bet ieved tādus zivju produktus, kas ir vidēji 1.5 reizes dārgāki (38. attēls).

Turklāt, sākoties ekonomiskai krīzei, importa cenu paaugstinājums bija apstājies, bet 2010. gadā tas atkal atsākās. Savukārt eksporta cena joprojām ir 2006. gada līmenī.

Šo tendenci praktiski neiespējami lauzt katras konkrētas produkcijas grupas ietvaros, jo to nosaka tirgus cenas, bet situāciju var mainīt, mazinot neapstrādātas produkcijas – izejvielas – eksportu.

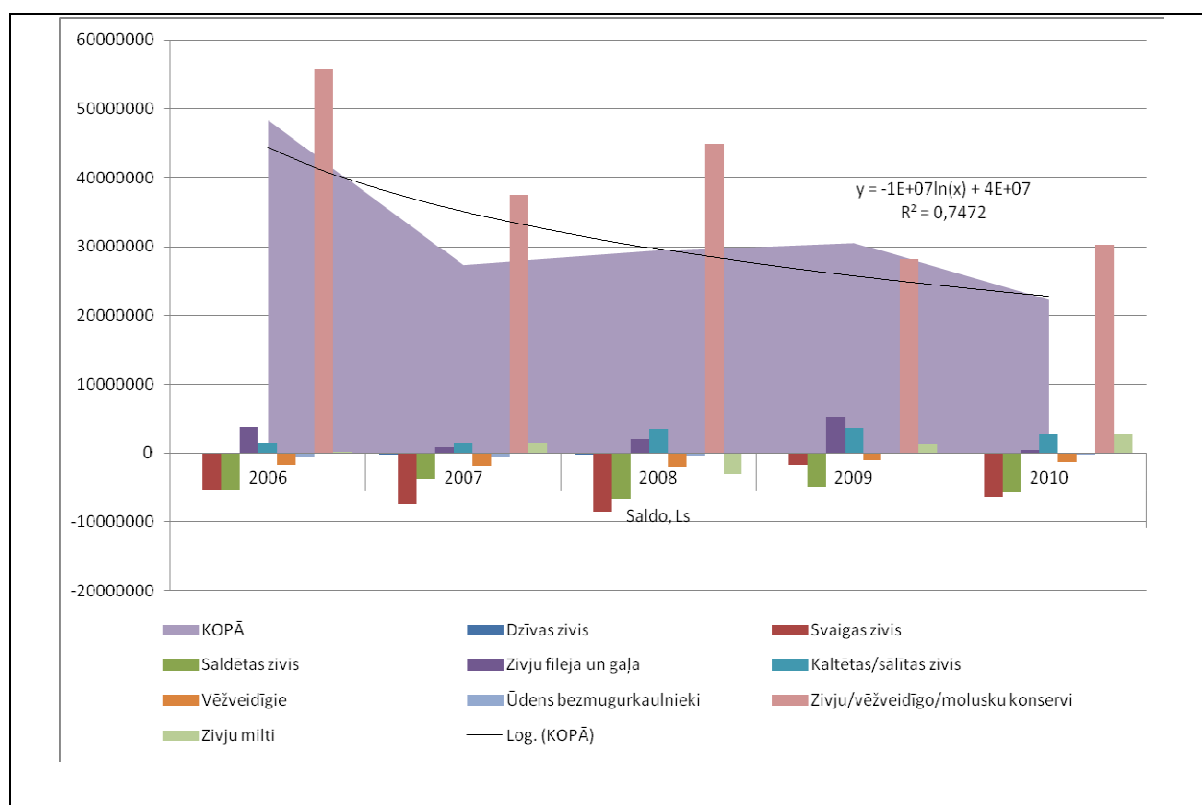

38. att. Zivsaimniecības produkcijas vidējās eksporta un importa cenas 2006.–2010. gadā

Tradicionāli eksporta produkti un tirgi

Zivsaimniecības produkcija galvenokārt ir konservi (39. attēls), pārsvarā – šprotes (2010. gadā 25% no visa eksporta). Tās tiek vestas uz bijušajām PSRS valstīm, īpaši uz Krieviju. Latvijas konservi ir pazīstami ar savu labo kvalitāti, tos pircēji ir iecienījuši, tāpēc bijuši arī vairāki to atdarināšanas mēģinājumi. Diemžēl pat šī vēsturiski izveidojusies niša netiek pilnvērtīgi izmantota:

- eksporta apjomi 2010. gadā bija divas reizes mazāki nekā no 2007. gadā. Iespējams, pie tā ir vainojami arī politiskie riski, kas ir raksturīgi šiem tirgiem;
- uz Baltkrieviju un Ukrainu masveidā tiek vestas brētliņas, radot iekšējo konkurentu šo valstu tirgos un samazinot šprotu eksporta iespējas.

39. att. Zivsaimniecības ārējās tirdzniecības saldo pa produktu grupām
2006.–2010. gadā

5. Kā turpmāk mainīsies lauku apdzīvotība?

Protams, ir labi zināt procesu attīstību, īpaši turpmāko tās virzību, pie kam – ar variantiem, lai vajadzības gadījumā varētu pielāgoties procesiem vai tos mainīt.

Lai noskaidrotu nākotnes iespējas, šajā darbā vispirms secīgi izvērtētas visas agrobiznesa nozares (nodarbinātība, ienākumi un dabas resursu izmantošana), īstenojoties dažādiem attīstības scenārijiem

- lauksaimniecība un pārtikas rūpniecība;
- zivsaimniecība;
- mežsaimniecība un tās produktu pārstrāde.

Noslēgumā raksturotas iespējamās pārmaiņas lauku telpas kopējā nodarbinātībā.

5.1. Lauku turpmākās attīstības iespējamie pamatscenāriji

Scenāriji šajā materiālā definēti, balstoties uz sabiedrībā uzklausītiem atšķirīgiem viedokļiem par iespējamajiem attīstības pārmaiņu risinājumiem.

5.1.1. Bāzes scenārijs

Runājot par lauku turpmāko attīstību, vieni uzskata: “viss ir labi, nekas nav jāmaina”, citi: “labi nav, tomēr mainīt nevaram, tāpēc nav vērts”. Lai varētu vienoties par kādu vienotu nostādni, tika definēts SC_0 bāzes scenārijs

SC_0 – bāzes scenāriju – pēc būtības turpinās līdzšinējie attīstības procesi. Tiek modelēta situācijas virzība prognozējamo plašāko attīstības apstākļu kontekstā, ja politiskie uzstādījumi netiek mainīti.

5.1.2. Turpmākās rīcības citi iespējamie scenāriji ar politikas pārmaiņu komponenti

Agrobiznesa dabas resursu maksimāla izmantošana

Ir ļaudis, kas saka: “Bet mēs taču esam mežu, jūras un lauksaimniecības valsts. Jāļauj tik strādāt un meži (zeme, jūra, purvi, agrotūrisms, mazā pārstrāde ... – kas nu kuram) izvilks visus Latvijas laukus”. Tāpēc scenārijs

SC_1 (vai SC_Zmax) paredz agrobiznesa dabas resursu maksimālu izmantošanu. Tiek veiktas mērķtiecīgas darbības iespējami lielākas Latvijas teritorijā radītas pievienotās vērtības ražošanai no pieejamajiem zemes resursiem.

Sikražošanas subsidēšana

Ir ļaudis, kas saka: "Nav svarīga ražotāju konkurētspēja lauksaimniecībā (un mežsaimniecībā, un zvejniecībā), ar subsīdijām jāatbalsta mazie, lai dzīvo laukos un būs labi". Tāpēc viens no scenārijiem varētu būt

SC_subs, kas paredz sīkražošanas subsidēšana

Šajā materiālā šis scenārijs empīriski praktiski netiek apskatīts.

Nodarbinātības saglabāšana Latvijas lauku telpā

Un ir ļaudis, kas saka: "Mūsu sabiedrība nav tik turīga, lai varētu atļauties nestrādāt, tāpēc agrobiznesa konkurētspējai jātiecas uz Eiropas līmeni, bet lauku apdzīvotības saglabāšanai laukos vienkārši vajag jaunas darba vietas". Šāda pieeja varētu būt scenārija SC_D pamatā. Šāda pieeja varētu būt scenārija SC_D pamatā.

SC_D - nodarbinātības saglabāšana Latvijas lauku telpā ar ne-agrobiznesa nodarbinātības attīstību
--

5.2. Lauksaimniecības un pārtikas rūpniecības scenāriji

5.2.1. Scenārijs SC_0 jeb bāzes scenārijs – turpinās līdzšinējie attīstības procesi

Pieņēmumi, kas atbilst pēdējo piecu gadu tendencēm:

- kopējā lauksaimniecības un pārtikas izlaides vērtība saglabājas pašreizējā līmenī (2009. gads);
- kopējās ražošanas izmaksas lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā saglabājas pašreizējā līmenī (2009. gads);
- nodarbināto skaits lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā turpina samazināties atbilstoši tendencei, kas pastāvējusi kopš 1997. gada.

Atbilstoši pieņēmumiem, īstenojoties bāzes scenārijam pievienotā vērtība lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā nemainās. Savukārt nodarbināto skaits lauksaimniecībā samazinās līdz 28.8 tūkst. GDV, bet pārtikas ražošanā – līdz 17.6 tūkst.
--

5.2.2. Apakšscenārijs SC_0E bāzes scenārijs – turpinās līdzšinējie attīstības procesi, sasniedzot ES valstu vidējo līmeni

Papildu pieņēmums līdz 2020. gadam tiek sasniegta vidējā produktivitāte ES valstīs (pievienotā vērtība uz nodarbināto).

Ja pieņem, ka līdz 2020. gadam Latvijā tiek sasniegta vidējā ES produktivitāte, nodarbināto skaits lauksaimniecībā samazinās nedaudz vairāk kā pamata bāzes scenārijā – līdz 26.4 tūkst. GDV. Savukārt pārtikas ražošanā nodarbināto skaitam jāsamazinās daudz ievērojamāk – līdz 5.4 tūkst., kas ir divreiz vairāk salīdzinot ar pamata bāzes scenāriju.

5.2.3. Scenārijs SC_1 scenārijs – agrobiznesa dabas resursu maksimāla izmantošana

Pieņēmumi par iespējamām pārmaiņām, salīdzinot ar bāzes scenāriju:

- produktu cenas, atbalsts un izmaksu struktūra saglabājas pašreizējā līmenī,
- visi iepirktie graudi tiek izmantoti pārstrādē Latvijā – 1120 tūkst. t graudu malšanā un dzīvnieku barības ražošanā (pieņemot, ka saglabājas pašreizējā šīs grupas produktu ražošanas struktūra);
- visi saražotie graudi virs pašpatēriņa tiek izmantoti gaļas ražošanā Latvijā līdz pašpatēriņa nodrošināšanai (nepieciešamais gaļas daudzumiem līdz pašpatēriņam ir 42 tūkst. t, kam ir nepieciešams – 126 tūkst. t graudu), pārējie graudi tiek izmantoti papildu piena ražošanā (iegūstot papildus 554 tūkst. t svaigpiena);
- viss iepirktais piens tiek pārstrādāts Latvijā, kas rada papildu pievienoto vērtību piena pārstrādes rūpniecībā;
- lauksaimniecībā tiek papildu iesaistītas vismaz 80% jeb 250 tūkst. ha neizmantoto zālāju platību, kas vēl varētu palielināt lauksaimniecības izlaidi par 13% un pārtikas ražošanu – par 10%, salīdzinot ar iepriekš aprakstītajām pārmaiņām.

Visu iepirkto graudu pārstrāde Latvijā palielinātu graudu pārstrādes (bez konditorejas izstrādājumu ražošanas) pievienoto vērtību par 33.4 milj. latu.

Savukārt visu graudu virs pašpatēriņa līmeņa izmantošana gaļas un piena ražošanā palielinātu lauksaimniecības nozares izlaidi par Ls 128.8 milj. (pievienoto vērtību – par

31.1 milj. Ls). Visu iepirkto pienu pārstrādājot Latvijā, par 45.0 milj. latu pieaugtu arī piena pārstrādes radītā pievienotā vērtība. Gaļas pārstrādē radītā pievienotā vērtība paliktu nemainīga, jo vietējā gaļa aizstātu šobrīd pārstrādē izmantoto importēto gaļu.

Ja vēl papildus tiktu iesaistīti 80% no šobrīd neizmantotajām zālāju platībām, lauksaimniecības nozares produkcijas vērtība palielinātos par Ls 104.3 milj. (pievienotā vērtība – par Ls 25.2 milj.), par 25.9 milj. Ls palielinot arī pārtikas pārstrādē radīto pievienoto vērtību.

Veicot minētos pasākumus, Latvijas pārtikas rūpniecībā būtu iespējams palielināt pievienoto vērtību par Ls 104.3 milj., bet saražotās produkcijas apjoms lauksaimniecības nozarē palielinātos par 233.2 milj. Ls (pievienotā vērtība – par 56.3 milj. Ls).

19. tabula

Nodarbināto skaits agrobiznesā, īstenojoties dažādiem scenārijiem, tūkst.

Nozares	2009.	2020.		
		SC_0	SC_0E	SC_1
Lauksaimniecība, GDV	92.9	28.8	26.4	33.7
Pārtikas ražošana	23.2	17.6	6.1	8.8
Kopā	116.1	46.4	32.5	41.7

Ja ievēro nepieciešamību nodrošināt ES vidējo darbaspēka produktivitāti, lai arī ievērojamas, tomēr iegūtās pievienotās vērtības izmaiņas agrobiznesā nespēj kompensēt nodarbinātības būtisko samazinājumu, ko paredz SC_0E scenārijs. Minētie pasākumi sekmētu nodarbināto skaita pieaugumu par 2.7 tūkst. pārtikas ražošanā un par 7.3 tūkst. lauksaimniecībā, kopējam nodarbināto skaitam Latvijas agrobiznesā veidojot tikai 41.7 tūkst. personas (19. tabulā).

5.2.4. Politiskās izšķiršanās jautājumi

- Vai esam gatavi visnotaļ liberālo lauksaimniecības zemes resursu izmantošanas politiku, kas praktiski balstīta vien nedaudz lielākās nekustamā īpašuma nodokļa summās, aizstāt ar praktisku un iedarbīgu lauksaimniecības zemes resursu produktīvas izmantošanas veicināšanas politiku, tajā skaitā ar efektīvu uzraudzības sistēmu?

- Vai esam gatavi attīstīt un konsekventi īstenot mērķtiecīgu un ilglaicīgu zālēdāju dzīvnieku lopkopības, īpaši gaļas ražošanas nozaru kompleksu programmu, tajā ietverot arī:
 - zināšanu attīstību,
 - jaunu ražotāju iesaistes pasākumus,
 - kooperācijas attīstības veicināšanu?
- Vai par vienu no agrobiznesa nozaru attīstības prioritātēm praksē spējam definēt un izveidot nozaru integrācijas procesu virzību, ietverot:
 - horizontālo starpnozaru integrāciju (laukaugu audzēšana un lopkopība);
 - vertikālo vērtības pievienošanas ķēdi (izejvielas ražošana, pārstrāde un pārdošana)?

5.3. Meža nozares perspektīva - attīstības prognozes

Arī meža nozares attīstības prognozes tika izstrādātas diviem scenārijiem, no kuriem

- SC_0 jeb bāzes scenārijs paredz, ka visi procesi nozarē turpināsies, saglabājoties pēdējo gadu tendencēm,
- SC_1 jeb alternatīvais scenārijs iekļauj sevī arī būtiskās pārmaiņas, kas vērstas uz nozares saražotas produkcijas vērtības palielināšanu, balstoties uz rīcībā esošiem resursiem.

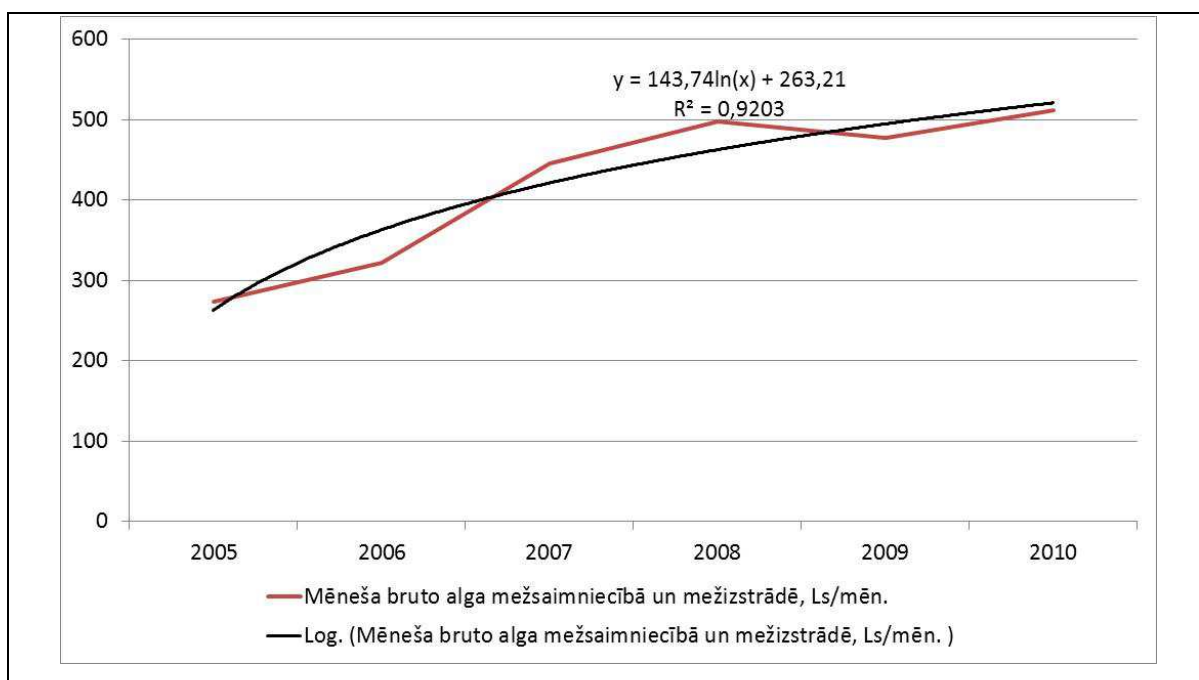
5.3.1. Bāzes scenārijs

5.3.1.1. Bāzes scenārija pieņēmumi

Mežsaimniecība un mežizstrāde

- Ciršanas apjoms. Prognozējot ciršanas apjomu turpmākiem gadiem, tika ņemts vērā pēdējo 6 gadu vidējais ciršanas apjoms (10.6 milj. m³), kā arī tas, ka 2010. un 2011. gadā šis apjoms tika ievērojami palielināts. Līdz ar to prognozēm tika izmantots ciršanas apjoms 11 milj. m³ gadā.
- Mežsaimniecības un mežizstrādes produkcijas vērtība tika aprēķināta, ņemot vērā ciršanas apjomu, kas noteikts iepriekšējā punktā, un vidējo svērto produkcijas vērtību uz 1 m³ nocirstās koksnes 2007.–2009. gadā (Ls 35.0).
- 33% no izcirstā apjoma tiek eksportēts apaļkoku veidā (papīrmalka, malka), pārējais nodots pārstrādei (pēc 2006.–2010.g. vidējā svērtā eksporta īpatsvara).

- Algu fonda prognoze balstās uz 2006.–2009. gada vidējās svērtas algu fonda un produkcijas vērtības attiecību, kur kopējais atalgojums veido 7.2%. Nākotnes prognozēs šīs attiecības palielinājums netika pieļauts. Šeit un turpmāk ir izmantoti CSP dati par atalgojuma līmeni, kaut arī eksperti ir atzīmējuši, ka faktiski tas ir par aptuveni 25% augstāks. Tomēr prognozēm izmantoti oficiālās statistikas dati, jo pretējā gadījumā, iespējams, ar koeficientiem būtu jākorrigē arī citi izejas parametri.
- Vidējās mēneša algas prognoze balstās uz 2005.–2010. gada datu ekstrapolēšanu pēc logaritmiskas funkcijas, kas ar augstu aproksimācijas līmeni raksturo līdzšinējo tendenci.
- Nodarbināto skaits prognozēts, ņemot vērā kopējo algu fondu un vidējo atalgojumu attiecīgajā gadā.

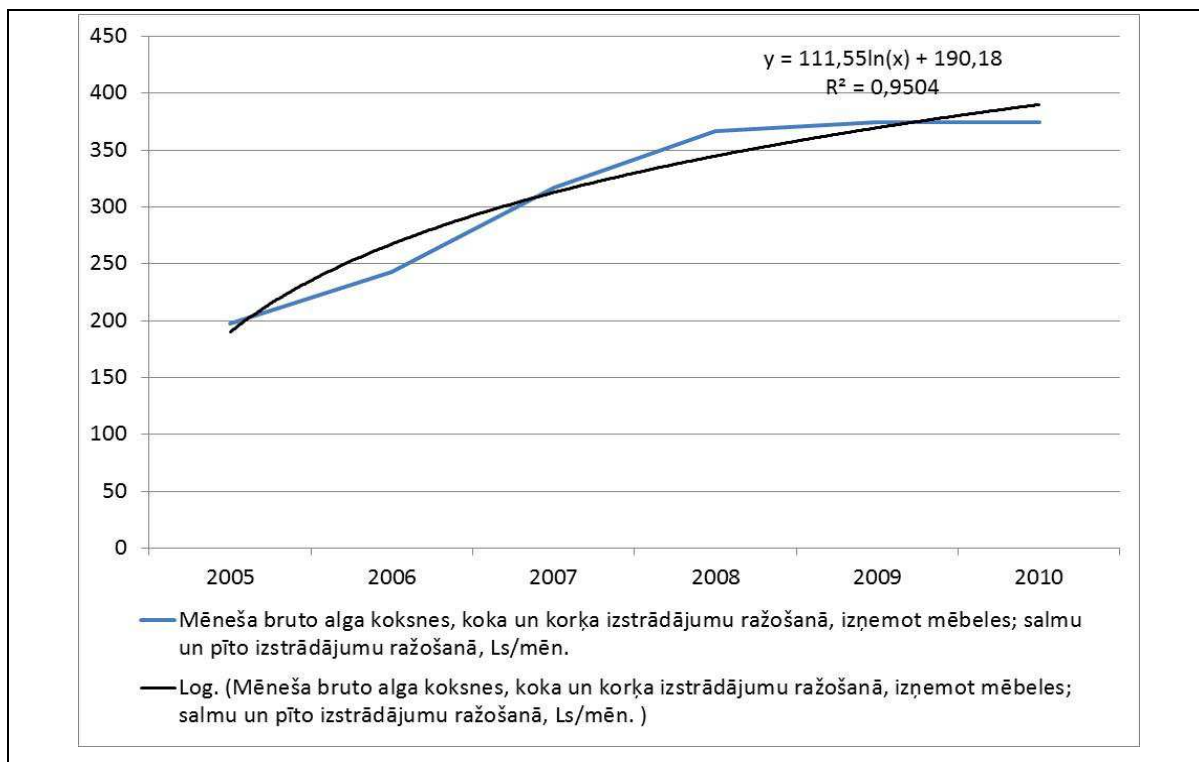

40. att. Bruto algas pārmaiņas mežsaimniecībā un mežizstrādē

Koksnes, koka un korķa izstrādājumu (izņemot mēbeles), salmu un pīto izstrādājumu ražošana

- Produkcijas vērtība aprēķināta pēc pārstrādei pieejamā koksnes resursu apjoma un 2007.–2009.gadā vidējās produkcijas vērtības un izejvielas apjoma attiecības. Sākot ar 2014.gadu, ir prognozēts mērens vērtības pieaugums (3% gadā), paredzot, ka pakāpeniski mainīsies ražošanas struktūra par labu produkcijai ar augstāku vērtību.

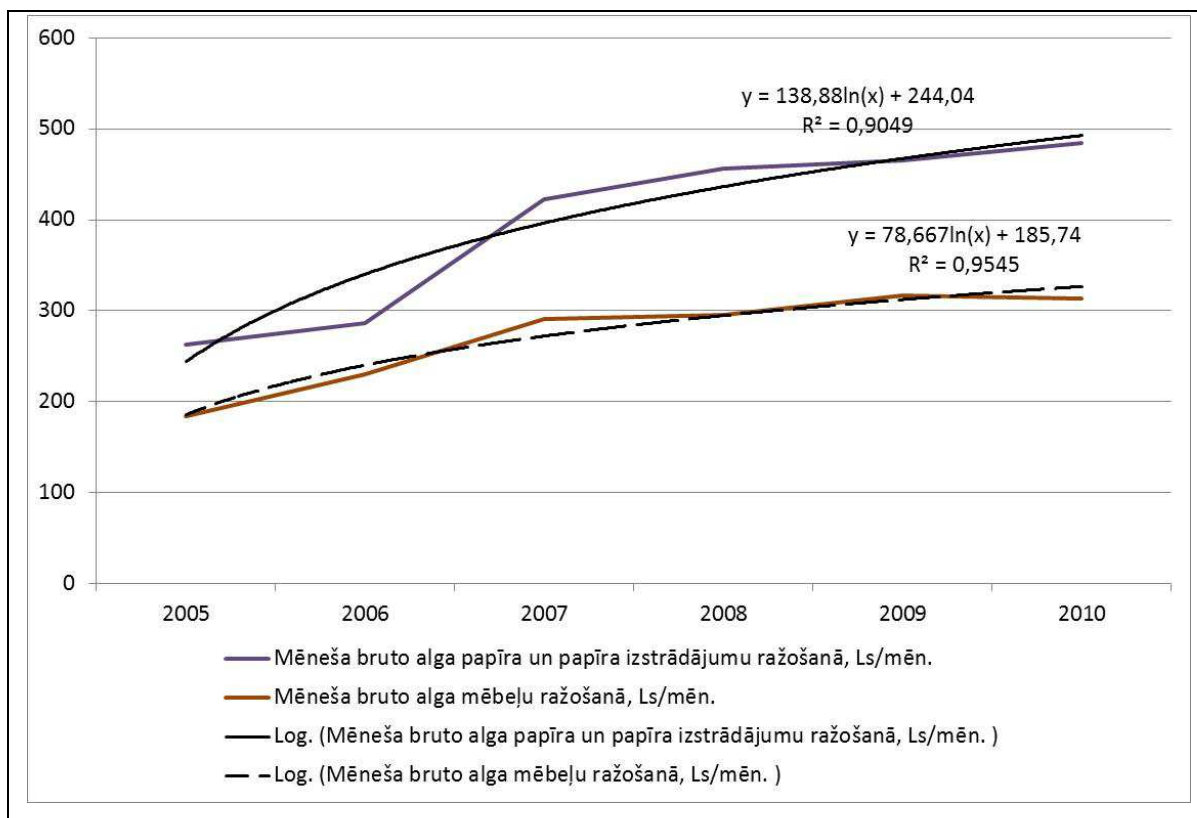
- Atalgojuma fonds aprēķināts, piemērojot 2007.–2009.gadā vidējo svērto atalgojuma fonda un produkcijas vērtības attiecību (12.8%).
- Vidējās mēneša algas un nodarbināto skaits prognozēts līdzīgi kā mežsaimniecībā un mežizstrādē, izdalot attiecīgā gada algu fondu ar prognozēto vidējo mēneša atalgojumu.

41. att. Bruto algas pārmaiņas koksnes un koka izstrādājumu ražošanā, izņemot mēbeles

Papīrs un papīra izstrādājumu, mēbeļu ražošana

- Šīm nozarēm nav ciešas sasaistes ar Latvijā iegūto koksnes resursu, tāpēc vērtības prognozēšanai tika izmantots 2007.–2009. gada vidējais svērtais īpatsvars kopējā meža nozarēs veiktajā pārstrādē. Papīra un papīra izstrādājumu ražošanai tas bija 6%, bet mēbeļu ražošanai – ap 13.5%.
- Algas fonds aprēķināts, piemērojot 2007.–2009. gada vidējo svērto algu un produkcijas vērtības attiecību. Papīra un papīra izstrādājumu ražošanai tas bija 15.1%, bet mēbeļu ražošanai – 22.9%.
- Vidējās mēneša algas un nodarbināto skaits prognozēts līdzīgi kā mežsaimniecībā un mežizstrādē, izdalot attiecīgā gada algu fondu ar prognozēto vidējo mēneša atalgojumu.

42. att. Bruto algas pārmaiņas papīra un papīra izstrādājumu ražošanā

5.3.1.2. Bāzes scenārija rezultāti

Bāzes scenārija rezultāti parāda, ka nozare 2020. gadā ar šo resursu apjomu, neņemot vērā produkcijas cenu iespējamās svārstības, var atgriezties 2007. gada līmenī produkcijas vērtības un pievienotās vērtības ziņā, tomēr nodarbināto skaits būtiski atpaliek no 2007. gada rādītājiem. Tas saistīts ar scenārijā paredzēto nosacījumu par algu pieaugumu un ražīguma kāpināšanu uz vienu nodarbināto šā pieauguma kompensēšanai. Izvairīties no tā būs iespējams tikai ļoti labvēlīgas tirgus konjunktūras apstākļos, kas nodrošinās produkcijas cenas būtisku pieaugumu, vai arī mainot izmaksu struktūru.

2011. gada rādītāju prognoze parāda, ka meža nozare atgūstas no krīzes ātrāk nekā paredzēts bāzes scenārijā, kas ļautu atkal noslogot pirmskrīzes gados izveidotās pārstrādes jaudas un nodarbināt lielāku cilvēku skaitu, nekā paredzēts scenārijā, tuvojoties 2007. gada līmenim. Tomēr normālos apstākļos, t.i., ja būtiski nepasliktināsies situācija iekšējā un eksporta tirgos, atalgojuma līmeni nāksies paaugstināt, lai piesaistītu nepieciešamās darba rokas, un jautājums par ražīguma celšanu atkal kļūs aktuāls.

Bāzes scenārija rezultāti meža nozarē

	2007	2008	2009	2013	2020
Ciršanas apjoms, milj. m ³	10,1	8,9	10,7	11	11
Produkcijas vērtība mežsaimniecībā un mežizstrādē, milj. Ls	469	417	331	385	385
Algu fonds mežsaimniecībā un mežizstrādē, milj. Ls	26	34	29	28	28
Vidējais mēneša atalgojums mežsaimniecībā un mežizstrādē, Ls (bruto)	445	497	477	543	662
Nodarbināto skaits mežsaimniecībā un mežizstrādē	6675	6996	5876	4283	3619
Produkcijas vērtība koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošanā, milj. Ls	1095	877	644	949	1167
Algu fonds, milj. Ls	129	124	83	122	150
Vidējā mēneša alga, Ls (bruto)	317	367	375	407	499
Nodarbināto skaits	30 425	25 701	19 467	24940	25779
Produkcijas vērtība papīra un papīra izstrādājumu ražošanā, milj. Ls	69	70	56	71	87
Algu fonds, milj. Ls	10	11	9	11	13
Vidējā mēneša alga, Ls (bruto)	423	456	465	514	629
Nodarbināto skaits	1768	1635	1426	1734	1796
Produkcijas vērtība mēbeļu ražošanā, milj. Ls	185	144	108	159	195
Algu fonds, milj. Ls	40	36	24	36	45
Vidējā mēneša alga, Ls (bruto)	291	296	317	339	404
Nodarbināto skaits	10 221	8 303	6 555	8927	9457
Meža nozares produkcijas vērtība kopā, milj. Ls	1818	1508	1140	1563	1834
Meža nozares kopējā pievienotā vērtība, milj. Ls	581	443	328	467	538
Meža nozarē kopējais nodarbināto skaits	49 089	42 635	33 324	39 884	40 651

5.3.2. SC_1 – alternatīvais scenārijs

Alternatīvā scenārija pieņēmumi

Alternatīvais scenārijs ir balstīts uz šādiem pieņēmumiem:

- nozares attīstība uz ciršanas apjomu palielināšanas rēķina ir ierobežota, pirmkārt, mežu atražošanas ilgtspējas nodrošināšanas dēļ, otrkārt, sabiedrības spiediena dēļ – publiski skaļi ir izskanējis viedoklis par mežu pārmērīgu izciršanu. Tomēr, ja krājas pieaugums, pēc Valsts meža dienesta datiem, ir aptuveni 16.5 milj. m³ gadā, dabīgais atmirums – apmēram 3 milj. m³ gadā un krājas pieaugums platībās, kas nav pieejamas koksnes iegūšanai, – vēl līdz 1 milj. m³, tad ciršanai pieejamais apjoms gadā ir ap 12–12.5 milj. m³. Līdz ar to konservatīvi tika pieņemts, ka prognozes periodā vidējais ciršanas apjoms būs 12 milj. m³ gadā. Tajā pat laikā jāatzīmē, ka Latvijas Lauksaimniecības universitātes Meža fakultātes dekāna Dagņa Dubrovskā prezentācijā konferencē „Meža nozare 20 Latvijas neatkarības gados”, kas notika 2011. gada 25. februārī, ir noteikti vēl lielāki iespējamie ciršanas apjomi, kas balstās uz Latvijas meža resursu statistiskās inventarizācijas datiem. Šīs analīzes mērķis nav izvērtēt koksnes apjoma novērtēšanas metodiku, tāpēc šajā darbā aprēķiniem lietots konservatīvāks ciršanas apjoms. Tajā pat laikā veiktās prognozes ļauj aprēķināt nozares ieguvumu uz koksnes resursu vienību un sareizināt ar jebkuru citu korekti aprēķināto iegūstamās koksnes apjomu;
- izejvielu importa iespējas ir ierobežotas ekonomisku vai politisku iemeslu dēļ;
- papildu ieguvumu meža nozare var iegūt no racionālākas koksnes resursu izmantošanas, kas paredzētu produkcijas ražošanu ar lielāku pievienoto vērtību Latvijā. Līdz ar to tika pieņemts, ka apaļkoku īpatsvars eksportā pakāpeniski samazināsies no 33% 2013. gadā līdz 5% 2020. gadā, novirzot šo koksnes apjomu pārstrādei;
- ņemot vērā publiski izteiktus nozares pārstāvju komentārus, tika pieņemts, ka 10% eksportēto apaļkoku ir zāģbaļķi, bet pārējais – papīrmalka;
- zāģbaļķi prognozēs tika novirzīti papildu zāģmateriālu ražošanai, pieņemot, ka gatavās produkcijas iznākums ir 50% un cena – apmēram 123 Ls/m³ (pēc 2008.–2010. gada vidējās svērtās zāģmateriālu eksporta cenas);
- atkritumi, kas veidojas no zāģmateriālu ražošanas 50% apmērā, tika novirzīti kurināmās koksnes ražošanai ar cenu ~37 Ls/t (pēc 2006.–2010. gada vidējās

svērtās eksporta cenas). Pārrēķins no izejvielas apjoma (m³) uz gatavās produkcijas svaru veikts ar koeficientu 0.8 t uz 1 m³;

- papīrmalka tika novirzīta skaidu plātņu ražošanai ar gatavās produkcijas cenu ~127 Ls par 1 m³ (pēc 2006.–2010. gada eksporta datiem);
- algu fonds un nodarbināto skaits tika aprēķināts līdzīgi, kā grupai *koksnes, koka un korķa izstrādājumu (izņemot mēbeļu), salmu un pīto izstrādājumu ražošana* bāzes scenārijā.

Alternatīvā scenārija rezultāti

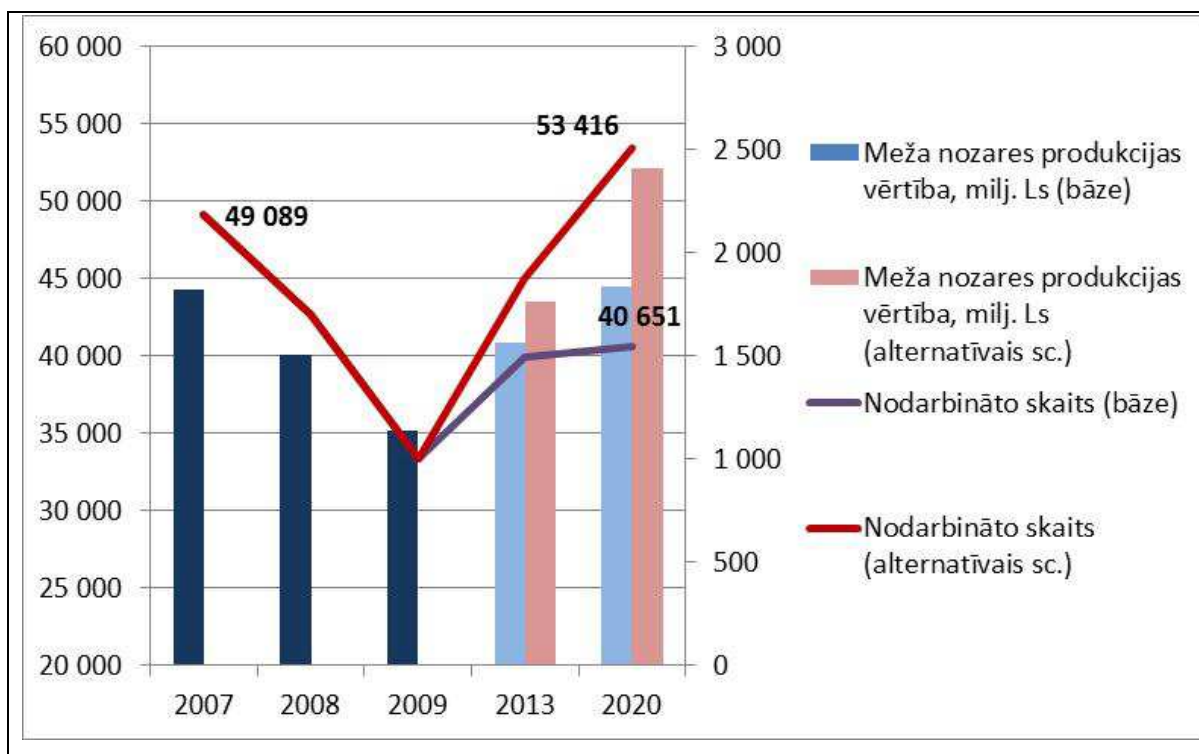
21. tabula

Alternatīvā scenārija rezultāti meža nozarē

Rādītāji	2007	2008	2009	2013	2020
Papildu produkcijas vērtība no ciršanas apjomu palielinājuma, milj. Ls				142	167
Papildu pievienotā vērtība no ciršanas apjomu palielinājuma, milj. Ls				42	49
Papildu nodarbinātie no ciršanas apjoma palielinājuma, cilv.				3626	3696
Papildu produkcijas vērtība no racionālākas koksnes izmantošanas, milj. Ls				59	411
Papildus pievienotā vērtība no racionālākas koksnes izmantošanas, milj. Ls				15	103
Papildus nodarbinātie no racionālākas koksnes izmantošanas, cilv.				1487	9069
Kopējā produkcijas vērtība, milj. Ls	1818	1508	1140	1764	2412
Kopējā pievienotā vērtība, milj. Ls	581	443	328	524	690
Kopējais nodarbināto skaits, cilv.	49 089	42 635	33 324	44 997	53 416

Alternatīvais scenārijs uzrāda būtisku (par 33%) produkcijas vērtības pieaugumu salīdzinājumā ar 2007. gadu, kā arī mazāku, bet jūtamu (par 9%) nodarbinātības pieaugumu. Aptuveni 30% no pieauguma nodrošina papildus ciršanas apjomu apgūšana, bet pārējos 70% – koksnes resursa racionālāka izmantošana, radot produktu ar augstāku pievienoto vērtību Latvijā, nevis izvedot izejvielu citu valstu pārstrādātāju vajadzībām.

Tomēr ir jāatzīmē, ka šī scenārija īstenošana ir cieši saistīta ar skaidru un argumentētu komunikāciju ar sabiedrību, kas pamato palielināto ciršanas apjomu atbilstību nenoplicinošas mežsaimniecības pamatprincipiem.

43. att. Bruto algas pārmaiņas mežsaimniecībā un mežsīrādē

5.3.2. Politiskās izšķiršanās jautājumi meža nozarē

- Vai tiks veikta neizmantotās lauksaimniecības zemes pārvērtēšana pēc tās perspektīvās atbilstības zemes lietošanas veidam un, iespējams, – papildu platību iekļaušana mežsaimnieciskajā aprītē?
- Vai ilgtermiņā nebūtu ekonomiski izdevīgi rīkoties un, iespējams, investēt meža vērtības palielināšanā, sākot ar koksnes ieguves palielināšanu apjomā un vērtībā no 1 ha, veicinot, piemēram, privāto meža īpašnieku kooperāciju, atbalstu meža infrastruktūras attīstībai, jaunaudžu kopšanai un ģenētiski augstvērtīga reprodutīvā materiāla izmantošanai, un, beidzot, ar daudzpakāpju pārstrādes veicināšanu Latvijā, sabalansējot to ar koksnes izmantošanu enerģētikā un mazinot mazvērtīgā eksporta īpatsvaru?
- Kā veicināt augstas pievienotās vērtības produkcijas ražošanas pieaugumu meža nozarē Latvijā?

5.4. Zivsaimniecības nozares perspektīva

Arī šīs nozares attīstības prognozes tika izstrādātas diviem scenārijiem:

- SC_0 jeb bāzes scenārijs paredz, ka visi procesi nozarē turpināsies, saglabājoties pēdējo gadu tendencēm;
- alternatīvais scenārijs iekļauj sevī arī būtiskās pārmaiņas, kas vērstas uz nozares saražotas produkcijas vērtības palielināšanu, balstoties uz rīcībā esošiem resursiem

Šajā novērtējumā aptverti visi noteicošie zivsaimniecības nozares posmi:

- Zveja
- Apstrāde
- Akvakultūra.

5.4.1. Bāzes scenārijs

5.4.1.1. Bāzes scenārija pieņēmumi

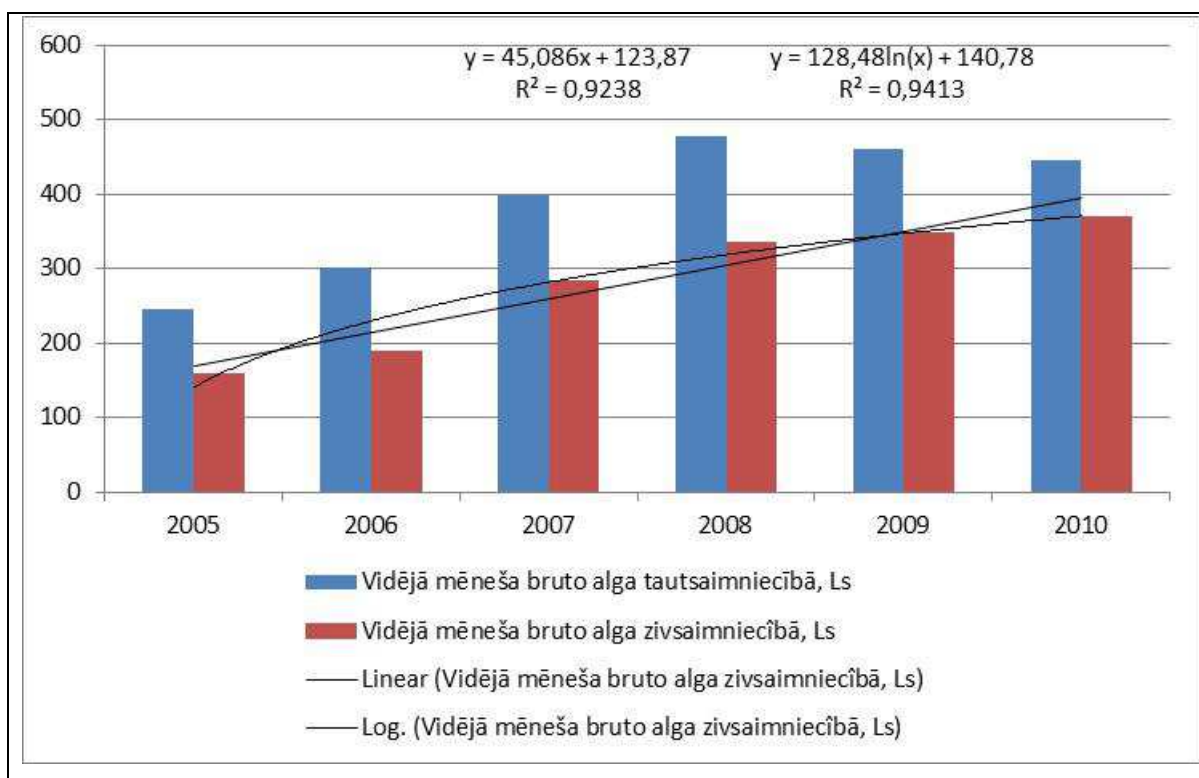
Zvejniecības attīstības prognozes

- Kopējās nozvejas prognoze. Nozvejas prognozei tika izmantoti CSP dati par 2006.-2010. gada faktisko nozveju, no kuriem tika aprēķināts vidējais kopējās nozvejas apjoms 156,9 tūkst. t. Savukārt 2011. un 2012. gadam šis apjoms tika koriģēts ar nozvejas limitu samazinājumu, izņemot lašiem, kam limits ir izteikts gabalos, nevis svarā. Tādējādi kopējā nozveja 2011. gadam tika prognozēta 144 tūkst. t, bet 2012. gadam – 132 tūkst. t apmērā. Ņemot vērā, ka pašreizēja tendence nozvejas limitu noteikšanā ir negatīva, turpmākie kopējās nozvejas apjomi periodam no 2013. līdz 2020. gadam tika noteikti, izmantojot par pamatu 2012. gada rādītāju, ko noapaļoja uz leju līdz 130 tūkst. t.
- Kopējās nozvejas vērtības prognoze. Nozvejas vērtības prognoze tika aprēķināta, ņemot vērā nozvejas fizisko apjomu prognozi un vidējo vienas tonnas vērtību, kas ir noteikta, balstoties uz CSP datiem par 2007.–2009. gadu, un ir Ls 172 par tonnu. Tādā veidā tika noteikts, ka laika periodam no 2013. līdz 2020. gadam kopējās nozvejas vērtība (zvejniecības produkcijas vērtība) ir Ls 22.4 milj. gadā. Iespējamās zivju resursa cenu svārstības netika paredzētas.
- Kopējā zvejniecības algu fonda prognoze. Kopējais algu fonds iekļauj zvejniecībā nodarbināto gada bruto algas. Tas tika prognozēts, pieņemot, ka darbinieku atalgojuma un produkcijas vērtības attiecība paliek nemainīga, par pamatu

ņemot vēsturiskus datus par 2007.–2009. gadu. Atalgojums vidēji ir veidojis 11.3% no produkcijas vērtības.

- Vidējā atalgojuma prognoze. Vidējā atalgojuma līmeņa prognoze ir balstīta uz līdzšinējo tendenču analīzi periodā no 2005. līdz 2010. gadam un to ekstrapolēšanu periodam no 2013.–2020. gadam. Prognožu aprēķiniem lietotas divas metodes:
 - lineārais attīstības modelis, kas paredz katru gadu vienādu atalgojuma pieaugumu;
 - logaritmiskais modelis, kas katram nākamam gadam paredz mazāku atalgojuma pieaugumu.

Abus modeļus raksturo ļoti augsts determinācijas koeficients R^2 – rādītājs, kas raksturo, cik precīzi ir veikta aproksimācija. Jo tuvāk tas ir 1, jo precīzāka ir aproksimācija. Tomēr turpmākiem aprēķiniem tika izmantota logaritmiskā funkcija, kas šķiet labāk piemērota atalgojuma pieauguma prognozēšanai.

44. att. Nodarbināto skaita prognoze zvejniecībā. Nodarbināto skaits tika aprēķināts, balstoties uz algu fonda un vidējā atalgojuma prognozēm

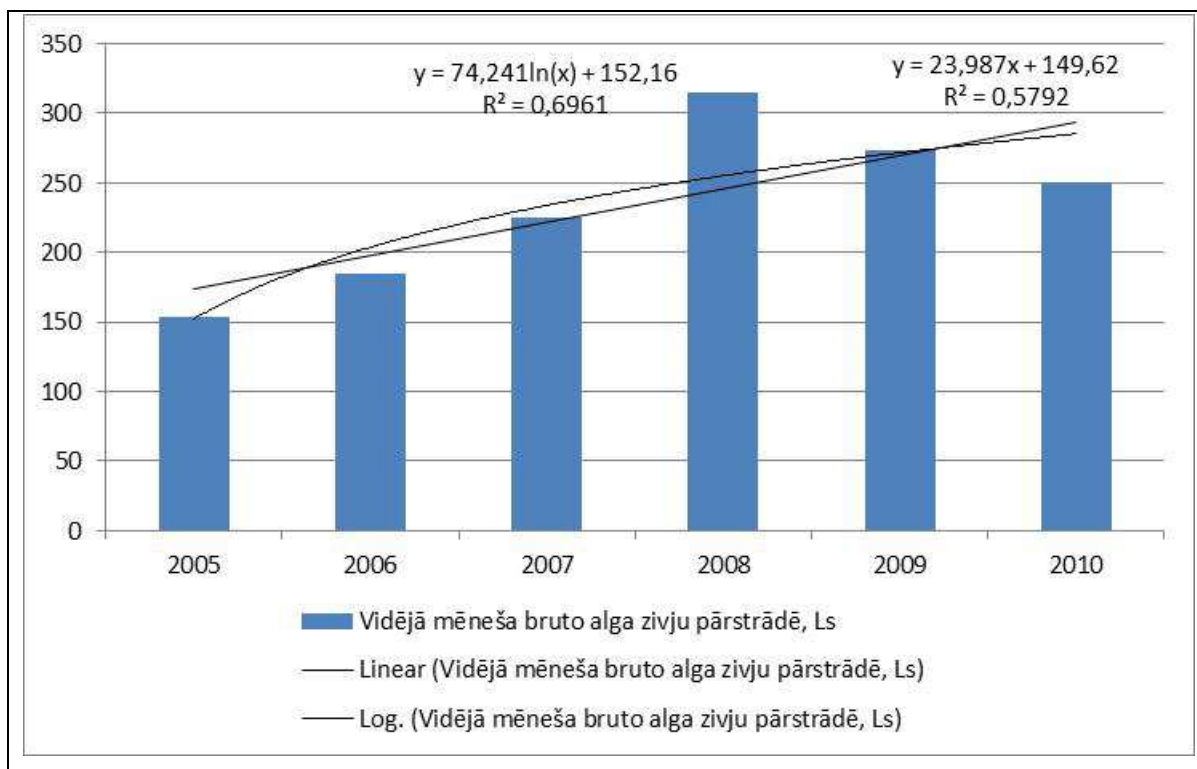
Akvakultūras prognoze

- Akvakultūras produkcijas vērtībai ir plānots pieaugums, ņemot vērā līdz šim novērotās aktivitātes, piesakot jaunus investīciju projektus akvakultūras

attīstībai. Līdz ar to ir plānots, ka akvakultūras produkcijas vērtība līdz 2020. gadam pieaugs apmēram divas reizes salīdzinājumā ar 2009. gada rādītājiem. Nodarbināto skaits ir aprēķināts līdzīgi kā zvejniecībā.

Zivju un akvakultūras produktu pārstrāde

- Zivju pārstrādes produkcijas vērtības prognoze. Produkcijas vērtība tika iegūta, reizinot pārstrādāto apjomu (izejvielas svarā) ar vidējo cenu. Pārstrādātais apjoms tika noteikts, ņemot vērā prognozēto kopējo nozveju (130 tūkst. t gadā) un atskaitot no tās vidējo eksporta pārsniegumu par importu (2006.–2010. gada tas vidēji bija 1.9 tūkst. t). Savukārt vidējā produkcijas vērtība, ko iegūst no vienas izejvielu tonnas, ir Ls 737. Papildus katru gadu, sākot ar 2014. gadu produkcijas vērtība tika indeksēta par 3%, pieņemot, ka tiks ražota aizvien vērtīgāka produkcija. Rezultātā 2020. gadā ar minēto izejvielas apjomu ir plānots sasniegt kopējo produkcijas vērtību 116 milj. latu.
- Zivju pārstrādē nodarbināto kopējā algu fonda prognoze. Līdzīgi kā zvejniecībā, algu fonds tika prognozēts kā daļa no produkcijas vērtības, kas ir noteikta, izmantojot 2005.–2009. gada statistikas rādītājus un sasniedz 15.5%.
- Vidējā atalgojuma prognoze. Vidējā atalgojuma līmeņa prognoze ir balstīta uz līdzšinējo tendenču analīzi periodā no 2005. līdz 2010. gadam un to ekstrapolēšanu periodam no 2013. līdz 2020. gadam. Prognožu aprēķiniem lietotas divas metodes:
 - lineārais attīstības modelis, kas paredz katru gadu vienādu pieaugumu;
 - logaritmiskais modelis, kas katram nākamam gadam paredz mazāku pieaugumu.

45. att. Nodarbināto skaita prognoze zivju pārstrādē. Nodarbināto skaits tika aprēķināts, balstoties uz algas fonda un vidējā atalgojuma prognozēm

- Abus modeļus raksturo vidēji zems determinācijas koeficients, tomēr logaritmiskajam modelim tas ir augstāks. Līdz ar to šis modelis arī tika izmantots tālākai nodarbināto skaita prognozēšanai.
- Nodarbināto skaits tika noteikts, ņemot vērā prognozēto algu fondu un vidējo atalgojuma līmeni (pēc logaritmiskas funkcijas). Papildus tika aprēķināts nodarbināto skaits, ņemot vērā Latvijas Zivrupnieku savienības biedru komentārus par nodarbināto ražīguma palielināšanas rezervēm, kas tika novērtētas 10% robežās. Līdz ar to tika aprēķināts, ka viens darbinieks vidēji gadā saražo produkciju par 22.7 tūkst. latu.

Bāzes scenārija rezultāti

Prognožu rezultāti, kas apkopoti zemāk, parāda, ka, lai gan nozvejas apjoms ir samazinājies, kopējā zivju nozares produkcijas vērtība var pārsniegt 2009. gada līmeni. Šis apjoms gan joprojām ir zemāks par 2007.–2008. gada līmeni.

Nodarbināto skaitam ir tendence samazināties, ko izraisa galvenokārt divi procesi:

- zvejniecības apjomu kritums;

- atalgojuma pieaugums, vienlaicīgi nepieļaujot kopējā algu fonda īpatsvara palielināšanos.

Kopumā prognoze parāda, ka, ņemot vērā 2007.–2009. gada tendences un nozares struktūru, ar samazinātiem zivju resursa apjomiem zivju nozare var nodrošināt darba vietas aptuveni 2009. gada līmenī, bet nespēj nodarbinātības ziņā atgriezties 2007. gada līmenī.

22. tabula

Bāzes scenārija rezultāti zivsaimniecībā

Rādītāji	2007	2008	2009	2013	2020
Kopējā nozveja, tūkst. t	156	158,5	164	130	130
Kopējā zvejniecības produkcijas vērtība, tūkst. Ls	27 509	28 739	26 040	22 370	22 370
Kopējā akvakultūra produkcijas vērtība, tūkst. Ls	2778	2234	2499	3500	4925
Kopējā pārstrādes produkcijas vērtība, tūkst. Ls	114 119	13 6684	95 658	94 374	116 068
Zivju nozares produkcijas vērtība kopā, tūkst. Ls	144 405	167 657	124 196	120 244	143363
Zivju nozares pievienotā vērtība kopā, tūkst. Ls	46 166	52 658	38 127	37 867	44 132
Vidējais mēneša bruto atalgojums zvejniecībā (log), Ls	285	336	349	422	496
Vidējais mēneša bruto atalgojums akvakultūrā (log), Ls	175	251	264	317	372
Vidējais mēneša bruto atalgojums pārstrādē (log), Ls	225	315	274	315	358
Nodarbināto skaits zvejniecībā (log), cilv.	1279	1167	977	499	425
Nodarbināto skaits akvakultūrā (log), cilv.	215	192	161	158	189
Nodarbināto skaits pārstrādē (log), cilv.	6206	6003	4728	3870	4192
Nodarbināto skaits pārstrādē (pēc ražīguma), cilv.				4152	5107
Kopējais nodarbināto skaits zivju nozarē (log), cilv.	7700	7361	5866	4527	4806
Kopējais nodarbināto skaits zivju nozarē (pēc ražīguma), cilv.				4809	5721

5.4.2. Nozares attīstības alternatīvais scenārijs

Alternatīvā scenārija pieņēmumi

Alternatīvais scenārijs paredz, ka papildus bāzes scenārijā apskatītajai attīstības prognozei, kas pēc būtības paredz esošo procesu ekstrapolēšanu uz periodu līdz 2020. gadam bez būtiskām izmaiņām, īpaši tiek veicināta akvakultūras attīstība un zivju resursa racionālāka izmantošana, ražojot produkciju ar augstāku pievienoto vērtību.

Scenārijs balstās uz vairākiem pieņēmumiem:

- zvejniecībā visi parametri saglabājas bāzes scenārija līmenī;
- lai demonstrētu iespējamo ieguvumu no pieejamā zivju resursa racionālākas izmantošanas, tika izmantoti dati par brētliņu un šprotu eksportu (24. tabula). Šis ir tikai uzskatāms piemērs, kā izejvielas eksporta aizstāšana ar pārstrādes produktu eksportu var palielināt nozares apjomu un nodarbināto skaitu. Tikpat labi tās varēja būt citas zivis un to produkti.

23. tabula

Brētliņu un šprotu eksporta dinamika 2006.–2010. gadā

Produkcija		2006	2007	2008	2009	2010	Vidēji
Svaigas brētliņas	t	462	5603	1961	5741	10171	4787
	tūkst. Ls	47	556	174	496	1025	460
	Ls/kg	0,10	0,10	0,09	0,09	0,10	0,10
Saldētas brētliņas	t	24 088	31 079	32 717	24 940	21 251	26 815
	tūkst. Ls	4012	5362	6350	5166	4045	4987
	Ls/kg	0,17	0,17	0,19	0,21	0,19	0,19
Šprotes	t	47 858	38 307	39 658	25 529	30 197	36 310
	tūkst. Ls	40 936	29 779	35 075	21 593	23 716	30 220
	Ls/kg	0,86	0,78	0,88	0,85	0,79	0,83

Prognozēs pieņemts, ka 2/3 no bāzes scenārija svaigu un saldētu brētliņu eksporta (prognozēs tas 2013. gadā noteikts aptuveni 20 tūkst. t līmenī) tiktu pārstrādātas Latvijā, ražojot produkciju ar augstāku vērtību. Konservētās produkcijas apjoms noteikts, ņemot vērā atkritumus (-20%) un brētliņu aptuvenu īpatsvaru konservu masā (75%). Konservu cena tika noteikta 2006.–2010. gada vidējā līmenī, balstoties uz eksporta datiem. Nodarbināto skaita noteikšana notika līdzīgi kā bāzes scenārijā, ņemot vērā produkcijas vērtību, algu fonda īpatsvaru un algu izmaiņu prognozi;

- attiecībā uz akvakultūru pieņemts, ka, mērķtiecīgi sekmējot zivju audzēšanas attīstību modernajās zivju fermās, ar vietējo produkciju tiks daļēji aizstāts imports, kas svaigu zivju grupā vien pēdējos gados ir bijis ap 10 tūkst. t, no kurām aptuveni 7 tūkst. t veidoja laši un foreles. Līdz ar to prognozēs tika paredzēts akvakultūras produkcijas kāpums papildus bāzes scenārijam 6 tūkst. t 2020. gadā, no kurām 10% paredzēti apstrādei. Produkcijas vidējā cena Ls 3.50/kg. Nodarbināto prognoze izstrādāta līdzīgi kā bāzes scenārijā;
- visi atkritumi, kas rodas no akvakultūras produkcijas un brētliņu papildu apjoma, tiek pārstrādāti zivju miltos un eļļā. Atkritumu apjoms noteikt 20% apmērā no papildus pārstrādātām brētliņām un akvakultūras produkcijas. Definēti divi iegūstamie produkti – zivju milti un zivju eļļa, ar produkcijas iznākumu attiecīgi 22% un 6%. Produkcijas cena noteikta, pamatojoties uz 2006.–2010. gada eksporta datiem (attiecīgi Ls 461 un Ls 413 par tonnu).

Alternatīvā scenārija rezultāti

Alternatīvā scenārija rezultāti būtiski pārsniedz bāzes scenārija produkcijas vērtības rādītājus – pieaugums sasniedz 25%, kas galvenokārt saistīts ar akvakultūras attīstību un šprotu ražošanu. Nodarbinātības ziņā 2020. gada prognozes joprojām atpaliek no 2007.–2008. gada datiem.

Alternatīvā scenārija rezultāti zivsaimniecībā

Rādītāji	2007	2008	2009	2013	2020
Papildu produkcijas vērtība no brētliņu pārstrādes, tūkst. Ls				0	11 461
Papildu darba vietas šprotu ražošanā (log), cilv.				0	414
Papildu darba vietas šprotu ražošanā (pēc ražīguma), cilv.				0	504
Akvakultūras papildu produkcijas vērtība, tūkst. Ls				0	21 000
Papildu darba vietas akvakultūrā (log), cilv.				0	453
Papildu produkcijas vērtība no akvakultūras produktu pārstrādes, tūkst. Ls				0	2710
Papildu nodarbinātie akvakultūras pārstrāde (log), cilv				0	20
Papildu produkcijas vērtība no akvakultūras produktu un šprotu ražošanas atkritumu pārstrādes, tūkst. t				0	341
Kopējā papildu produkcijas vērtība, tūkst. Ls				0	35 511
Kopējā papildu pievienotā vērtība, tūkst. Ls				0	12 257
Kopējās papildu darba vietas (log.)				0	887
Kopējās papildu darba vietas (pēc ražīguma)				0	977
Zivju nozares kopējā produkcijas vērtība, tūkst. Ls	144 405	167 657	124 196	120 244	178 875
Zivju nozares kopējā pievienotā vērtība, tūkst. Ls	46166	52658	38127	37867	56389
Zivju nozarē kopējais nodarbināto skaits (log.)				4527	5692
Zivju nozarē kopējais nodarbināto skaits (pēc ražīguma)	7700	7361	5866	4809	6698

5.4.3. Politiskās izšķiršanās jautājumi zivsaimniecības nozarē

Bāzes scenārija rezultāti parāda, ka zivsaimniecības nozares attīstība, saglabājot līdzšinējās tendences un ņemot vērā pieejamo zivju resursu, varētu stagnēt, nerasniedzot 2007.–2008. gada rādītājus un samazinoties nodarbinātībai. Labāku rezultātu sasniegšanai ir vajadzīga aktīva rīcība. Būtu nepieciešams apsvērt iespējamās rīcības variantus vai to kombinācijas:

- kā efektīvāk izmantot Latvijai atvēlēto zvejniecības resursu apjomu, veicot to apstrādi/pārstrādi un ražojot produkciju ar augstāku pievienoto vērtību. Tam

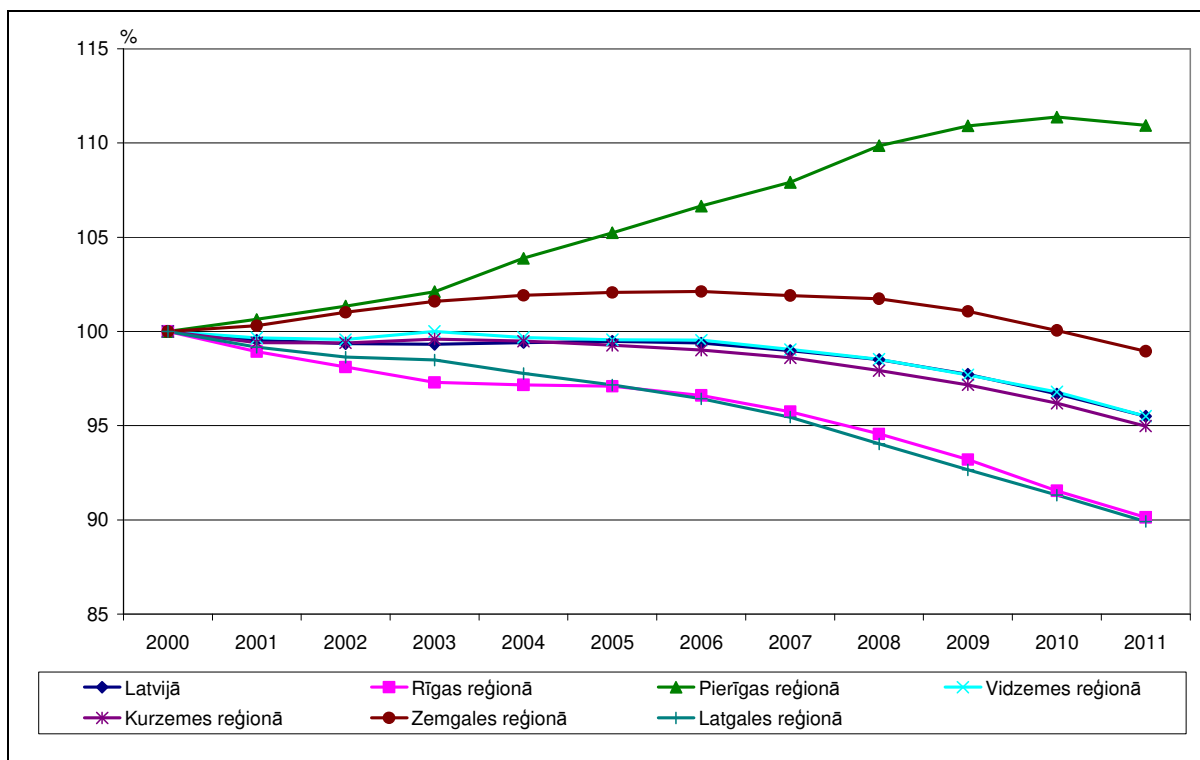
vajadzētu veicināt izmaiņas eksporta struktūrā, samazinot nepastrādātas zivju produkcijas īpatsvaru tajā;

- kā radīt papildu zivju resursus Latvijas teritorijā, kas ir iespējams, attīstot akvakultūras nozares zivju audzēšanas projektus, tādējādi daļēji aizstājot importu un nodrošinot papildu izejvielas pārstrādei;
- kā nodrošinot stabilu, prognozējamu papildu zivju resursu plūsmu no citām valstīm, nodrošinot ar izejvielām Latvijas pārstrādātājus;
(Šo rīcību rezultātā būtu iespējams palielināt produkcijas vērtību, nostiprināt pozitīvu ārējās tirdzniecības saldo un saglabāt vai pat nedaudz palielināt nodarbinātību).
- kā turpmāk līdzsvarot zvejas flotes attīstību. Samazinoties nozvejas limitiem, vajadzētu turpināt floti mazināt, tomēr, kā liecina arī vēsturiskie dati, nozvejas limitu izmaiņas, kas saistītas ar zivju populāciju, var būt cikliskas. Līdz ar to, šajā brīdī pilnīgi līdzsvarojošā flotes kapacitāti ar nozvejas apjomiem, nākotnē tā var nonākt jaudas deficītā, nespējot izpildīt un potenciāli pat zaudējot daļu no palielinātas kvotas.

5.5. Lauku telpas nodarbinātības perspektīva saistībā ar agrobiznesa nozares iespējamiem attīstības scenārijiem

Raksturojot nodarbinātības struktūru Latvijas lauku telpā (17.attēls), konstatēts, ka atšķirībā no republikas pilsētām lauku un arī RAC novados kopējā nodarbinātības struktūrā raksturīgs liels agrobiznesa primārajā sektorā nodarbināto īpatsvars – attiecīgi 35% un 24% 2010.gadā. Liels ir arī apstrādes rūpniecībā (t.sk., pārtikas ražošanā, kokapstrādē un mēbeļu ražošanā) nodarbināto īpatsvars – attiecīgi 14% lauku novados un 16% – RAC novados.

Analizējot darbspējīgo iedzīvotāju skaita dinamiku kopš 2000.gada, vērojams nepārtraukta darbspējīgā vecuma (no 15 līdz 70 gadiem) iedzīvotāju skaita samazināšanās gan valstī kopumā, gan sadalījumā pa statistiskajiem reģioniem, izņemot Pierīgas statistisko reģionu, kur vērojams darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita pieaugums, kāpinot tā tempu kopš 2003. gada (46. attēls).

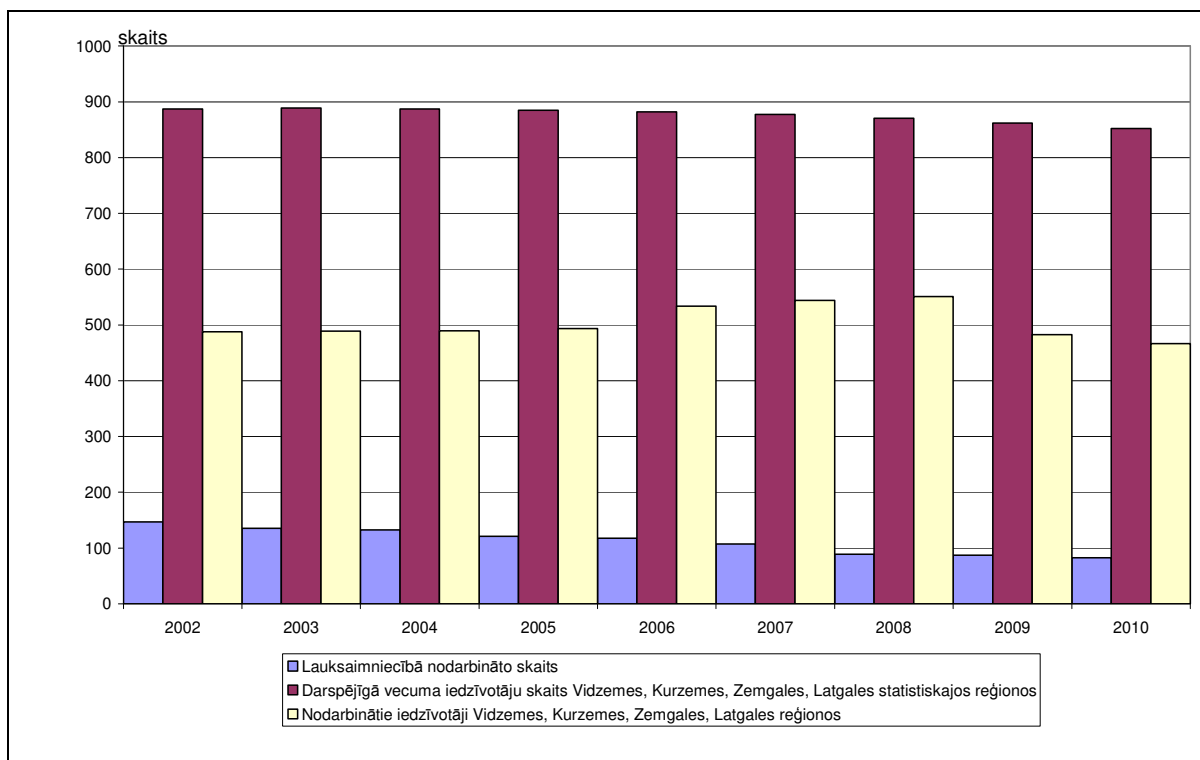
Avots: CSP dati

46. att. Darbspējīgo iedzīvotāju skaita (15 – 70 g.) dinamika sadalījumā pa statistiskajiem reģioniem 2000. – 2011. gadā

Analizējot paralēli darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita dinamiku Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales reģionā laika periodā no 2002. līdz 2010. gadam un lauksaimniecībā (ieskaitot mežsaimniecību un zvejniecību) nodarbināto skaita dinamiku atbilstošajā periodā, vērojamas saskanīgas tendences, kas, ievērojot lauksaimniecības nozīmīgo lomu lauku telpas iedzīvotāju nodarbinātībā, ļauj izvirzīt šādu tēzi:

darbspējīgo iedzīvotāju skaita samazināšanos reģionā ietekmējusi darba vietu skaita samazināšanās lauksaimniecībā, kā arī reģionā esošo pilsētu nespēja lauku telpā bez darba palikušos iedzīvotājus nodrošināt ar darbu.

46. attēlā redzams, ka darbspējīgo iedzīvotāju skaita krituma temps reģionos samazinājies periodā no 2006. līdz 2008. gadam, kad straujās būvniecības nozares attīstības dēļ bija vērojams nodarbināto skaita pieaugums reģionos. Tādējādi iespējams izvirzīt vēl vienu tēzi: iedzīvotāju vēlme migrēt no teritorijas samazinās, ja tajā atrodamas atbilstošas darba vietas.

Avots: CSP dati

47. att. Darbspējīgā vecuma iedzīvotāju, nodarbināto un lauksaimniecībā nodarbināto skaita dinamika Latvijā 2002. – 2010. gadā

Iespējamo lauku telpas *citas nodarbinātības* attīstības scenāriju izstrādes mērķis ir, ievērojot agrobiznesa nozaru būtisko ietekmi uz nodarbinātību lauku telpā, iezīmēt ietekmi, kāda atbilstoši iepriekšējās nodaļās iezīmētajiem agrobiznesa nozaru iespējamiem attīstības scenārijiem, tā varētu būt uz kopējo nodarbinātību Latvijas lauku telpā.

5.5.1. Pieņēmumi

Lai noskaidrotu iespējamās attīstības scenārijus, izvirzīti šādi pieņēmumi:

- agrobiznesa nozarēs iespējamo izmaiņu ietekme aprēķināta atbilstoši teritoriju dalījumam lauku novados un RAC novados;
- aprēķini veikti atbilstīgi izvirzīto agrobiznesa attīstības iespējamo scenāriju (SC_0) un (SC_1) rezultātiem attiecībā uz izmaiņām nozarēs nodarbināto skaitā;
- nenotiek darbaspēka migrācija starp pilsētām un laukiem - zūdot darba vietai nozarē, persona kļūst par bezdarbnieku tajā pašā teritorijā.
- nodarbināto skait citās ražojošajās un ar tām saistītajās nozarēs (ārpus agrobiznesa) nemainās;

- ražojošo nozaru un pakalpojumu nozaru savstarpējā struktūra teritorijās (lauku novados un RAC novados – katrā atsevišķi) nemainās (attiecinā: lauku novados (ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) 48% /52% un RAC novados 49%/51%).

25. tabula

Agrobiznesā nodarbināto skaita izmaiņas 2020. gadā,
saskaņā ar iespējamajiem attīstības scenārijiem SC_0 un SC_1,

Nozare	2020. gadā SC_0	2020. gadā SC_1
Lauksaimniecība	– 56 100	– 46 900
Pārtikas ražošana	– 17 100	– 14 400
Mežsaimniecība	– 1636	– 0
Meža pārstrāde	+ 9584	+ 18056
Zivju pārstrāde	+ 192	+ 312

Aprēķini veikti, ņemot vērā 25. tabulā apkopoto iespējamo agrobiznesa nozaru attīstības scenāriju ietekmi uz kopējo nodarbinātību lauku novados (ieskaitot Pierīgas statistiskā reģiona novadus) un RAC novados atsevišķi (26. tabula), kā arī pieņemot, ka kopējā nodarbinātības struktūra (attiecinā starp ražojošajām un pakalpojumu nozarēm) aplūkotajās teritorijās paliek nemainīga – kā 2010. gada nogalē (CSP dati par nodarbinātību sadalījumā pa nozarēm), bet citās ražojošajās nozarēs izmaiņu nav.

26. tabula

Nodarbināto skaits pa nozarēm Latvijā 2010. gadā

Nozares	Republikas pilsētas	RAC novadi	Lauku novadi
Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	4985	31 640	45 875
Apstrādes rūpniecība	65 823	20 946	28 001
Būvniecība	39 702	7744	9502
Pakalpojumi	475 813	67 672	99 350
Pārējās nozares	30 668	4085	7921
Kopā:	616 991	132 087	190 649

Aprēķinu rezultāti apkopoti 27. tabulā. Ja pieņem, ka kopējā nodarbinātības struktūra (attiecinā starp ražojošajām nozarēm un pakalpojumiem) paliek nemainīga, mainoties nodarbināto skaitam agrobiznesa nozarēs, darba vietu skaita samazinājums, iespējams, rada pamatu darba vietu skaita samazinājumam arī pakalpojumu nozarēs. Jāņem vērā,

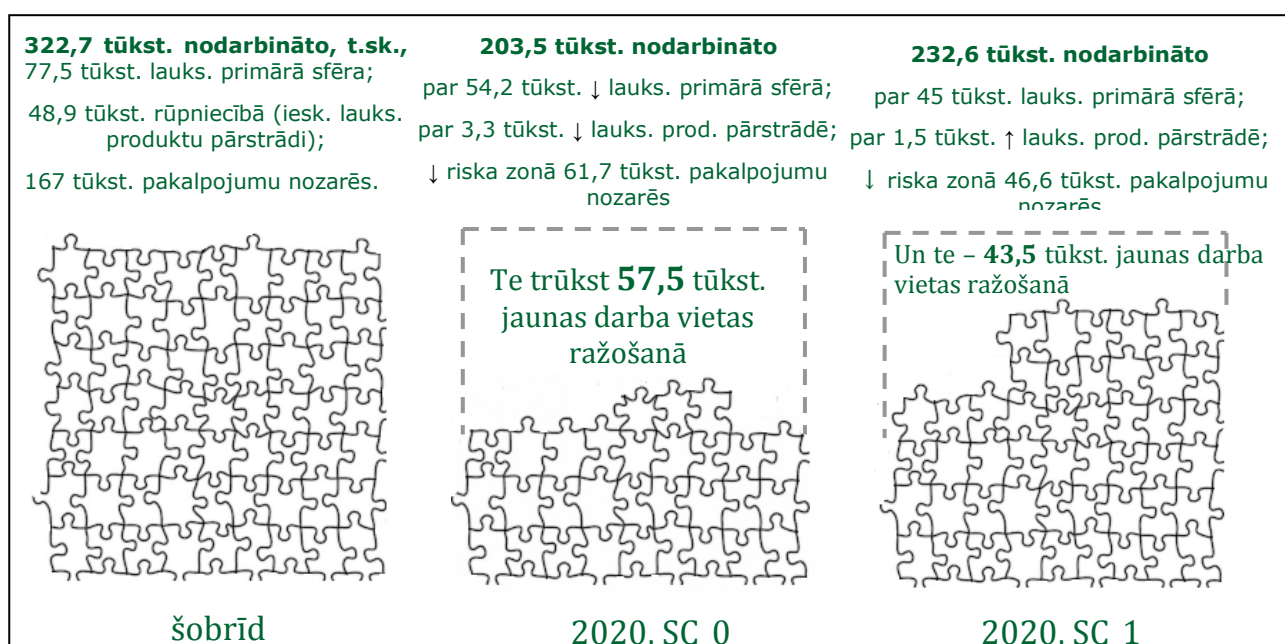
ka pieņēmums par kopējās nodarbinātības struktūru balstās uz esošās nodarbinātības struktūras analīzi lauku novados, RAC novados, Pierīgas reģiona statistiskā reģiona novados un republikas pilsētās un norāda uz sakarību starp iedzīvotāju blīvumu teritorijā un pakalpojumu nozaru īpatsvaru teritorijas kopējā nodarbinātības struktūrā.

27. tabula

Agrobiznesa nozaru iespējamo attīstības scenāriju iespējamā ietekme uz kopējo nodarbinātību Latvijas lauku telpā

Rādītāji	Lauku novadi		RAC novadi		Kopā lauku telpā	
	SC_0	SC_1	SC_0	SC_1	SC_0	SC_1
Iespējamais nodarbināto skaits 2020. gadā	119 682	138 212	83 798	94 345	203 479	232 557
Iespējamās nodarbināto skaita izmaiņas:						
Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	-32 105	-26 079	-22 143	-18 984	-54 247	-45 063
Apstrādes rūpniecība	-1881	968	-1407	578	-3287	1546
Riska zona (Pakalpojumi)	-36 982	-27 326	-24 740	-19 336	-61 722	-46 662

Novērtējot aprēķinu rezultātus, var secināt, ka Zemkopības ministrijas atbildības ietvaros nav iespējams apturēt nodarbinātības kritumu Latvijas lauku telpā, tomēr, īstenojot pasākumus, kas veicinātu agrobiznesa nozaru attīstību atbilstīgi SC_1 scenārijā paredzētajiem, iespējams nodarbinātības krituma tempu mazināt (48. attēls).

48. att. Agrobiznesa nozaru iespējamo attīstības scenāriju ietekme uz kopējo nodarbinātību Latvijas lauku telpā (aprēķinu rezultātu tēlaina ilustrācija)

Izvirzot mērķi saglabāt nodarbinātības līmeni Latvijas lauku telpā esošajā apmērā, nepieciešams starpdisciplinārs, valsts līmeņa mērķtiecīgu darbību plāns ražojošo nozaru nodarbinātības sekmēšanai lauku telpā.

5.5.2. Priekšlikumi uzņēmējdarbības attīstībai

Latvijas attīstības plānošanas dokuments "Latvija 2030" paralēli lauksaimniecības nozaru stiprināšanai paredz „dažādot lauku ekonomiku, attīstot lauku tūrismu, amatniecību, bioloģisko lauksaimniecību, derīgo izrakteņu ieguvu un būvmateriālu ražošanu, transporta un citu pakalpojumu uzņēmumu attīstību, klasteru veidošanos u.c.”³⁹

Lai novērstu nevienmērīgu attīstības līmeni atsevišķās valsts teritorijās, **praksē valstu valdības veido un īsteno atbalsta politikas.**

Atbalsta politikas var:

- būt vērstas uz esošās uzņēmējiem nepieciešamās infrastruktūras uzturēšanu vai attīstību;
- uzņēmējiem piedāvāt papildu finansiālu atbalstu, garantiju, subsīdiju vai aizņēmumu veidā, ja uzņēmējdarbība tiek uzsākta vai veikta mazāk attīstītās teritorijās.⁴⁰

Uzņēmējdarbības attīstības sekmēšanai ilgtermiņā dokuments "Latvija 2030" paredz pasākumus komersantu izglītošanai:

„Lai veicinātu ekonomisko aktivitāti un uzņēmējspēju, valsts atbalsts ir vajadzīgs ne tikai uzņēmējdarbībai, bet arī esošo un potenciālo uzņēmēju izglītošanai un labās prakses popularizēšanai. Īpaša loma ir jāuzņemas nozaru asociācijām un citām uzņēmēju intereses pārstāvošām nevalstiskajām organizācijām.”⁴¹

Reģionālās politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam projektā jau ir ieskicēts, ka par galveno reģionālās attīstības finansēšanas avotu kalpos ES fondi:

„Ņemot vērā, ka nacionālā budžeta iespējas tuvākajos gados būs ierobežotas, **par galveno reģionālās attīstības finansēšanas avotu kalpos ES fondi.**

³⁹ „Latvija 2030”, 77.lpp

⁴⁰ David B. Audretsch „Entrepreneurship : determinants and policy in a European-US comparison, 2002

⁴¹ „Latvija 2030”, 35.lpp.

Vienlaikus ES fondi 2007.–2013. gadam ir saplānoti, noteikti ierobežojumi, kādi ieguldījumi ir finansējami, un tie nesedz visus ar reģionālās politikas ieviešanu saistītos nepieciešamos ieguldījumus, līdz ar to **nozīmīga loma ir nefinanšu atbalsta pasākumiem un risinājumiem, kuru īstenošana neprasa papildu finansējumu.**⁴²

Uzņēmējdarbības veicināšana Latvijā ir Ekonomikas ministrijas darbības joma. Ekonomikas ministrija jau īsteno dažādus uzņēmējdarbības veicināšanas pasākumus (arī caur tās pārraudzībā esošo Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru, kas papildus citiem uzņēmējdarbības atbalsta pasākumiem 2008. un 2009. gadā piedāvāja ES fondu atbalsta pasākumus īpaši atbalstāmajās teritorijās ieguldījumiem mikro, maziem un vidējiem komersantiem⁴³).

Piemēram, saskaņā ar 11.09.2009. Ekonomikas ministrijas informatīvo ziņojumu par veiktajiem pasākumiem uzņēmējdarbības veicināšanai un administratīvo šķēršļu novēršanai šajā jomā „Prioritātes ES fondu apguvē uzņēmējdarbības veicināšanai” bija paredzēti šādi pasākumi:

- finanšu instrumenti uzņēmējdarbības atbalstam;
- īpašie atbalsta pasākumi mikro, maziem un vidējiem uzņēmumiem;
- preču un pakalpojumu eksporta stimulēšana;
- inovāciju veicināšana;
- apmācības, t.sk., atbalsts uzņēmējdarbības uzsācējiem.”

Tomēr

LR **Ekonomikas ministrijas** darbība uzņēmējdarbības veicināšanā nav atsevišķi vērsta uz atbalsta pasākumu ieviešanu un to ietekmes novērtēšanu lauku novados.

Ja tiek pieņemts politisks lēmums par to, ka lauku novados nepieciešams dažādot ekonomiku, t.sk., veicinot ekonomisko aktivitāti, tad tam ir jāvelta atbilstoši atbalsta pasākumi.

⁴² VARAM reģionālās attīstības pamatnostādņu projekts

⁴³ Latvijas Investīciju un Attīstības Aģentūras mājas lapā, http://www.liaa.gov.lv/?object_id=48355

Netieši, bet

saistīti ar ekonomiskās aktivitātes veicināšanu ir arī **Labklājības ministrijas** kompetencē esošie atbalsta **pasākumi cilvēkkapitāla attīstībai un nodarbinātības veicināšanai**, tomēr arī šeit nav iespējams novērtēt atbalsta pasākumu ietekmi tieši uz lauku novadiem.

LR **Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas** kompetencē, īstenojot reģionālās attīstības politiku, ietilpst pasākumi ekonomiskās aktivitātes veicināšanai Latvijas reģionos. Piemēram, Valsts reģionālās attīstības aģentūra ES struktūrfondu programmēšanas periodā no 2004. līdz 2006. gadam apsaimniekoja ES Valsts atbalsta programmas (VAP) "Īpaši atbalstāmo teritoriju uzņēmējdarbības (komercdarbības) attīstība" grantu shēmu "Atbalsts ieguldījumiem uzņēmumu attīstībā īpaši atbalstāmajās teritorijās"⁴⁴.

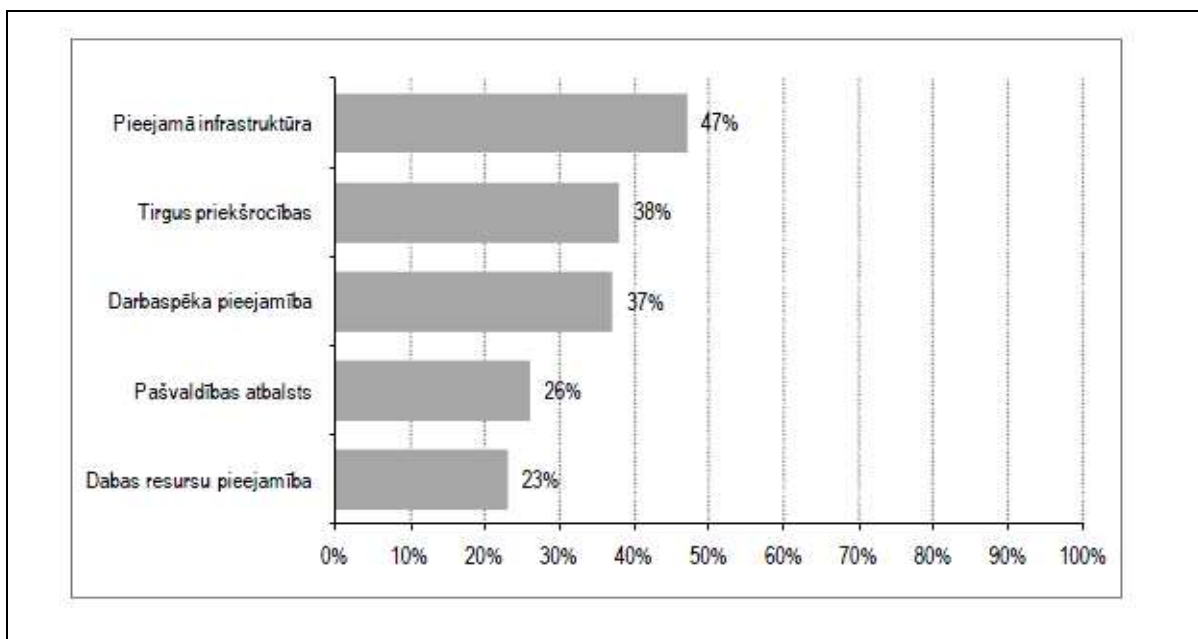
Par īstenotajiem valsts uzņēmējdarbības atbalsta pasākumiem plašākā izpratnē (t.sk., arī to, kas saistīti ar cilvēkkapitāla attīstību) un par dažādu valsts pārvaldes iestāžu aktivitātēm, kas veicina uzņēmējdarbību, nav vienotas informācijas. Tā būtu jāizvērtē kompleksi, lai saprastu, kas no visa darbību un atbalsta pasākumu kopuma var tikt efektīvi vērsts uz ekonomiskās aktivitātes veicināšanu tieši lauku novados un kas pozitīvi ietekmētu lauku novadu ekonomiskās attīstības līmeni.

Šobrīd **plānošanas reģionu** kompetencē ir reģiona attīstības stratēģiju un plānu izstrāde, ko paredzēts sasaistīt arī ar ES fondu darbības programmām un projektu īstenošanu turpmāk.

Piemēram, Zemgales plānošanas reģiona attīstības plāna izstrādes ietvaros plānošanas reģions ir veicis uzņēmēju aptauju, kurā kā svarīgākos faktorus uzņēmēji novērtēja infrastruktūras pieejamību, tirgus priekšrocības un darbaspēka pieejamību, tikai tad seko pašvaldības atbalsts un dabas resursu pieejamība.⁴⁵

⁴⁴ Valsts Reģionālās Attīstības Aģentūras mājas lapa, http://www.vraa.gov.lv/lv/es_sf/par_grantu_shemu/

^{45,22} Zemgales plānošanas reģiona ekonomikas profils, Zemgales plānošanas reģions, 2010

Avots: Zemgales plānošanas reģiona ekonomikas profils⁴⁵

49. att. Uzņēmumu darbības vietas izvēli ietekmējošie faktori (%)

Saskaņā ar teoriju uzņēmuma tirgus priekšrocības nosaka arī uzņēmējdarbības veikšanas vieta, jo tā ietekmē izmaksas un peļņas gūšanas iespējas⁴⁶. Tāpat jāņem vērā, ka katrai precei pastāv produktam specifisks tirgus lielums, kā arī tās piegādes attālums, kas aptver tieši izmaksu segšanai nepieciešamo minimālā pieprasījuma apjomu⁴⁶. Kā norādīts Zemgales plānošanas reģiona attīstības plānā, atsevišķās teritorijās tirgus lielums ir ierobežots (gan valsts robežas, gan retā apdzīvotības blīvuma, gan zemas iedzīvotāju pirktspējas dēļ), līdz ar to pastāv preču noieta ierobežojumi vietējā tirgū un preču un pakalpojumu ražošana vietējam tirgum var būt neizdevīga.

Ņemot vērā norādīto iemeslu, – produkcijas noieta tirgus lielumu, uzņēmējiem ne visos gadījumos būs izdevīgi lauku teritorijās ražot vietējiem patērētājiem.

Ja tiek pieņemts politisks lēmums, ka lauku novados ir jāveicina ekonomiskā aktivitāte, ar to saprotot privātā sektora ekonomiskās aktivitātes sekmēšanu, tad nepieciešams vienots skatījums uz esošo dažādo politikas atbalsta pasākumu īstenošanu un to ietekmi.

Uzsākot atbalsta pasākumus lauku novadu ekonomiskās attīstības veicināšanai, būtu lietderīgi noskaidrot, cik lielā mērā lauku novadu iedzīvotāji ir informēti un izmanto jau piedāvātos uzņēmējdarbības atbalsta pasākumus, kā arī jāizpēta vēlmais atbalsts lauku novados atsevišķi – esošajiem uzņēmējiem un uzņēmējdarbības uzsācējiem.

⁴⁶ Buģina, V., Pučere, I. (2000) Ievads reģionālās attīstības teorijās. Jelgava: LLU, 6.lpp, 47.lpp.

6. Par ko jāizšķiras sabiedrībai un politiķiem

Par ko sabiedrībai un politiķiem jāizšķiras savā attieksmē, uzskatos un lēmumos saistībā ar turpmāko lauku un lauksaimniecības politikas attīstību?

Kaut politikas pasākumu attīstības izpēte nav bijis šī materiāla uzdevums, tomēr autori riskē uzdot vairākus jautājumus, uz kuriem sabiedrībai un tās pārvaldības institūcijām būtu jāatbild.

6.1. Lauku sociālekonomisko attīstību veicinošie politiskie lēmumi

Lauku telpas apdzīvotības veicināšanai (var teikt arī – saglabāšanai, palielināšanai, vispār- nodrošināšanai) nākotnes kontekstā ir vairāki svarīgi politiskie lēmumi.

6.1.1. Agrolesursu pilnīgāka izmantošana

Vai tiks veiktas mērķtiecīgas valsts un privātā biznesa rīcības **agro resursu pilnvērtīgākai izmantošanai – izejvielu masas ieguves palielināšanai un vērtības pievienošanas ķēdes pagarināšanai Latvijas ekonomikā?**

Izejvielas masas ieguves palielināšana un vērtības pievienošanas ķēdes pagarināšana Latvijas ekonomikā var sniegt būtisku ieguldījumu lauku nodarbinātības saglabāšanā, pat par aptuveni trešdaļu palielinot nodarbinātību šajās nozarēs, gan par apmēram tādu pat skaitu cilvēku uz šī pamata balstītu nodarbinātību arī citās saimnieciskās darbības nozarēs lauku teritorijās.

Šajā kontekstā iespējamie iedarbības virzieni:

- produktīvās zemes resursu (atbilstoši tās lietošanas mērķim – mežsaimniecība vai lauksaimniecība) produktivitātes mērķtiecīga kāpināšana;
- neizmantotās lauksaimniecības zemes pārvērtēšana pēc tās perspektīvās atbilstības zemes lietošanas veidam un, iespējams, papildu platību iekļaušana mežsaimnieciskajā aprītē. To varētu panākt:
 - veicinot zālēdāju dzīvnieku lopkopības nozaru klastera attīstību;
 - nodrošinot ciešāku uzraudzību pār zemes izmantošanu atbilstīgi definētajam zemes lietošanas veidam ar tiesiskām un ekonomiskām sekām neizmantošanas vai neatbilstīgas izmantošanas gadījumā;
- Dziļākas vertikālās integrācijas veicināšana.

6.1.2. Produktīvas darba vietas ārpus agrobiznesa nozarēm

Vai tiks veicināta produktīvu **darba vietu rašanās preču un pakalpojumu ražošanas jomās lauku telpā dzīvojošo cilvēku normālas ikdienas sniedzamības rādītājā?**

Iespējamie darbības virzieni:

- Investīciju piesaiste preču un pakalpojumu ražošanas jomās;
- Laukos dzīvojošo darbspējīgo cilvēku pārkvalificēšana;
- Atbalsts MVU tirgus spēkam.

6.1.3. Pakalpojumu pieejamība lauku iedzīvotājiem un biznesam

Vai tiks veidots valsts un citu publisko pakalpojumu pieejamības saglabāšanas un uzlabošanas pasākumu komplekss lauku telpas apdzīvotības pamatstruktūras saglabāšanai?

Svarīgākie iedarbības virzieni: veselība, izglītība, publiskā pārvalde, transporta komunikācija.

Veselība

Vismaz primārās veselības aprūpes pakalpojumiem jābūt pieejamiem tuvākai iedzīvotāju dzīvesvietai lauku teritorijās, izveidojot arī efektīvu mehānismu salīdzinoši dārgāko pakalpojumu sniegšanas izmaksu kompensācijai. Augstākas vienības pilnās izmaksas nosaka mazāks iedzīvotāju blīvums (arī pakalpojumu klientu tirgus apjoms), lielāks sasniegšanas attālums un ar to saistītās loģistikas izmaksas.

Izglītība

Jānodrošina vismaz sākuma izglītības infrastruktūras pakalpojumu pieejamība tuvākai iedzīvotāju dzīvesvietai lauku teritorijās. Tajos jāiekļauj pirmsskolas izglītības un bērnu pieskatīšanas pakalpojumus, ļaujot saglabāt efektīvu saiti starp jaunajiem vecākiem, viņu dzīvesvietu lauku teritorijā, darba iespējām un drošības sajūtu par bērnu dzīvi.

Publiskā pārvalde

Jānodrošina publiskās pārvaldības pakalpojumu pieejamība racionālā sasniedzamības attālumā, arī paplašinot valsts iedzīvotāju publisko pakalpojumu 1-pieturas aģentūru (punktu) pieejas tīklu un ievērojot, ka ne visiem vecāka gadagājuma ļaudīm spēs palīdzēt e-pārvaldes risinājumi.

Transporta komunikācijas

Jāveicina ceļu tīkla attīstība un uzturēšana, kas nodrošina lauku iedzīvotājiem dzīves, darba vietas un pakalpojumu sasniedzamību visa gada ilgumā.

6.2. Jautājumi sabiedrībai

Praktiski visas minētās iespējamās rīcības nav notikušas galvenokārt salīdzinoši lielāku izmaksu dēļ ar agrobiznesu tieši nesaistītai darbībai un dzīvošanai attālākās lauku teritorijās. Tirgus nav spējis nodrošināt nepieciešamos finanšu resursus šo izmaksu kompensēšanai, un sabiedrības kopējo finanšu resursu plūsmu vadībā uz citu problēmu fona (aizsardzības izdevumi, skolotāju algas, lauksaimnieku subsīdijas, pensiju palielināšana u.c.) lauku apdzīvotības nodrošināšana nav bijusi noteicošā prioritāte, tāpēc sabiedrībai, lemjot par savā rīcībā esošo resursu turpmāko izmantošanu, kopumā ir skaidri jāapzinās situācija un jāatbild uz būtiski svarīgiem jautājumiem:

Vai lauku sociālekonomiskā apdzīvotība ir Latvijas sabiedrības vērtība?

Vai sabiedrība piekrīt novirzīt papildu resursus infrastruktūras un pakalpojumu pieejamībai lauku apvidos?

No sabiedrības izvēlēs un politiķu lēmumiem būs atkarīga Latvijas lauku nākotne.